DÜNYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ATATÜRK

Hazırlayan: Suna Kili

YAPI KREDİ YAYINLARI

DÜNYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ATATÜRK

Suna Kili, Prof. Dr. Suna Kili, Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyasal Bilim dersleri okutmaktadır.

Kili, İstanbul Amerikan Kız Koleji'ni (Robert Lisesi) bitirdi; üniversite öğrenimini Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptı. Lisans, master, ve doktora derecelerini Bryn Mawr College'dan siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler dallarında aldı; Kaliforniya Üniversitesi'nde (Berkeley) lisans üstü çalışmalar yaptı; doktora sonrası araştırmalarını da London School of Economics, Columbia, ve Princeton üniversitelerinde sürdürdü.

Dünyanın çeşitli üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak ders verdi ve bildiriler sundu. 1962-63 yılı Rockefeller Foundation'ın "Postdoctora" ödülü, 1981 Yılı Türk Dil Kurumu Bilim Dil Ödülü, 1981 Yılı Türkiye İş Bankası Siyasal Bilim Büyük Ödülü, 1986 Yılı Arjantin Tarih Kurumu üyeliğine seçilme, 1992 yılı Rockefeller Foundation Bellagio Ödülü, 1992-1993 Fulbright Araştırma Ödülü (UCLA) almıştır.

Başlıca yapıtları: *Türk Devrim Tarihi* (1983), *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli* (1984), *Türk Anayasa Metinleri: "Senedi İttifaktan Günümüze"* (1985; Prof. Dr. Şeref Gözübüyük'le birlikte).

DÜNYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ATATÜRK

HAZIRLAYAN:
SUNA KİLİ

Cumhuriyet ve Türkiye
ISBN 975-363-621-0

Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk
Hazırlayan: Suna Kili

1. baskı: 2000 adet, İstanbul, Kasım 1996

Yayına Hazırlayan: Ömer Çendeoğlu
Tasarım: Pınar Kazma Çınar
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzelti: Ömer Çendeoğlu
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1996
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İçindekiler

Prof. Dr. Suna Kili / *"Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk"* Konulu Uluslararası Konferans Hakkında Bazı Düşünceler • 7

Prof. Dr. Øyvind Østerud / Ulus Kurma Modelleri ve Kemalist Modernizasyon • 9

Prof. Dr. Suna Kili / Kemalizm ve Çağdaşlaşma • 19

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı / Kemalist Devrim ve Türk Aydınlanması • 33

Prof. Dr. Aydın Zevkliler / Türk Hukuk Devrimi ve Çağdaşlaşma • 44

Prof. Dr. İzzettin Önder / Ekonomik Kalkınma Yönünde Atatürk Devrimleri • 56

Prof. Dr. Leslie Lipson / Atatürk: Batılı Gözüyle Aydın Bir Devrimci • 63

Prof. Dr. Heinz Schaffer / Batı'nın Gözüyle Atatürk ve Türk Hukuk Reformunun Anlamı • 72

Prof. Dr. Jacob M. Landau / Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp) • 90

Yazarların Özgeçmişleri • 101

"Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk" Konulu Uluslararası Konferans Hakkında Bazı Düşünceler

Prof. Dr. Suna Kili
Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

İlkbahar 1995'te İzmir Atatürk Platformu'na Atatürk hakkında bir uluslararası konferans düzenlenmesi konusunda bir öneride bulunmuş ve bu konferansa katılacak bilim adamlarını davet etme sorumluluğunu üstleneceğimi belirtmiştim. Bu önerimin başlıca iki nedeni vardı. İlk olarak, Atatürk Devrimi ve Kemalizmin ulusal ve uluslararası geçerliliği ve değeri olduğu konusundaki inancımdı. Batı uygarlığının yerleşmiş, kabul gören değerleri açısından Atatürk Devrimi ve Kemalizmin incelenmesinin önemi de ortadaydı. İkinci olarak da birçok benzer konferansın Ankara ve İstanbul'da toplanması; tarihsel ve bugünkü önemi nedenleriyle konferansın İzmir'de toplanması gereği idi. Bu önerime İzmir Atatürk Platformu olumlu yanıt verdi. Bir yıl süren yoğun bir çalışma ve ayrıntılı bir organizasyon çabası sonucu, 20-21 Nisan 1996 tarihlerinde, İzmir'de, kanımca başarılı bir uluslararası Atatürk konferansı gerçekleşti. Bu kitap, bu konferansa sunulan bildirileri içermektedir.

Konferansa katılan Türk bilim adamları, Atatürk Devrimi ve Kemalizmin çeşitli yönlerinin incelenme ve değerlendirmelerine katkıları olan kişilerdir: Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, Ankara Üniversitesi; Prof. Dr. Suna Kili, Boğaziçi Üniversitesi; Prof. Dr. İzzettin Önder, İstanbul Üniversitesi; Prof. Dr. Aydın Zevkliler, Dokuz Eylül Üniversitesi. Yabancı bilim adamlarını davet ederken hem onların uluslararası konumunu ve hem de konuya olan ilgilerini göz önünde tuttum. Yabancı bilim adamlarının her biri, Prof. Dr. Leslie Lipson, Kalifornia Üniversitesi, Berkeley; Prof. Dr. Jacob Landau, İbrani Üniversitesi; Prof. Dr. Øyvind Østerud, Oslo Üniversitesi; Prof. Dr. Heinz Schäffer, Salzburg Üniversitesi" konferansın ana temasına değerli katkılar yaptılar.

Hepimizin bildiği gibi, Kemalist devrimler Türk ulusu için tarihsel bir dönüm oluşturdu: Bu devrimler ulusun yabancı ülkelerin kontrol ve etkisinden ve dinsel kontrol ve teokratik bağlılıktan kurtulmasını sağladı. Gelişmiş ülkelerin dü-

zeyine ulaşmak kararlılığı Kemalist devrimlerin özünü açıklar. Bu devrimlerin temel amacı şunlardı: yeni merkezi otoriteyi güçlendirmek, ulus oluşturmasını sağlamak, devleti ve toplumu laikleştirmek, siyasal katılımı gerçekleştirmek, ve sosyo-ekonomik alanda yapısal değişiklikler getirmek.

Kemalist devrimleri özetleyerek onların ne kadar geniş ve değişik alanları kapsadığını görebiliriz: Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması; eğitimin laikleştirilmesi ve eğitim alanında köklü devrimler; fesin kaldırılması; hukuk alanının laikleştirilmesi ve Hukuk Devrimi; Anayasanın ve devletin laikleştirilmesi; kadın haklarının sağlanması; uluslararası takvimin ve Latin alfabesinin kabulü; Türk Dil Devrimi; Yeni Tarih anlayışı; Paşa, Efendi gibi lakapların yürürlükten kaldırılması; hafta sonu tatilinin Cuma'dan Pazar'a kaydırılması; Soyadı Yasası; ekonomi ve tarım alanlarında devrimler; Türk dış politikasında, Osmanlı dönemine göre, köklü değişiklikler.

Böylece, devrimler ve Kemalizm ulusal Türk devletinin kurulmasına ve gelişmesine yeni değerler ve yeni kurumlar getirdi.

Konferansı açış konuşmamda, katılımcılara, Atatürk döneminde Türk devletinin ve toplumunun geçirdiği olağanüstü değişimi çok açık ve bilimsel olarak inceleyen Barbara Ward'ın *Turkey* adlı kitabının bir bölümündeki değerlendirmeyi konferansa yön verebilecek bir çerçeve olarak önerdim. Barbara Ward bu değişimin özü hakkında çok önemli bir gözlemde bulunuyor ve diyor ki:

"Öncelikle, Mustafa Kemal'in (Atatürk) 'Batılılaşma' ve 'Modernleşme' terimlerini hangi anlamda kullandığını bilmemiz gerekmektedir. Onun eğitimi ve düşünsel yapısı liberal aydınlanma dönemine aitti. O, ulusun tam bağımsız olma hakkını vazgeçilmez, ödün verilmez bir hak olarak görüyordu. O, insan haklarına ve yurttaşların yasalar önünde eşitliğine inanıyordu. Ve devletin yurttaşların haklarına, ve gönencine hizmet etmekle yükümlü olduğu inancını taşıyordu. O inanıyordu ki us ve bilimsel yöntem yoluyla insanlık için sürekli ilerleme, gelişme, ve ayrıca özdeksel gönence kavuşma olanakları yaratılabilir. Bilim ve endüstrileşme yolu ile Batı, ilerlemenin, gelişmenin gerçek anahtarını bulmuştu. Ve Türkler bundan yararlanarak, ulusal yaşamın her yönüne rasyonel ve bilimsel yöntemleri uygulayarak ilerleme yolunu açabilirlerdi. Mustafa Kemal inanıyordu ki rasyonel olmayan düşünce biçimi, bilimsel gerçeklerden uzak olan görüşler, ilerlemenin düşmanıdır."*

Barbara Ward'un Kemalist devrimi incelemesini ve bu devrimin temel değerlerinin Batı'nın aydınlanma felsefesinin içeriğinde olduğu görüşünü konferans'a sunulan tüm bildiriler koşut görüşlerle ortaya koydular. İnancımız odur ki bu konferans Kemalist devrimin ve Kemalizmin, bilimsel olarak, ulusal ve uluslararası platformda geçerliliğini ve sürekliliğini bir kez daha vurguladı.

* Barbara Ward, *Turkey* (Türkiye). London: Oxford University Press, 1942. s. 51.

Ulus Kurma Modelleri ve Kemalist Modernizasyon

Øyvind Østerud
Oslo Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü

BİLDİRİ ÖZETİ

"Ulus Kurma Modelleri ve Kemalist Modernizasyon"

Bu bildiri ulusçu modernizasyonun esas olarak düalist olan karakterini açıklayacaktır: Bir yandan bir kimlik arayışı ve eşsiz toplumsal özellikler, ve bir yandan da gelişimsel rekabet ve toplu olarak kendini kabul ettirme. Modern Ulus oluşturmanın temel özellikleri açısından Kemalizmin nitelikleri incelenecektir. Kemalizm kendi kendini kabul ettirmiştir ve aynı zamanda yurttaşlara dönüktür ve modernize edici olmuştur. Her şeyden önce, Türkiye'nin modernizasyonunu içsel bir gelişme, bilinçli olarak oluşturulmuş ve içten kontrollü bir program olarak belirlemiştir. Genel düalizm onlarca yıl muhafaza edilmiştir. Düalizm özellikle bir batılılaşma ile geleneksel halkçı özelliklerin karışımı anlamına gelmiştir. Bu bildiri, Kemalizmin alternatif modernizasyon modelleri ile karşılaştırılmasından sağlanacak analitik avantajları ortaya koymaya çalışacaktır.

Giriş

Milliyetçi modernizasyonun doğuştan iki yönlülüğü savunan bir özelliği bulunur. Bir yanda kimlik ve benzeri olmayan toplumsal modellerin araştırılması vardır; diğer yanda gelişmeci bir rekabet ve dış kaynaklarla toplu olarak kendini kabul ettirme için bir çaba vardır. Kemalizmin özellikleri, modern ulus kurmanın belirgin olmayan koordinatları içinde analiz edilmelidir.

Bir Düşünce Olarak Ulus

Ernest Renan'ın 1882 yılında ünlü bir yazısında belirttiği gibi, bir ulus, kolektif bilinçliliğe ve etkin iradeye dayanır; birlik duygusu içinde ifade edilir; kültürel alana aittir.[1], Bu tür ayrılıkların zayıf ya da birbiri ile kesiştiği olgusu tarafından açıklanabilir olmasına karşın bu birlik, dilsel, dinsel ve toplumsal ayrılıkların üstündedir.

İlk modern Avrupa'da eski rejimlerde bir "ulus", sınıf meclislerinde temsil etme hakkı olan bir grup yurttaş demekti. Bu ilk modern "ulus", belirli bir bölgedeki nüfusu içine almazdı, fakat politik mevkisi olan insanlarla sınırlandırılmıştı. Bu politik anlam, Fransız İhtilali'nde kendini, göstermiştir: "ulus", "ortak bir yasa çerçevesinde yaşayan ve aynı anayasal meclis tarafından temsil edilen herkesi kapsardı. Fransız İhtilali, "ulus"u devrimci bir kavram yapmıştır –aristokrasinin yetkili politik ayrıcalıklarına karşı çıkmıştır. "Ulus", eşit yurttaşlığın, laiklik ve anayasal hakların bir simgesi olmuştur; egemenlik kavramı ile bir noktada birleşmiştir. Ulus tezi, iki yönlü politik mücadelede yasal olmanın kaynağı olmuştur: mutlak monarşiye karşı ve "ulusal" birlikle araları açık olan bölgesel devlet oluşumlarına karşı. Uygulamada anayasal ve bölgesel mücadele sık sık ortaya çıkmıştır. Ulus düşüncesi, mutlak kral tarafından mahrum bırakılmış yurttaşlar arasında yeni bir bağ olmuştur: sivil toplum mücadelesinin üstünde meşru anayasal bir yapını temeli. Kuralın meşruluğu, şimdi, ortak kökeni ve eşit hakları olan homojen bir toplumun rızasından kaynaklanmaktadır–ulus.[2]

Böylece, yurtseverci doktrin, merkezi bir devlet ile atomlarına ayrılmış, ya da potansiyel olarak parçalara bölünmüş bir toplumu kaynaştıracak bir tür çimento halini almıştır. Temel politik ilkeler, egemenlik ve özgür iradenin ilkeleriydi. Liberal yurtseverci doktrin, sürekli olarak, iki yönlü bir doktrin olmuştur: içe dönük olarak anayasal reform ve dışa dönük olarak politik özerklik.

Klasik doktrin, bir kaç adım ötede görülebilir. Yeni bir meşruluk kaynağı bulmuştur: mutlak kral yerine halk – ortak özellikleri ve benzeri olmayan bireyselliği ile. Halk, bunun için politik talepte bulunmuştu ve daha sonra tarihsel öncülü sağlamıştır; Alman romantizmi bu düşünceyi ayrıntılı olarak işlemiştir. Özgür irade, ortak kültüre, benzeyişe ve topluluğun üstün çıkarlarına dayanmaktaydı.

Klasik doktrinin, üç bölümden oluşan bir özü vardı. İlk öğe: ulus, doğal bir fenomendir; bu, başlangıçta olan eşsizliği ve bireyselliği ifade eder. Bu öğe, biyolojik metaforlara başvurur: doğum yeri, dil ve yerleşim: "anavatan", "anadil" ve *Heimat*'tır. Ulus, uykuda olabilir ve milliyetçilik, bir uyanışı, uykuda ve baskı altında olan bir kimliğin uyanışını ister.

İkinci öğe: Ulus, dil, din, kültür gibi göreceli olarak belirli değişmez deneysel nitelikler tarafından tanımlanmış, nitelenmiş ve kimlik kazanmıştır. Bu –ulusu temsil eden– niteliklerin, politik bir ideoloji olarak milliyetçilikten önce var olması gerekir. Ein Zollverein ist keine Heimat (Vatan gümrük birliğiyle oluşmaz); kültürel birlikle oluşur.

Üçüncü öğe: Özgür irade, yurttaşlar tarafından bir hükümet içinde ifade edilmelidir: Meşru otorite, yalnızca budur.

Bu karışık düşünce Avrupa'dan alınmıştır –kolonisel genişlemenin başların-

da dünyaya yayılmıştır.[3] Koloni güçleri, sonunda, kendi doktrinlerinin, karşı bir tepkime olarak kendilerine karşı geldiğini görmüşlerdir. Bu tepki, Avrupalılaşmış aydınlar tarafından başlatılmıştır: Paris, Londra ya da Moskova'da eğitim gören marjinal ve muhalif seçkinler, –akıllarında klasik bir Avrupa fikri ile– yabancı üstünlüğüne karşı harekete geçmek amacıyla ülkelerine geri dönmüşlerdir.

Bir Olgu Olarak Ulus Devleti

"Ulus-devleti"nin ilkesi, başlangıçta ayrı olan faktörlerin eşsiz bir birleşimiydi. Ulus –iradenin kültürel bir anlatımı, geniş bir birlik düşüncesi– bir yanda. Devlet –bölgesel birim, denetim sistemi, bir politik kurum– diğer yanda. Bu yapı, Fransız İhtilali'nden önce neredeyse bilinmiyordu. Devrim öncesi, ön burjuva devleti, hanedancı bir devletti. Devletin gücü ve kamu kurumları, hüküm süren hanedan temeline dayanmaktaydı; ne bölgesel topluluğa ne de kültürel birlik temeline dayanmaktaydı. Tebaa nüfusun "ulusal" kimlikleri, hanedan devleti için önem taşımazdı. Devlet, yalnızca yasal bir kurumdu. Kral, sosyal birliğin ve toplumsal tutarlığın ifadesiydi. Buna göre, en üstün diplomatik yöntem evlilikti –hanedan içi bir bağlantı olarak.

Halk sınıfı, kendini ulusal meclis olarak ilan ettiği ve yurtseverliği kendi politik inancı içine aldığı zaman, ulus devleti –iki öğenin bir karışımı olarak–, doğmuştur. Mutlak kralın düşüşü, geride bir boşluk bırakmıştır ve bu bu boşluk, ulusçuluk ilkesi ile doldurulmuştur. "Ulusal" birlik, şimdi, bir toplumsal düzene tutunmuştur ve bu düzen, sınıf çıkarları arasında ve gücü elde etmek için rekabet edenler arasında sürekli bir mücadele tarafından tehdit edilmekteydi.

Çağdaş dünyada, ulus devleti kavramı, politik olarak örgütlenme ilkesinin bir kılavuzudur. Ulus devleti modeli, uluslararası devletler sistemi içinde onaylanmış ve yetkili kılınmıştır. Bu, yasal, politik ve ideolojik bir olgudur. Fakat, bunun arkasında hemen hemen kültürel gerçeklik yoktur. Aslında, dünya, büyük ulus devletlerinden oluşmamıştır –"ulus", devlet kuran etnik bir grup ya da birlikten oluşmuşsa. 1971 yılında genellikle devlet olarak görülen 132 ülke olduğu belirlenmiştir, ancak bunlardan on iki tanesinin, mantıklı bir biçimde "ulus devletler" olarak sınıflandırılabileceği tahmin edilmektedir. Diğerleri, birkaç yüzdelik bir orandan nüfusun yarısına ulaşan oldukça düzenli bir ölçekte önemli azınlıkları barındırmaktaydı.[4]

Bu tür tahminler, "etnik grupların" özelliğini somutlaştırma eğilimdedir, fakat ana mesaj çok açıktır: "ulus devleti"nin ilkesi, kavramsal olarak hâlâ belirsizdir. Politik meşrulaşmanın bir modu olarak, homojen yarı doğal yurttaşlık özelliğini içine alır. Yasal bir ulus olarak –uluslararası toplumda hüküm süren– devlet denetiminin bölgesel gerçekliklerinden türetilir. Geleneksel devlette de tüm meşru denetimler –bölge ve nüfus üzerinde– ve şiddetin tüm araçları mevcuttur. Devlet sınırlarından ayrı olarak ulusal ya da etnik politik amaçlar, bunlara karşı oldukça fazla bir üstünlük sağlar. Birleşmiş Milletler, aslında, bir araya gelmiş –ya da bir araya gelmemiş– devletlerin bir örgütüdür.

Bir Duygu Olarak Milliyet

Bir önceki paragrafta politik ve kültürel sınırların oldukça nadir olarak birbirlerine denk geldiği ifade edilmektedir. Dil, din ve gelenekler, politik sınırlarla daha sık bir biçimde kesişmektedir.

"Ulus"un geleneksel tanımında kullanılan deneysel nitelikler, aynı zamanda, kısmen ya da tamamen, ulus kuran aydınlar tarafından yaratılır ve üretilir. Ulusal dil kuralları ve standartları, hareket geçirici bir çabanın tipik ürünleridir. Örneğin, 19. yüzyılda Slovak lehçelerinin yeni bir dilsel yazın biçimi içine standardizasyonu, Slovak kimliğini yaratmıştır; dil ideologları, yeni Norveç anadilini yaratmıştır; günümüz "occitan"ı, genellikle, üniversite aydınlarının bir ürünüdür. Ulus, genellikle, standardizasyon ve arıtmanın bir ürünüdür. Bütün bunlardan başka, tarihin yurtsever olarak yazılmasının ya da tarihin yurtsever olarak yeniden yazılmasının bir ürünüdür. Yeni ulus devletinin dilsel ve kültürel birliği, milliyetçi aydınlar tarafından genellikle kurulmuş ve canlı tutulmuştur. Hiç kuşkusuz, bir süreç olarak milliyet, yoktan var edilemez. Birkaç Avrupa ülkesi, temsili hükümete geçiş esnasında verilmiş olarak kurulu bir ulusal birliği kabul etmek durumundaydı. Politik sınırlar, sık sık dilsel, toplumsal ve kültürel bağlantılara kötü bir biçimde uymuştur. Ulusal egemenlik ilkesi, şunlara yol açabilirdi: (a) yenilenmiş ulus devleti sınırları – "çok uluslu" imparatorlukların çökmesi ya da "tek bir ulusun" birleşmesi gibi; (b) ilkenin kendisinin otoriterci baskısı; (c) temel kimliklerden bilinçli bir ulus kurma çabası. Bu, özellikle, ulusal kimliklerin kurulu devletler içindeki gelişmesi ile ilgili krizlerden sonra yeniden tanımlandığı zaman bellidir: ayrılıkçı hareketlerin daha önceki birliği uyandırmaya çalışması. Bundan dolayı, bir ulus, varoluşun mutlak modu değildir, fakat sürekli bir ölçekte bir niteliktir. Tarih, her zaman, ulusal ideolojinin üretimi için potansiyel bir kaynaktır ve ulusal kimlik, yurtseverci tarih yazımının bir çıktısıdır. "Tarihi unutmak ve –cesaretle söyleyebilirim– yanlış anlamak, bir ulus yaratmada temel etkendir," diye Renan söylemiştir.[5] *Ein Zollverein ist keine Heimat.* Hiç kuşkusuz! Fakat, mantıklı bir büyük ölçekte doğal bir *Heimat* yoktur ve bir *Zollverein* tek olabilir.

Klasik milliyetçi düşünce, bundan dolayı, bazı savunulamaz varsayımlara dayanır. Fakat, bununla birlikte milliyet, güçlü bir duygudur ve milliyetçilik politik bir güçtür. Bu gücü destekleyen bazı nedenler olabilir –koşulsuz olmayan ve yüzeysel değerde olmayan bir şekilde. Sosyal bir temeli ve sosyolojik bir anlamı vardır. Ernest Gellner, mantıklı bir yorum önermiştir:[6] Sanayileşme, kentleşme ve diğer akımlar –"modernizasyon" akımı–, güçlü yerel bağları ve yerel kimliği parçalar. İlk politik birimler –modern devlet öncesi– ya çok küçük ve içe dönük ya da çok gevşek ve merkez dışında bırakılmıştır. Sanayileşme –en geniş anlamında– iş bölümü, uzmanlaşma, sosyal ve coğrafi hareketliliği ifade eder. Sonuç şudur: Kimlik, ne durağan sosyal bir konum tarafından belirlenebilir ne de katı sosyal bir yapı içinde sabit bir konumun ifadesi olabilir. Kimlik, daha çok davranış, tavır, hal ve hareket tarzı, konuşma biçimi ve stil içinde –yani: kültür içinde– ifade edilir. Sanayi toplumu, oldukça büyük bir ölçekte işlev görür. Bu, gerçekten kültüre dayalı büyük ya da orta büyüklükte politik birimler –yani: ulus devleti– ortaya çıkarmıştır. Ulusal standardizasyonun, kültürel sosyalizasyonun yöntemi, eğitimdir: resmi olarak değerler ve bilgi, müfredat programlarının ve sertifikaların aktarıldığı kurum. Sanayi toplumunda ortak temel eğitim, artık elit bir tercih değildir, fakat tam

yurttaşlık ve ulusal kültüre katkı için asgari bir gereksinimdir. Bu açıdan, resmi eğitim, geniş bir anlamda dilsel yeterliğe dayalı, ulusal bir kimlik için temel bir araç olarak görülür.

O zaman şu mükemmel bir şekilde belirgin olmalıdır: neden milliyetçilik, "gerçek" geçmişten gelen yitik ve halka ait simgeler ve kalıntılara tapmak amacıyla geriye gider –bu nesneler ve alışkanlıkların yapaylaştığı zaman. Diğer yanda, özgün eski köylüler, halk dansına alışkın olan, hiç de milliyetçilik ile ilgilenmemişlerdi.[7]

Modernizasyon ve eğitim, bir anlamda, ulusal kimliğin gelişimi için yeterli olabilir. Fakat, belirgin politik bir inanç olarak milliyetçiliği yeteri kadar açıklayamaz. Bir duygu, nasıl bir harekete dönüşebilir?

Milliyetçiliğin İki Yönlülüğü

Milliyetçilik, bazı "yerel" kimliğe dayalı özsaygı ve tanınma için bir programdır. Gelenekler, yaratılır, yerleştirilir ya da üstün bir ölçüt olarak "ulusal" bir birlik ile uyandırılır. Reinhard Bendix, şunu ileri sürer. "tarihin ["ulusal"] yeniden yapılanması, halk adına otoriteyi yeniden kutsal duruma getirmedir."[8] Hangi genel etkenler, bu yeniden yapılanmayı ivedi kılar?

Modernizasyon akımı –kapitalizm ve endüstriyel gelişim akımları–, düzensiz bir şeydir. Milliyetçiliğin, düzensiz gelişme süreçlerine ideolojik ve kültürel bir tepki olduğu tartışılmaktadır.[9] Uluslararası olarak gelişmiş toplumlardan gelen gösteri etkileri ve genel karşı çıkış, bu tepkiyi harekete geçirmektedir. Politik bir hareket olarak milliyetçilik, düzensiz gelişme ve sosyal bozulma tehditine bir yanıttır: bağımlı olmaya karşı bir savunma ya da uluslararası konumdan düşme korkusuyla saldırgan bir tepki. Olaylar, milliyetçiliğin "gelişmeci" ya da "tepkici" bir güç olup olmadığını belirler –belirsiz bir Janus durumundaki gibi.[10] Bundan dolayı, milliyetçi hareketler, orta düzey sosyal değişimden etkilenen alanlarda özellikle dışavurulur. Çağdaş dünya, yurtseverliği başlangıçta var olan bağlılıklara geçerli bir alternatif yapmak amacıyla geleneksel köylü toplumuna hiç el atmamıştır. Herkes tarafından benimsenmiş ileri bir konumda baştan sona modernize olmuş bölgelerde milliyetçi formüle gereksinim duyulmaz. Milliyetçilik, "modernizasyon"un yeteri kadar sorun yarattığı bölgelerde korku veren bir güç olmaya eğilimi vardı, fakat bu sorunları çözmek için yeteri kadar gelişmiş değildir. Bundan dolayı, bir insanın kendi toplumunun geçmişe dönük, bağımlı, tehdit edilmiş ve alçaltılmış olarak görüldüğü zaman ulusal kimlik, milliyetçiliğe dönüşür. Belkide, potansiyel ekonomik güç, buna denk politik bir statü ile eşleşmediği zaman da milliyetçiliğe dönüşür.[11] Politik milliyetçilik, dışarıdaki kaynak toplumlarla olan ilişkilerden doğar. Fakat, bu karşı çıkışa olan milliyetçi tepki, iki yoldan birini izler.

Birinci yol, gelenekselci, içe dönük ve yerelcidir: eşi olmayan ve özel olan bir kimliğin korunması ve protesto edilmesindeki tepki. Diğer yol, çağdaş, dışa dönük ve taklitçidir: ileri dünyayı kopyalamak için yapılan bilinçli bir çaba. Bu ideal türlerinin belli bir ülkede gerçek bir ideolojik polarizasyon içinde bulunabileceği durumlar vardır –örneğin, Çarlık Rusya'sındaki batıcılar ile Slavcılar arasındaki rekabet ya da Hindistan'daki Gandici ile Nehrucular gibi. Fakat bu, çoğun-

lukla, düzensiz olarak değişen başlangıçtaki yanıtlar ile çözülmemiş bir gerilimdir; bir yanda gelişme hırsı ile birlikte olan bir ikilem, diğer yanda ulusal kimliğin korunması. Bu amaçlar arasında bir alışveriş bulunur: diğerinden bazılarını feda etmeden birine ulaşılmaz –hatta bu kuruntu (yani "ideoloji"), ilişkilerin bu halini önemsememeye çalışsa bile. Basit çözüm, pragmatik bir uzlaşmadır. Fakat, milliyetçilik, kimlik arama ve gelişimsel değişimin amaçları arasında doğuştan bir ikilem içinde olmuştur. "Göreceli geçmişin"in bilincinde olma, milliyetçilikte ideolojik olarak ifade edilen bir gerilim ortamı yaratır.

Ulus Kurma Politikası

"Ulus, politika ile ilgili belirli bir temelden daha çok politikanın bir ürünüdür. Miroslav Hroch, milliyetçi hareketlerin gelişimini üç sosyo-tarihsel aşama içinde tasvir etmiştir.[12] İlk aşamada, tipik olarak yurtseverlik programı, aydın seçkinler grubu ile sınırlandırılmıştır. Avrupa'da bu, Fransız İhtilali'ne verilen ivedi bir yanıt olmuştur. Eğitim, genellikle "ulusal" kimlik için önceden gerekli olan bir şey olduğu için bu sosyal konumun nedeni oldukça açıktır. İkinci aşama, doktrinin yükselen burjuvanın daha geniş bölümlerine yayılmasını ifade eder. Kültürel romantizm ve liberal milliyetçilik, yaklaşık 1815'ten 1848'e kadar olan klasik bir dönem içinde Avrupa burjuvasının yurtseverci kendi kendini tanımlamasını ifade etmiştir. "Ulusların ilkbaharı" –1848–, üçüncü aşamanın başlangıcına işaret eder: ulusal halkçı bir başvuruda bulunma, kitleleri –köylü ve işçi sınıfı– içine dahil eder. "Modernizasyon" –geleneksel olarak tanımlandığında–, kitlelerin ulusal duygusuna başarılı ve uyumlu bir başvuruda bulunma için yapısal koşulları sağlar.

"Ulus kurma", genellikle, sosya-politik değişimin bir çifte biçimini ifade eder.[13] Bir yanda, devletin –vergi, iletişim sistemleri, polis ve kazançların yönetimsel dağıtımı yoluyla– sosyal olarak varolmanın içerdiği alanları denetim altına alan yaygın bir kamu otoritesi. Diğer yanda, politik mobilizasyon ve halk nüfusunun dahil edilmesi ile yaygın bir yurttaşlık. Kurumsallaşmış bir sisteme olan katılım, politik düzenin yaygın bir biçimde onaylanmasını ifade eder. Bundan dolayı, ulus kurma, devlet gücü ile bireysel yurttaş arasında bir bağlantı kuran merkezi politik elitler için stratejik bir programdır. Yurttaşlık, başlangıçta olan birlik türlerinin üzerinde ve ötesinde bir ulusal toplumu sağlamlaştırır.

Ulus kurma süreci –her zaman tarihsel bir sıra izlemese bile analitik olarak– gelişimsel bir sıra içinde alt gruplara bölünebilir.[14] 1) "Devlet oluşturma", ulusal bölge üzerinde kamu otoritesinin icra edilmesi anlamına gelir. 2) Kültürel standardizasyon –ifade etmenin dinsel ve dilsel modlarının standardizasyonu– embriyo durumunda bir "ulus" oluşturur. 3) Ulusal birlik, kitlelerin katılımı ve politik yurttaşlığın anayasal düzenlenmesi yoluyla onaylanır: egemenlik, yasal bir biçim alır. 4) Politik yurttaşlık, sosyo-ekonomik haklar tarafından refah önlemleri ve politikaların yeniden dağılımı yoluyla zenginleştirilir: *Sozialstaat*'ın büyümesi. Bu sıranın, genellikle, "ulusal" kimliği ve alttan gelen sistemli bir uzlaşmayı sağlayacağı var sayılır. Bu sıra içindeki her bir aşama, ulus kurma sürecinin başlamasına kadar çözülmesi gereken gelişimsel bir krizi zorunlu olarak içine alır. Stein Rokkan –bu bakış açısını ayrıntılı olarak ele almıştır–, Avrupa'daki ulus kurma özelliğinin uzun

süreli ve kademeli bir gelişme olduğunu öne sürer. Bu gelişme içinde her aşama tarafından yaratılan temel sorunlar, bir sonraki meydan okuma akut bir duruma gelmeden çözülebilirdi.[15] Diğer yandan, kolonileşmekten çıkmış Üçüncü Dünya'da ulusal birlik ile ilgili tüm sorunlar, aynı anda karşılanmak zorundaydı. Bu birikmiş meydan okuma, Avrupa modeli ile çözülemeyecek bir krizi gerektirir. Güçlü "ulus kurma" çabaları –tam tersine– içgerilimlerin şiddetini artırabilir ve ulusal dayanışmanın büyümesini engelleyebilir. Son olarak şuna dikkat edilmelidir: herhangi bir gelişimsel sıra, global genelliği bertaraf eder. Ulus içindeki sistemde olan değişimler, ulusal çözümler ile ilgili biçim değiştirmiş bir bağlam anlamına gelir. Bir "ulus" kurma –bir kere fenomen kavramsal olarak tanımlandığı zaman– tarihsel olarak belirli değişim örnekleri içinde izlenmelidir.[16]

Kemalizmin Özelliği

Ardarda gelen reform dalgaları içinde –1876, 1908, 1920– Türk topraklarındaki politik yapı, İslami bir imparatorluktan bir Türk devletine, teokrasiden laik cumhuriyete, "babadan oğula geçiş" bürokrasisinden "kapitalist" bürokrasiye geçmiştir. Milliyetçilik, "Kurtuluş Savaşı"nda temel bir ilkeydi. Toprak kayıpları ve azınlıkların kendi ulusal isteklerinden vazgeçmeyi reddetmeleri –çok uluslu bir İmparatorluk uğruna–, Osmanlıcılığı Türk milliyetçiliğine dönüştürmüştür. Türkiye'deki Türk ulusu fikri, Kemalist devrimin ilk günlerinde temel bir yenilikti: Anadolu'daki milliyetçilerin taleplerine göre bölgesel bir ulus devleti.[17]

Bununla birlikte, Türk devriminin milliyetçi karakterinin, Osmanlı döneminde öncülleri bulunmaktaydı. Türk ulusu fikri, daha önce 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştı. Bu düşüncenin birçok kaynağı vardı: Avrupa'ya gidip gelen yolcular, her iki biçimde sürgün olan insanlar, tarihsel bilginin geniş bir yayılımı, Avrupa'daki Türkoloji bilimi – İslam öncesi Türk kültürünün ortaya çıkan görüntüsü.[18] 19. yüzyıldaki bu akımlar, bununla birlikte, yalnızca küçük bir aydınlar grubunu etkilemiştir. Kendi politik düşünceleri içinde Mustafa Kemal, Jön Türkler'in milliyetçi, laik ve Batı'ya dönük mirasçısıydı. Osmanlı modernizasyonuna karşı laik model, Kurtuluş Savaşı'nın Türk milliyetçiliğini yaşam geçirmesinden önce bile Ziya Gökalp ve onun taraftarlarının etkisi aracılığıyla hazırlanmıştı.[19]

Bununla birlikte, Türk devriminin ideolojisi, savaş dönemlerinin –ve savaş öncesi dönemlerin– tüm politik programlarının aksi yönündedir.[20] Kemalizm, hiçbir zaman, kapalı bir kuramsal sistem olmamıştır, fakat olaylar süreci içinde yenilenme ve belirlemelere açık yol gösterici çizgilerin oldukça pragmatik bir listesiydi. "İnkılapçılık", fakat aynı zamanda "modernizm" ve "reformizm" kavramları, Batı modeli üzerinde ülkenin genel gelişimi ile ilgili temel bir programı belirlemiştir. Bu genel ilke içindeki beş resmi öğe, Kemalist gelişmeciliğin ipuçlarını oluşturur: "milliyetçilik", "cumhuriyetçilik", "devletçilik", "laikik", "halkçılık". Bu ögeler grubu üzerinde Türklerin ulus kurması nasıl anlaşılabilir?

Türkiye'deki milliyetçilik, bağımsızlık için anti-emperyalist bir programdı, fakat aynı zamanda –paradoks bir biçimde– kültürel ve politik olarak bir batılılaşma programıydı. Mustafa Kemal –Gökalp'ın onun karşısında ve yanında yaptığı gibi– şunu ifade etmiştir: Türk ulusu, Avrupa modeli bir uygarlık üzerinde kurul-

malıdır. Sanayileşme –devlet girişimi ve yeteri kadar teşvik edilmiş özel kapitalist girişim tarafından– görünüşteki bu model ile yürütülmüştür –Lozan Antlaşması'nın korumacı olmayan bir ticaret politikası belirlemesine karşın.[21]

Türk milliyetçiliği, genelde, eğitim, giyim ve alışkanlıklardaki geleneksel değerler ile çatışmıştır: yasal, politik ve kültürel alanlarda Osmanlı karşıtı uzun bir listeyi uygulamıştır. Türk modernizasyonu, Batı modelinin taklidiydi. Değişen ekonomik bir temelden ortaya çıkmamıştı, fakat birtakım karmaşık politik kararlardan kaynaklanmıştı. Bundan dolayı, Türk devrimi, askeri bürokratik bir seçkinler grubu tarafından yürütülen ve arkasında geniş kitle hareketi olmayan tepeden gelen bir devrimdi. Bu yenilikçi seçkinler grubuna göre "uygarlık", Batı demekti ve Türkiye yaşamak için onun bir parçası olmak zorundaydı –köylü ister bu düşünceyi anlamaya hazır olsun ya da olmasın. 20. yüzyılın başlarında köylüler, açık olarak bunun farkında değillerdi. Fakat, hiç kuşkusuz, katılımcı anlamda bu, "ulus kurma" için bir limit anlamına geliyordu. Türk milliyetçiliği, ilk aşamayı yetkili aydın bir akım olarak 19. yüzyılda geçmişti; her yana ve çok uzaklara yayıldı –20. yüzyılın başlarında resmi olarak İslam karşıtı bir içeriğin benimsenmesi ile; fakat, kitle hareketi inancı aşamasına neredeyse girememiştir. Türk ulusu fikrinin biçimlenmesi, eğitim görmüş sınıflar ile sınırlıydı.

Anadolu, neden Osmanlı sonrası devletin anavatanı olmuştur? Osmanlı sisteminin uzun bir süre çekim merkezi olan Balkanlar yitirilmişti. Arap ülkeleri, İslamın anavatanı, farklı yönlere gitmişlerdi. İmparatorluğun ekonomik olarak en çok gelişmiş bölgesi –başkent ile birlikte, Küçük Asya'nın kıyı bölgesi– direnme hareketi içinde merkezi bir rol için yapısal olarak uygun değildi: birincisi, nüfusun hâkim olan tabakası kozmopolitan ve ayrılıkçı eğilimde olduğu için; ikincisi, İstanbul'un Osmanlı gelenekselciliğinin kalesi olmasından dolayı.[22] Anadolu, bağımsızlığı destekleyecek yeteri kadar kaynağa sahipti, ve bunun için gerekli olan isteği artıracak yeterli bir geçmişe sahipti. Bundan dolayı Türkiye'de ulus kurma konumun yanı sıra sosyal temelleri, önceki bölümlerdeki genel tartışmalar çerçevesi içinde belirgin olarak ele alınmıştır. Kemalizm'in özelliği, ortaya koyduğu devrimin belirsiz karakterinde yatmaktadır: taklitçi ve emperyalizm karşıtı.

Sonuç

Milliyetçilik –Avrupa'daki romantik isyanın belli bir dalı olarak– kolektif bir kimlik ve kendi kendini empoze eden bir vizyonu merkez edinmiştir. Topluma kazandırılmış yaralı bir gurura verilen bir yanıttı. Sınıflar ya da gruplar, sosyal değişim ile yer değiştirmişlerdir (ya da yer değiştirme ile tehdit edilmişlerdir) ve milliyetçi formül içinde bir kimlik doktrini bulmuşlardır.[23]

Milliyetçilik, düzensiz ve yapısal olarak asimetrik bir değişime olan bir tepki olarak görülebilir. Fakat, aynı zamanda –kendi içinde– düzensiz bir yayılma ile karakterize olmuştur: milliyetçilik, belirsiz olmayan bir fenomen değildir; ulus kurmanın tek bir modeli yoktur. Milliyetçi hareket ve ulus kurma çabası, "geçmişe dönüklüğü" sonuç olarak ortaya çıkan politik değişim için değerli bir varlığa dönüştürmüştür – bağımsızlık, kendi kendini empoze etme ve kolektif kimliğe doğru bir motivasyon gücü olarak. "Benzersizlik" ve "taklit" arasındaki doğuştan olan

gerilimin, bununla birlikte, milliyetçi dünya içinde belli bir yanıtı yoktur. Herhangi bir milliyetçi gelişme modeli, kurulu bir belirsizlik üzerinde denge sağlar: değerli nitelik ve fedakârlık, kendi kendini empoze etme ve kendi kendini yok etme.

Kemalist devrim, hiç kuşkusuz, bu evrensel ikilemden kaçmamıştır. Buna oldukça mükemmel farklı bir yanıt örneği verir. Bundan dolayı, Türk deneyimine, burada ele alınan kuramsal açıdan büyük bir dikkat gösterilmelidir. Bunların hepsi bir yana, bilinçli olarak hazırlanmış ve içsel olarak denetlenmiş bir program içinde, kökten gelen bir değişim olarak Türkiye'nin modernizasyonunu yansıtır.[24] Bu genel çift yönlülük, yıllarca korunmuştur, elit batılılaşmanın anlaşılması güç karışımı içinde ve daha çok gelenekselci halkçı bir temel içinde. Burada ulus kurmanın diğer alternatif modelleri ile karşılaştırıldığında Kemalizmin baş döndürücü başlangıcını görürüz.

NOTLAR

1 Ernest Renan, Que'est-ce qu'une nation? (Paris, 1882).

2 Bakınız, Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt, 1973) s. 124 ve sonrası, s. 227 ve sonrası.

3 Bu görüşün uç formülü Elie Kedourie tarafından verilir, *Nationalism* (London: Hutchinson, 1961)

4 Wolker Conner, "A nation is a nation, is a state, is an ethnic group, is a ....," *Ethnic and Racial Studies*, 1 (1978), s. 382.

5 Renan, aynı eser.

6 Ernest Gellner, *Thought and Change* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1964) 7. bölüm, ve Gellner, "Scale and Nation," F. Barth edisyonunda *Scale and Social Organization* (Oslo, 1978). Anthony Smith ile ilgili, *Theories of Nationalism* (London: Duckworth, 1971), s. 113-118 ve çeşitli sayfalarda.

7 Karşılaştırın, Gellner (1964) aynı eserde s. 162 ve çeşitli sayfalarda.

8 Reinhard Bendix, "Why Nationalism? Relative Backwardness and Intellectual Mobilization," *Zeitschrift für Sociologie*, 8 (1979) s. 12.

9 Diğerlerine bakınız, Gellner, aynı eseri; Bendix, aynı eseri; Tom Nairn, *The Break-Up of Britain* (London: NLB, 1977); Eric Hobsbawn, "Some Reflections on The Break-Up of Briatin," *New Left Review*, 105 (1977); A. W. Orridge, "Uneven development and nationalism: I," *Political Studies*, 29 (1981) s. 1-15.

10 Karşılaştırın, Nairn, aynı eseri 9. bölüm

11 Karşılaştırın, Peter A. Gourevitch, "The Reermergence of "Peripharal Natianalism": Some Comparative Speculations on the spatial Distribution of Political Leadership and Economic Growth," *Comparative Studies in Society and History*. 21 (1979), s.303-322.

12 Miroslav Hroch, Die Vorkampfer der nationalen Bewugung bei den kleinen Völkren Europas (Prague: Act Universitatis Carolinae, 1968)

13 Özellikle bakınız, Reinhard Bendix, *Nation-Building and Citizenship* (New York: Wiley, 1964) ve Stein Rokkan diğerleri, "Nation-Building: A Review of Models and Approaches," *Current Sociology*, 19 (1971) [1973]

14 Bakınız, Princeton serilerine "politik gelişme," ile ilgili Binder ve diğerlerinin editörlüğünde, Princeton University Press, 1963-1971

15 Rokkan, örnek verilen eserinde ve Rokkan, *Citizens, Elections, Parties* (Oslo: Universitesforlaget. 1970)

16 Bu bakış açısının en tutarlı bir ayrıntısı için bakınız, Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System*, 2 sayı (New York: Academic Press, 1974-1980)

17 Bakınız, Bernard Lewis, *The Emergence Of Modern Turkey* (London: Oxford University Press, 1962) s.346 ve sonrası; S.J. Shaw ve E.K. Shaw, History of Ottoman Empire and Modern Turkey, 2. sayı, s.375 ve sonrası (Cambridge: Cambridge University Press, 1977)

18 Lewis'in aynı eserine bakınız, s.2 ve sonrası, s.337 ve sonrası

19 Karşılaştırın, Bryan S. Turner, Weber and Islam (London: Routledge, 1974), s.163 ve sonrası. Aynı zamanda Türk "modernizasyonun" çeşitli yönleri ile ilgili olarak, R.E. Ward ve D.A. Rustow editörlüğünde *Political Modernization in Japan and Turkey* (Princeton: Princeton University Press, 1964)

[20] Bakınız, Suna Kili, *Kemalism* (İstanbul: Bebek, 1969); Dankwart A. Rustow, "Atatürk as Founder of a State," *Daedalus*, 97 (1968)

[21] Bakınız, Maxime Dodinson, *Islam et Capitalism* (Paris: Ed. du Seuil, 1966) 5. bölüm

[22] Lewis'in aynı eserine bakınız, s.351 ve sonrası, ve Kurt Steihaus, *Soziologie der türkischen Revolution* (Frankfurt am Main: Europaische Verlagsanstalt, 1969) s. 66 ve sonrası.

[23] Karşılaştırın, Isaiah Berlin, "Nationalism: Past Neglect and Present Power," *Partisan Review*, 46 (1979)

[24] Karşılaştırın, Ernest Gellner, "Kemalism", Gellner'in yazısında "Encounters with Nationalism", (Oxford: Blackwell, 1994)

Kemalizm ve Çağdaşlaşma

Prof. Dr. Suna Kili
Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

BİLDİRİ ÖZETİ

"Kemalizm ve Çağdaşlama"

Kemalizm 1920 Devrimi'nin düşün akımıdır. Bu düşün akımı ulusal kurtuluş eylemini ve aynı zamanda Türk toplumunun hızlı ve köklü değişmesini öngören Atatürk Devrimi'ni kapsar. Kemalizm Türk Aydınlanmasını başlatan Atatürk Devrimi'nin düşün akımıdır.

Kemalizm ve düşün akımı olarak Cumhuriyet yıllarında geliştirilmiştir. Ancak Milli Mücadele'nin bazı temel ve belirgin kavramları sonradan Kemalizmin bir parçası olmuştur. bu düşün akımına kurumsal çalışmalardan çok eylem ve olaylar ilk yıllardaki gelişmesine yön vermiştir. Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrimleri, gerici güçlerle uğraşlar, Bu düşün akımının ilk yıllardaki gelişmesinin kaynaklarını oluşturmuşlardır. Bununla birlikte Atatürk ve yakın arkadaşlarının bağlı oldukları, olayları onlara göre değerlendirdikleri, onlar uğruna eyleme geçtikleri temel siyasal görüş ve inançları da vardı. Bunları şöyle sıralayabiliriz: tam bağımsızlık ilkesini benimseme, tüm çağdaşlaşmayı amaç edinme Türk ulusçuluğunun bilincine varma, ve Türk devletinin ulusal kimliğini geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüştürmeyi sağlama ve yeni rejimi ulusal egemenlik kavramına dayatma. Gerçekten, bu düşün akımının ilk geliştirilen kavramları da bunlar olmuştur: ulusal egemenlik, ulusçuluk, halkçılık ve cumhuriyetçilik.

Milli mücadele dönemi, Atatürk Devrimleri, Atatürk'ün düşünce ve inançları ve C.H.P. kurultayları, Tüm bunlar Kemalist ilkelerin doğmasını, gelişmesini sağlamıştır. 1935 yılında C.H.P. programının Kemalizm olarak tanımlanan bölümünde yer alan bu ilkeler Kemalizmin özünü oluşturmaktadır.

Atatürk Devrimi ve Kemalizm çağdaş ve ulusal Türk devletinin kurulması ve gelişmesi için gerekli kurumları, kavramları ve değerler sistemini getirmiş ve çağdaşlaşma ile uzlaşmayan geleneksel toplumun kavram ve kurumlarını ortadan kaldırmış-

tır: Osmanlı İmparatorluğu yerine ulusçuluk, İslamlık yerine laiklik gibi.

Atatürk Devrimleri ulusal devlet olarak yaşama olanaklarımızı ve çağdaşlaşmayı gerçekleştiren ve gerçekleştirecek uygulamalardır. Kemalizm ise tüm çağdaşlaşmaya ve uluslaşmaya bağlılığın düşünsel anlatımıdır. Kealizm ulusal ve çağdaş Türk devletinin düşün akımıdır.

Giriş

Batı'nın düşün akımlarını, ideolojilerini örnek almış, onlardan etkilenmiş dünya, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslaşma, bağımsızlaşma, demokratikleşme, çağdaşlaşma, kendi kendine dönme, kendini bulma çabaları içindeki gelişmekte olan ülkelerin dünyasında ortaya çıkan çeşitli eylem ve akımlara tanık olmaktadır. Klasik ve neo-klasik yöntemlerle, araç olarak kullanılan idelojik yaklaşımlarla hegemonya kurma ve sürdürme istemleri dünyanın bugünkü koşulları içinde çoğu kere geçersiz kılınabilmektedir. Uluslar ve yığınlar uyanmaktadır. "Mazlum ülkeler" üstünde, her şeye karşın, "güneş doğmaya" başlamış bulunmaktadır. Bu ülkelerin giriştikleri başlıca savaşım çağdaşlaşarak bağımsızlıklarını daha iyi koruyacak, ülkelerine gönençli bir yaşam getirecek düzene kavuşmak doğrultusundadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda çağdaşlaşma özlemi ve kararlılığı tüm dünyayı etkileyen bir olgudur. Bu kararlılığı ilk defa eyleme dönüştüren, bu uğurda ilk kurtuluş savaşını veren Atatürk'ün önderliğinde Türk ulusudur. Eylemin düşünsel yönü de Kemalizmdir.

Kemalizm Anadolu Devrimi'nin düşün akımıdır. Bu Devrim hem Türk ulusal kurtuluş savaşını ve hem de Türk toplumunun hızlı ve köklü değişmesini öngören Atatürk Devrim atılımlarını kapsar.

Kemalizm bir düşün akımı olarak Cumhuriyet yıllarında geliştirilmiştir. Buna karşın Ulusal Savaşım dönemi belgelerinin bazı temel ve belirgin kavramları sonradan Kemalizmin birer öğesi olmuştur. Bu nedenle Kemalizm'in temeli Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ve Atatürk Devrim atılımlarını içeren eylem ve olaylardan doğmuştur. Kimi kez bir düşünce eylemi yaratmış, kimi kez ise tarihsel ve siyasal olaylar bir düşünceyi doğurmuştur. Bu nedenlerle, Kemalizm düşün, eylem, ulusal amaç ve özlemlerimizin bileşiminden oluşmuştur. Bu yönüyle Kemalizm ülkü ve gerçeği içeren bir düşün akımıdır.

Türk ulusunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte tüm bağımsızlığını yitirme çekincesi ile karşı karşıya getiren en önemli nedenlerden biri, devrini tamamlamış ve çağdışı kalmış bir devlet biçiminin yürürlükte olmasıydı. Ayrıca, geleneksel durumunu ana hatlarıyla sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, çağdaşlaşmış Batı toplumu tarafından sömürülme durumuna düşürülmüştü. Mustafa Kemal eyleminin başarısı, bu sömürü düzenine son vererek, Türk toplumunun çağdaşlaşma sürecini başlatmasında saklıdır. Bu yönde ilk önemli aşama olarak örgütleşmeye, ulusal devlet kurma sürecine girilmiş, duraganlık ve emperyalizm yadsınmıştır.

Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma ülküsü geleneksel Türk toplumunu tümüyle yenileştirme, çağdaşlaştırma amacıdır. Kemalizm, tüm çağdaşlaşmaya, uluslaşmaya bağlılığın düşünsel tanımıdır. Kemalizm

ulusal Türk devletinin düşün akımıdır. Atatürk Devrim atılımları ise, çağdaşlaşmayı, uluslaşmayı gerçekleştiren ve gerçekleştirecek uygulamalardır.

Atatürk Devrimi düşün ve eylemi birlikte yürüten, duraksamadan, ödün vermeden Türk toplumunu tüm çağdaşlaşmaya yöneltmiştir. Bu çağdaşlaşma, yenileşme eyleminde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış ülkelerin uygulamalarından yararlanılmıştır; ancak bu ülkelerden alınanlar ulusal istenç ve kararlar sonucu olmuş; neler alınacağı da gene ulusal düzeyde belirlenmiştir.

Çağdaşlaşma amacını taşıyan Atatürk Devrimi ve Kemalizmi daha iyi anlayabilmemiz için çağdaşlaşmanın neler içerdiğini açıklamak gerekir. Öncelikle bilmemiz gerekir ki çağdaşlaşmak devlet için, ulus için, birey için bütünleyici bir kavramdır. Çağdaşlaşmak yalnızca sanayileşerek, teknolojinin en son yeniliklerini, buluşlarını kullanarak endüstri toplumu yaratmak, özdeksel alanda devleti, toplumu ve bireyi dünya nimetlerinden yararlandırmak değildir. Çağdaşlaşmak yalnızca gelişmiş Batılı devletlerin siyasal kurumlarını, bu kurumlara işlerlik kazandıran yasalarını, parlamentoculuğunu, seçim yöntemlerini, devlet örgütünün tüm birimlerini aynen almak değildir. Çağdaşlaşmak yalnızca bir devletin, bir toplumun siyasa, ekonomi, ekin, din, mezhep, budunsal yapı, yönetim, yönetime katılma, yasalar, töreler yönlerinden gelişmeye engel olan bağlardan, bağımlılıklardan kurtulması değildir. Çağdaşlaşmak tüm bunlarla birlikte insanın özgürleşmesi, toplum, devlet yaşamında, inançlarda değerler sisteminde, ahlakta erdemli olması, dogmalardan kurtulup usu ve bilimi, bilimsel laik düşünceyi dünyasal işlerin yol göstericisi olarak kabullenmesidir. Ana hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız çağdaşlaşma olgusu ve bu doğrultudaki kararlılık Kemalizmin temelini oluşturmaktadır.

Kemalizmin Gelişme Süreci

Kemalizm bir gelişme sürecinde oluşmuştur. Bu düşün akımı, 1919-1938 yılları arasında Atatürk'ün özel çabaları sonucu oluşma, incelenme ve uygulanma olanaklarına kavuşmuştur. Ulusal Savaşım döneminin belgelerinde, kongrelerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı kararlarda, ve Atatürk'ün verdiği söylev ve demeçlerde, eylemde ve düşünde, sonradan Kemalizm'in kapsamı içine giren bazı temel görüş ve kavramlar vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir: halk, halkçılık, ulus, ulusçuluk, ulusal egemenlik, ulusal bağımsızlık, ulusal birlik, ulusal dayanışma, ulusal istenç, tüm ülkelerin bağımsız olma hakkı, ülkelerin eşitliği, dünya uygarlığı, anti-emperyalizm, saltanat yönetim biçiminin, Pan-İslamizmin, Pan-Türkizmin reddi.

Kemalizm hem bir ulusal kurtuluş, ulusal bağımsızlık, ve hem de ulus-oluşturulması düşün akımıdır. Ulusal Savaşım'a bir İmparatorluğu kurtarmak için değil, öz yurdun sınırları içinde bağımsız bir Türk devleti kurmak için girişildi. Ulusal Savaşım sonucu Cumhuriyet kuruldu ve Atatürk Devrim atılımları başladı. Atatürk Devrimi ve Kemalizm çağdaş ve ulusal Türk devletinin kurulması ve gelişmesi için gerekli kavramları, kurumları, ve değerler sistemini getirmiş ve çağdaşlaşma ile uzlaşmayan geleneksel toplumun kavram ve kurumlarını ortadan kaldırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yerine ulusal Türk devleti, Osmanlılık yerine ulusçuluk, ümmet yerine ulus, İslamlık yerine laiklik gibi.

Ulusal Savaşım, Atatürk Devrim atılımları, Atatürk'ün düşünce ve inançları ve CHP kurultayları--tüm bunlar Kemalizmin doğmasını, ve gelişmesini sağlamıştır. 1927, 1931, 1935 Kurultaylarında Kemalizmi geliştirmek konusunda önemli çalışmalar olmuştur. Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, ve halkçılık ilkeleri 1927 Kurultayı'nda; devletçilik, laiklik, ve devrimcilik ilkeleri ise 1931 Kurultayı'nda kabul edilmiştir.

CHP'nin 1935'teki Dördüncü Büyük Kurultayı'nca benimsenen izlencede Kemalizmin dört "Esas" ve altı ilkeden oluştuğu belirtilmiştir. Dört "Esas" şunlardır: Yurt, Ulus, Devlet Yönetimi, ve Yurttaşın Siyasal ve Kamu Hakları. Altı ilke ise cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir. 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde 1937 yılında yapılan bir değişiklikle bu ilkeler Türk devletinin temel nitelikleri olarak benimsenmiştir.

Kemalist ilkeleri bir süreç içinde tek tek inceleyerek, Batı ülkelerindeki gelişmelerle, çağdaşlaşma gerekleriyle geçmişte ve bugünkü yorumlarıyla karşılaştırarak, yarınlara uzanacağının nedenlerini belirterek bu ilkelerin Türk Aydınlanmasındaki yerini saptamaya çalışacağız. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Kemalizm ya altı ilkesi içinde vardır ya da yoktur. Birkaç ilkeyi alıp, öbürlerinden uzaklaşırsanız bütünsellik içindeki bir düşün akımını yozlaştırmış olursunuz.

Kemalizm devrini tamamlamış değil, tam aksine çağla yürüyen bir düşün akımıdır. Kemalizme bu devingenliği devrimcilik ilkesi vermektedir. Batı'nın aydınlanma dönemi düşünsel yapısının bazı yönleri bugün için eksik görülebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, aydınlanma ile Batı usa, bilime, araştırma ve denemeye dayanan düşünce sistemini benimsediği için sonradan yapılan yenilikler, getirilen yeni düşünceler, aydılanmanın yol açtığı düşünce sistemi sayesinde gerçekleşmiş, aydınlanma felsefesinin özüne dokunmadan onun içeriğini daha da geliştirmiş ve geliştirmektedir. Bu durum aynen Türk aydınlanma felsefesinin özünü oluşturan Atatürk Devrimi ve Kemalizm için de geçerlidir. Bir örnek verelim. Atatürk döneminde halkçılık var olan toplumsal yapının yol açtığı bir yorumla "sınıfsız bir toplumuz" içeriğiyle yorumlanıyordu. Oysa halkçılık özellikle 1960'lardan sonra daha çağdaş bir yoruma kavuşmuştur. Devrimcilik ilkesi bu konuda olduğu gibi her aşamada Kemalizmin devingen, ileriye dönük olmasını sağlamaktadır. Bugün ülkemizde halkçılık ilkesi, modern bir toplumun sınıfsal yapısının var olduğu, ancak ilerici bir hükümetin sınıflararası çatışmaları bir ölçüde uzlaştırarak, çatışmaları en aza indirebileceği biçiminde, kısacası bir refah devleti anlayışı içinde yorumlanmaktadır.

Atatürk Devrimi bir geri kalmışlıktan kurtulma devrimidir. Altı ilke de bu devrim eylemini yönlendiren değerler sistemidir. Kemalizmin yeterli ve sağlıklı bir değerlendirmesi onun temel düşün kaynağı olan bu altı ilkenin incelenmesine bağlıdır.

Cumhuriyetçilik

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde başlayan düzeltim çabaları yüzeyselliğin, biçimselliğin ötesinde köklü bir değişim sağlayamamıştır. Ve bu durum, sömürgeci devletlerin Anadolu'yu da aralarında paylaşarak devleti tarih sahnesinden silme bahtsızlığına dayanmış, bunu belgeleyen Sevr'i İmparatorluğun yöneticileri kabullenmişlerdir. Buna karşı çıkan güç, Anadolu ulusal eylemini baş-

latan, bu eylemi örgütleyen, halkın gücünü dirence, savaşıma iten ulusal önder Mustafa Kemal'dir. Anadolu ulusal eyleminin, 19 Mayıs 1919'la başlayan gelişme süreci, bu süreç içindeki örgütleşme evresi, kongreler, ulusal meclis dönemleri ve bu dönemlerdeki uygulama, hep ulusal istenç doğrultusunda gelişmiş, ulusal istenç kişisel istence yeğ tutulmuştur. Anadolu eyleminin, Kurtuluş Savaşı'nın gücü, etkinliği ve sürekliliği de eylemin ulusallığından, ulusal istence dayatılmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul'daki padişah-halifeye, onun hükümetine karşın Ankara'da ulusal bir meclis açılmış, o meclisin başkanı seçilmiş, hükümeti kurulmuştur. Bu gerçekte, yeni bir devleti, yeni bir düzeni, yeni bir yöntemi ve devrini tamamlamış bir imparatorluk yerine ulusal Türk devleti kurma aşamasıdır.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Ortada yalnızca Osmanlı hanedanından gelen bir halife vardır. Ve çatışma bu noktada hızlanmış, Ulusal Meclis'te, padişahçı, hilafetçi kesim ve onların İstanbul'daki birçok basın organı, devlet başkanlığı sorununu ortaya atarak artık belirginleşen cumhuriyet olgusunu önleyebilmenin çabasına koyulmuştur. Ulusal Meclis'in, Meclis başkanının ve hükümetin üstünde, halifeliğin kişiliğinde yeni bir kat yaratmak istenmektedir. Bu çağın gerisinde kalmış bir yönetim biçiminin tekrar gündeme getirilmesi girişimidir. Mustafa Kemal bu ortam içinde 28 Ekim 1923 gecesi, "Arkadaşlar, yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz" demiştir. Mustafa Kemal, siyasal tarihi iyi bilen, çağdaş gelişmeyi iyi yorumlayan bir önderdi. Onun için cumhuriyet demiştir.

Cumhuriyet ulusal Türk devletinin yönetim biçimidir. Unutmamak gerekirki tutarlı bir çağdaşlaşma siyasası sürdürebilmek için kabile yaşantısından, devrini tamamlamış yönetim biçimlerinden uzaklaşıp ulusal devleti kurmak gerekir. Ulusal devleti kurmadan, siyasal yönetim biçimini halkın istencine dayatmadan sağlıklı bir çağdaşlaşma siyasası güdülemez. Batı'daki gelişme süreci de bu doğrultuda olmuştur.

Kemalizm siyasal yönetim biçimi olarak cumhuriyeti benimser. Türkiye için yasal olarak tanıdığı tek yönetim biçimi cumhuriyettir. Cumhuriyet siyasal yönetim biçiminin uluslaşması, halklaşmasıdır. Bu yönetim biçiminin daha çağdaş bir yapıya kavuşması, usu, bilimi ilke edinen laik düzenin kurulması ile olanaklıdır. Laiklik doğrultusundaki devrim atılımları, özellikle 1924 Anayasası'nın 1928 yılında laikleştirilmesi, cumhuriyetin çağdaş bir özelliğe kavuşmasını sağlamıştır. Siyasal otorite laikleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti Müslüman dünyasının tek laik devletidir.

Kemalist cumhuriyetçilik ilkesi devlet yaşamında, yönetimde, bu yönetimin işleyişinde Türk ulusunun istencinin egemen kılınmasıdır. Günü ve geleceği için karar verme hakkı ulusundur. Ulusun, devletin, toplumun yönetimi sınıfların, ailelerin, toplumsal grupların eline bırakılmaz. Ulusun tüm bireylerinin yönetime etken olarak katılma hakkı vardır. Toplum, olayların, karar oluşturma, karar verme sürecinin dışında bırakılamaz. Bu, kapalı toplum anlayışını yadsıyan, açık ve katılımcı toplum anlayışını benimseyen bir görüştür.

Yukarda sıraladığımız yönleriyle Kemalizmde cumhuriyetçilik anlayışı, ulusçu, demokratik, özgürlükçü, çoğulculuğa açık bir ilkedir. Laik, ulusçu ve eşitliğe yönelik özellikleriyle Kemalist cumhuriyetçilik dün olduğu gibi, bugün ve yarınlarda da geçerli olacaktır. Kemalizmde cumhuriyetçilik anlayışı çağı anlayan, sürekli olarak gelişen çağı yakalamayı amaçlayan, uygar bir yönetim biçimi ve devlet anlayışıdır.

Ulusçuluk

Ulusçuluk, ulusal devlet kurma, ulusal bir siyasa gütme, çağdaşlaşmanın temelidir. Batı ülkeleri de çağdaşlaşma çabalarında, geleneksel toplumdan çağdaş topluma geçerken uluslaşma, ulusal devlet kurma çabasına girmişlerdir. Bir toplum eğer bir çağdaş bir toplum, bir devlet çağdaş bir devlet olarak yaşamak istiyorsa onun siyasal kurumları ve çalışmaları bu gereklere uymak zorundadır. Tarihsel imparatorlukların, kabilelerin, ümmetçilik anlayışının güttüğü siyasa, yerini etken bir ulusal devlet olma olanaklarını yaratacak siyasaya bırakmak zorundadır. Çağdaşlaşma, biçimsel yönden ulusal devlet durumuna gelen toplumların gerçekten ulusal devlet durumuna dönüşmeleridir. Demek oluyor ki, çağdaşlaşmanın ön koşullarından biri devlet kurumları çerçevesi içinde ulusçu bir siyasanın güdülmesidir. Ancak, ulusçuluk çağdaşlaşmanın çok önemli fakat tek başına yeterli olmayan bir önkoşuludur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun başta gelen yöneticilerinin ve özellikle Osmanlı hanedanının son temsilcilerinin emperyalist güçlerle işbirliğine gitmesine karşın, Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu halkının başlattığı bağımsızlık ve kurtuluş savaşı aynı zamanda ulusal Türk devletinin kuruluşunun da savaşıdır. Savaş tüm mazlum uluslara örnek olacak bir başarı ile sona ermiş, fakat şeklen bağımsız ulusal devlet olma, çağdaş ulusal devlet olmaya yetmediği için çağdaş ulusçuluğun gerekleriyle Türk toplumunun ortak inancı ve ilkesi haline getirilmesi amacıyla devrimler başlatılmıştır.

Kemalist ulusçuluk, çağdaş ve çağdaşlaştırıcı bir ulusçuluktur. Çağdaşlatırıcı ulusçuluğun amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: ulusal bağımsızlık, hızlı ekonomik kalkınma, ulusal devletin kurulması, ve bu devletin yönetim biçiminin halkçı bir kimliğe dayatılması. Kemalist ulusçuluk, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumayı, ve aynı zamanda Türk toplumunu çağdaşlaştırmayı amaç edinmiştir. Bu ulusçuluk öbür devletlerin bağımsızlığına saygı gösteren bir ulusçuluktur ve *irredentist* değildir. Kemalist ulusçuluk her türlü emperyalizme karşıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidarın kaynağı halk değildi, ulus değildi. Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun dinsel yapısına bağlı ümmetçiliğin ve bunu yaşatan düşünce ve kurumların yerlerine ulusal varlığı, ulusal istenç ve ulusal egemenlik ilkelerini koyarken çağdaş, laik, demokratik bir topluma dönüşmemizin temellerini ortaya atmış oluyordu. Kemalist ulusçuluk herhangi bir kişi, hanedan, kurum ve sınıf egemenliğine karşı olmakla kendine özgü halkçılık anlayışını da yansıtır. Kemalist ulusçuluk laik bir ulusçuluktur. Kemalist ulusçuluk Türk yurttaşlığının yüksek değeri üzerinde durur. Kemalist ulusçuluk bir kişinin Türklüğünü anasoycu açıdan değil, Türk devletiin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü savunmasıyla ve Türk toplumunun çağdaşlaşma çabasını benimsemesiyle ölçer.

Kemalist ulusçuluk toplumsal, ulusal kalkınmayı araç olarak benimsemiş, fakat bireyin, insanın özgürleşmesini amaçlamıştır. Kemalist ulusçuluk içerik ve amaç açılarından çağdaş sosyal demokratik görüşle koşuttur.

Kemalist ulusçuluk, ulusal sınırlar içinde yaşayan, aynı yazgıyı, aynı kıvancı, ulus olma bilincini taşıyan herkesi Türk saymaktadır. Bu ulusçuluk saldırgan, yayılmacı değildir. Öbür ulusların varlığına saygılıdır. Tüm ulusları, insanlık evreninin saygınlığı, onuru, kişiliği, ulus ve insan olmaktan doğan hakları ve ödevleri

bulunan birer topluluk olarak görür. Ulusların, devletlerin zayıf, güçsüz ulusları sömürmesine, onları egemenliği altına almalarına karşıdır. Bu yönüyle Kemalizmde ulusçuluk insancıl, evrensel boyutlara ulaşmıştır ve barışçı bir işlev görmektedir.

Kemalist ulusçuluk ilerici ve usçudur. Türklerin ulusal birlik ve beraberlik içinde çalışmaları ve çaba göstermeleri koşuluyla ülkeyi en ileri bir düzeye getirecek yeteneklere sahip olduğu inancındadır.

Kemalist ulusçuluk kapalı bir toplum anlayışını yadsır ve gerektiği durumlarda başka ülkelerin deneyimlerinden de yararlanmayı önerir. Ancak, tüm bu yararlanmanın Türkiye'nin bağımsız kararı sonucu olması üstünde durur.

Kemalist ulusçuluk dün olduğu gibi, bugün ve yarınlarda da varlığını koruyacak bir ilkedir. Koruyacaktır çünkü Kemalist ulusçuluğun çağrısı olumludur, sağlıklıdır, hümanisttir. Bu konuda birkaç örnek vermekle yetineceğiz. 1930'lu yıllarda Nazi Almanya'sından kaçan pek çok Musevi bilim adamını Türk üniversitelerine alan bu sağlıklı ve insancıl anlayıştır. Öte yandan çağdaşlaşma atılımlarının özgürleştirici amacında Müslüman olmayan Türk yurttaşları da toplanmıştır. Düşün alanında *Kemalizm* konulu kitabın yazarı Musevi kökenli Moiz Kohen Tekinalp ve Dil Devrimi'ne önemli katkıları olan Ermeni asıllı Türk yurttaşı Agop Dilaçar gibi. Kemalist ulusçuluk birleştiricidir, çağdaşlaştırıcıdır, özgürleştiricidir.

Halkçılık

Halkçılık, ulusçuluk gibi Kurtuluş Savaşı döneminden beri Atatürk Devrimi'nin gündemde olan bir ilkesidir. Öte yandan, Atatürk'ün devrimcilik ilkesinin sağladığı gerçeğe, yeniliğe açık olma gereğinin etkisiyle Atatürk döneminden bu yana amaç olarak değil, ancak içerik olarak, sonraları daha değişik bir anlayışa kavuşmuş bir ilkedir. Halkçılık ilkesinin geçirdiği yorum evreleri bize Kemalizmin durağan, dogmatik bir düşün akımı olmadığının en önemli kanıtlarından biridir.

Atatürk, 1 Aralık 1921'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında halkçılık konusundaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir: "Kendimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya zorunlu olan bir halkız. Bundan ötürü herbirimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen kişilerin bizim toplumumuz içersinde yeri yoktur. Halkçılık, toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır."[1]

Cumhuriyet öncesi dönemde toplumsal içerikli en önemli belge Halkçılık Programı'dır.[2] Kabul edilen Program 1921 Anayasası'nın temelini oluşturmuştur. Mustafa Kemal'in kaleme aldığı ve kendi imzasıyla Meclis'e sunulan bu anayasa tasarısının amaçlarını belirleyen başlangıç bölümü, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu gidermeyi, mutluluk ve gönencini sağlamayı, bu doğrultuda toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve tüm toplumsal işlerde çağın gereklerine, halkın gerçek gereksinmelerine göre yenilikleri ve kuruluşları gerçekleştirmeyi TBMM Hükümeti'nin görevleri arasında göstermiştir. Meclis konuşmasında da Mustafa Kemal, "Bugünkü varlığımızın asıl niteliği, ulusun genel eğilimini kanıtlamıştır, o da halkçılıktır",[3] diyerek her yönden halka dönük bir devrimin söz konusu olduğunu be-

lirlemiştir. Halkçılık Programı ve 1921 Anayasası'nın başlangıç bölümünde sıralanan görevler, toplumsal içeriklidir ve ulus çoğunluğunu oluşturan yoksul kesimin kurtarılmasını öngörmektedir. Böylece ulus egemenliği ilkesine dayalı bir halk hükümeti kurulması, hem siyasal, hem ekonomik, hem de toplumsal içerikli bir platformda birlik yaratma gündeme gelmiştir.

Kemalizmde halk kavramı, herhangi bir sınıfa ait değildir. Kurtuluş Savaşı tüm halkın, tüm sınıfların işbirliğiyle kazanılmıştır. Halkçılık, sınıf üstünlüğüne, sınıf ayrımına karşı olunduğu, hiçbir kişi, aile, sınıf veya topluluğun bir başkasına üstün olmadığı biçimde yorumlanmıştır. Toplumsal sınıflardan değil, çeşitli meslek topluluklarının varlığından ve bu topluluklar arasındaki birlikten söz edilmiştir. Devrim atılımları sınıfsız, ayrıcalıksız bir toplum anlayışına dayatılmıştır. Ulusal birlik, ulusal dayanışma üzerinde durulmuştur. Ancak ulusal birlik ve ulusal dayanışma durağanlığı korumak için benimsenmiş bir görüş değildir. Kalkınmak için birlik çağrısı tüm çağdaşlaşmayı amaç edinen bir temel üzerine oturtulmuştur. Bu temel nitelikleri taşıyan o dönemin halkçılık anlayışı çeşitli eleştiriler almıştır. Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta da cumhuriyetin başlangıç yılları Türkiye'sinde çağdaş bir toplumun sınıfsal yapısının oluşmamış olduğu gerçeğidir. Çoğunluk köylüdür ve bürokratlar da önemli bir toplumsal kesimi oluşturmaktadır. Anamal kıttır ve işveren kesimi azdır. İşçi sınıfı ise yaklaşık altmış bindir.

"Katılma" konusunda çok önemli atılımların Atatürk döneminde gerçekleştiğini vurgulamak gerekir. Katılma sorununun çözümü ise halkçılık ilkesinin amaçları arasındadır. Siyasal sistemin ulusal egemenliğe dayatılması, eğitim fırsat ve olanaklarının yaygınlaştırılması, erkek ve kadının eşit oy hakkına kavuşması gibi önemli atılımları gerçekleştiren Atatürk Devrimi, katılmayı anlamlı bir düzeye ve uygulamaya getirebilmiş, çoğulcu düzenin, çok partili yaşama geçiş ortamının kaynaklarını hazırlamıştır.

Atatürk dönemi halkçılık ilkesi anlayışını herhangi bir sınıf egemenliğini yadsıyan, ılımlı toplumculuğu öngören, her türlü sömürüye karşı bir dünya görüşü olarak tanımlayabiliriz. Çağdaş bir toplumun sınıfsal yapısına genel hatlarıyla kavuşan Türkiye'de, Atatürk döneminin sınıfsız bir ulusuz anlayışı yerine bugünkü Kemalist halkçılık yorumunda sınıfların varlığı kabul edilmiş, ancak ilerici bir hükümetin adaletli politikalar üreterek sınıf çatışmalarını azaltabileceği, "refah devleti"nin oluşmasına yön verebileceği görüşü benimsenmiştir. 1960'lı yıllardan sonra özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki gelişmeler sonucu Kemalist halkçılık ilkesine böyle çağdaş bir yorum getirilmiştir. Görüyoruz ki, devrimcilik ilkesinin sağladığı düşünsel olanaklarla, değişen toplumsal yapı gerçeğinde çağdaş bir halkçılık anlayışı oluşmaya başlamıştır.

Halkçılık ilkesinin çağdaş bir yoruma kavuşturulması kavram kargaşasının önlenmesi açısından önemli, ancak tek başına yetersizdir. Esas önemli olan, Atatürk döneminde belirlenen bugün ve yarınlarda da geçerli olan halkçılık ilkesinin amacını uygulamak, bu amacı işlerliğe kavuşturmaktır. Halkçılık ilkesinin amacı ise yönetimde, siyasada, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlet ve ulus olanaklarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesidir.

Devletçilik

Uzun bir kapitülasyon döneminden, bu dönemin ülkeyi her şeyi ile sömüren, tüm varlığını, yeraltı, yerüstü kaynaklarını dışa akıtan uygulamasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için ulusal bir ekonomiye yönelmek kaçınılmaz, onurlu yaşamanın ön koşulu sayılmıştır. Devletçilik ulusal bir ekonomiyi kurmanın ve bu ekonomiyi güçlendirmenin ilkesidir. Devletçilik, Kemalizmin devlet, ülke olanaklarının kullanımında, işletilmesinde, kalkınmada, çağdaşlaşmada devletin ekonomik işlevine yön veren ilkedir.

Özel girişime 1923-1930 yıllarında atılım yapması için olanaklar tanınmıştır. Ancak özel girişim kalkınmada güçlü ve yeterli bir etken olabilecek durumda değildi. Özel anamal kıtlığı, teknik bilgi noksanlığı ve deneyimli Türk iş adamlarının bulunmaması gibi nedenlerle özel girişim o yıllarda bir güç oluşturamamıştır.

Devletin ekonomide etkinliği Cumhuriyet'in başından beri var olan bir gerçekti. Ancak devletçilik resmi bir siyasa olarak 1931'de benimsenmiştir. Devletçilik salt anamalcı, salt sosyalist model dışında bir ekonomik kalkınma yöntemi aramanın ve bunun gereğine inanmanın ürünüdür. 1929 yıllarından başlayarak bir yandan anamalcı dünyanın en derin bunalımlarından birini yaşaması, öte yandan Sovyet modelinin ulusallığı yadsıması, aşırı yeğinlik yöntemine başvurması, Türkiye'yi bu dönemde devletçilik ilkesi yoluyla kendi ulusal kalkınma modeini oluşturma çabasına itmiştir. Çağdaş Türk sanayiinin kurulması bu dönemde başlamıştır.

Kemalizm kuramsal olarak ve uygulamada "sosyal devlet" kavramını içeren ulusal ekonomik kalkınma modeli oluşturmaya ve bunu devletçi bir siyasa ile uygulamaya çalışmıştır.

Planlı ekonomi, ülkenin kendi kaynaklarını işletmeye geçirmede, ulusal ekonomiyi kurmada başlıca etken olacağı nedeniyle benimsenmiştir. Atatürk ve onun ilerici kadrosu ekonomik kalkınmanın hızlanması için planlı çalışmayı benimsemiş; böylece daha gönençli bir Türkiye yaratılarak herkesin daha yüksek bir yaşam düzeyine kavuşması ve ulusal gelirden adaletli ölçülerde emeğinin karşılığını alması konularıyla ilgilenmiştir.

Atatürk Devrimi'nin ekonomik kalkınmayı gerçekleştiremediği savı oldukça sık rastlanan bir eleştiridir. Kuşkusuz bu eleştiride gerçeklik payı vardır. Ancak Atatürk döneminde ekonomik kalkınma konusunu değerlendirirken bazı önemli konuların göz ardı edilmemesi gerekir. Atatürk devrim modelinde toplumsal-ekonomik yapıyı olağanüstü çabuk ve şiddet kullanarak değiştirme yöntemi benimsenmemiş, kalkınmanın bedeli üzerinde durulmuştur. Yeni Türk Cumhuriyeti'nin Osmanlı devletinden aldığı miras, bir yarı sömürge ekonomisidir. O dönemde özel sektör güçsüzdür. Öte yandan dünya konjünktürü o yıllarda olumsuz bir durumdadır. Ve unutmamak gerekir ki Batı ülkeleri de ekonomik kalkınmalarını uzun bir süreç içinde sağlayabilmişlerdir. Tüm bu sıraladığımız koşullara karşın, Atatürk Türkiye'si, özde kendi çabasına dayanarak sağlıklı, olumlu bir sanayileşme siyasası gütmüştür.

Kemalist devletçilik ilkesi çağdışı değildir. Nasıl ki katı bir devletçilik anlayışı ile bir yere varamazsak, aşırı bir özel girişim anlayışı ile bir yere varamayız, sağlıklı bir toplum olamayız. Aşırı bireyselliği ilke edinmiş, sosyal adalet anlayı-

şından yoksun, "güçlü"nün her şeye hakkı olduğuna inanan özel girişim anlayışı da çağdışıdır, insancıl değildir.

Kemalist devletçilik anlayışı büyümenin bedeli üzerinde durur. Adaletli dağılımı, sosyal adaleti, fırsat eşitliğini benimser. Böylesine bir anlayış, bu doğrultudaki uygulamalar ülkede barış, huzur ve gönenç yaratır.

Kemalist devletçilik anlayışı kalkınmada, sanayinin kurulup, geliştirilmesinde ilke olarak karma ekonomiyi destekler ve sosyal adaletin gerçekleşmesinde, sosyal güvenliğin sağlanmasında karma ekonominin başarılı olacağına inanır. Kemalist devletçilik ilkesi sosyal devlet anlayışını, halk yararına işleyen bir ekonomik sistemi benimsediğinden yarınlarda da geçerliliğini koruyacaktır.

Laiklik

Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını usa, bilime dayatma, ancak ve ancak laiklik ilkesinin eğitimde, siyasa, devlet ve toplum yönetiminde eksiksiz uygulanmasıyla gerçekleşir. Birçok devrim atılımı laik bir toplum, laik bir devlet yaratmak amacıyla yapılmış, öbürleri ise böyle bir ilkenin benimsenmesiyle yürürlüğe konma olanağını bulmuştur. Yönetim biçimi ne olursa olsun hiçbir gelişmiş ya da sağlıklı, gerçekçi bir modernleşme atılımında olan bir ülke yoktur ki laikliği benimsemesin.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki düzeltim çabalarına dinsel güçlerin karşı koyması, 1909 gericilik eylemi, ulusal savaşım döneminde padişah-halifenin, başta Şeyhülislam olmak üzere dinsel resmi örgütün, Kurtuluş Savaşı'na ve onun önderlerine karşı çıkması gibi olaylar ve tüm bunların birikimi ulusal devrimcileri, daha ilk başta tutucu, gerici dinsel güçleri çağdaşlaşmanın en önemli bir engeli olarak görmeye itmiştir. Bu nedenlerle, laiklik yalnızca devlet ve din ayrılığı olarak değil, dini devletin denetlemesi biçiminde görülmüş ve uygulanmıştır.

Osmanlı hanedanlığının sona erdirilmesi, saltanatın hilafetin, fesin kaldırılması; eğitim ve öğrenimin birleştirilmesi; tekke ve zaviyelerin kapatılması; anayasanın laikleştirilmesi; Latin alfabesinin kabulü; dil devrimi gibi atılımlar laikliğin gerçekleşmesi doğrultusunda önemli yeniliklerdir.

1927 Kurultayı'nda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri olarak belirlenen cumhuriyetçilik, halkçılık ve ulusçuluk ilkelerine 1931 Kurultayı'nda devletçilik, laiklik ve devrimcilik ilkeleri ilave edilmiş, partinin temel düşüncesini yansıtan bu altı ilke, Kurultay tarafından kabul ve ilan olunmuştur.

Atatürk İslam dünyasında ilk laik devleti kurmuş, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamamızın önemli bir nedenini geçmişte devlet yapısının dinsel kurallara bağlı olmasında görmüştür. Atatürk'ün, İslam dini ile ilgisi olmayan boş inanç ve bağnazlıklardan sıyrılmak, usa, bilime dayalı bir gelişmeye yönelmekle ilgili sözleri konuyu daha da açıklığa kavuşturacaktır: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bunun anlam ve biçimi ile uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. Devrimimizin temel ilkesi budur... Baylar ve ey ulus biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler mensup (tarikatlara bağlılar) ülkesi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat uygarlık tarikatıdır."[4]

Egemenliğin halka, ulusa ait olduğunu savunan Kemalist görüş ile gerçek yasal otoritenin Tanrı istencini yansıtan otorite olduğunu savlayan İslamcı görüş çelişkili durumdadır. Kemalizmde laik cumhuriyetin otoritesi yasaldır. İslam cemaati, ümmeti temel olarak görür. Kemalist görüş ise ulusa, ulus egemenliğine dayanır. İslamcı düşünce, dinsel devlet otoritesine boyun eğilinmesini ister. Kemalist görüş ise tüm gelişmiş, demokratik ülkelerde olduğu gibi kaynağını ulus egemenliğinden alan laik cumhuriyet otoritesini yasal sayar. İslamcı düşün dinsel birlik üzerinde durur. Kemalist görüş ulusal birliği vurgular.

Atatürk, "yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir" diyerek laikliğin önemini vurgulamıştır. Laiklik ilkesi aynı zamanda öbür ilkelerin uygulanmasında da usu, bilimi egemen kılmayı gerektirir.

Laiklik, toplum, ulus, ve devletin bilimle, usla yönetilmesi, yönlendirilmesi doğrultusunda kararlılığımızın ilkesidir. Çağdaşlaşmaya yönelik, çağdaşlaşmayı amaç edinen Atatürk Devrimi'nin zorunlu, gerekli, ödün verilmez ilkesi laikliktir.

Devrimcilik

Devrimcilik, kalıplaşmayı, dogmalaşmayı, çağın, toplumun gerisinde kalmayı önlemek, dinamik bir devrim anlayışı sağlamak ve sürdürmek için Cumhuriyet Halk Partisi'nin 3. Kurultayı'nda, 1931 yılında, partinin temel bir ilkesi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 yılında toplanan 4. Kurultay'ında ise bu ilke, Kemalizmin 6 ilkesinden biri olarak benimsenmiştir. 1937 yılında, 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde yapılan bir değişiklikle öbür ilkelerle birlikte devrimcilik de Türk devletinin nitelikleri arasında yerini almıştır. Böylece, Kemalist ilkeler temel yasada tescil edilmiş ve sürekli devrimin yolu anayasaca açılmıştır.

Bir devletin devrimciliği ilke olarak benimsemesi çağla gelişme kararlılığını açıklar. Benimsenen bu devrimcilik ilkesinin nitelikleri nedir? Neyi amaçlamaktadır? Kemalist devrimcilik ulusal amaçlı bir devrimciliktir. Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını ve sürekli olarak çağla gelişmesini, çağın gerisinde kalmamasını sağlar. Kendi devrim modelini, devrimin düşün akımı Kemalizmi başka ülkelere ihraç etme girişiminde bulunmaz. Mazlum ulusların bağımsızlık çabalarına duyarlıdır, onları yürekten destekler. Ancak kendi iç işlerine karışmacılığı yadsıdığı gibi, başka ülkelerin de iç işlerine karışmaz. Sigmund bu konuda şu görüşü gündeme getirmektedir: "Çağdaşlaşan yönetimlerin bir ideolojiye gereksinmeleri vardır. Çünkü onlar toplumsal ve ekonomik bir devrim içindedirler. Sağlamak istedikleri yenilik ve değişiklikleri dramatize etmek zorundadırlar. Fakat bu, Marx'ın ideolojisinden daha çok Atatürk'ün ideolojisine benzemektedir; çünkü ulusal ekine ve ülkenin özelliklerine dayanan bir kalkınma ve sanayileşme ideolojisidir."[5]

Kemalizm değişmezliği değil, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü ve laiklik konularında ödün vermeden, değişebilirliği öngörür. Devrimcilik, bu düşüncenin, bu önermenin ilkeleştirilmesidir. Çağdaşlaşmanın en büyük engeli, devrimleri dogmalaştırmak, ilkeleri yeni gelişmeler karşısında yeni isterlere yanıt veremez hale dönüştürmektir. Devrimcilik Kemalizmi, devrim ilkelerini dogma olmak-

tan kurtaran; onları yaşayan, çağın, çağların, geleceğin yeni oluşumları, gelişimleri karşısında sürekli kılan ilkedir.

Kemalist devrimcilik ilkesi yeğinlik, yıldırı sistemini benimsemez. Kemalizmde özde barışçı ve demokratik devrimcilik özlemi ve inancı vardır. Devrimcilik ilkesi, Türkiye'nin devrim atılımlarını gerçekleştirerek ülkenin gelişmesine engel olan eski kurumların ve düşünce sisteminin yerine yeni kurumların ve düşünce sisteminin getirilmesi; Türkiye'nin ilerlemesini bilinçli ve kararlılıkla sürdüreceği anlamını taşımaktadır.

Devrimcilik hem gerçekleştirilen devrime bağlılığı, onu korumayı, yaşatmayı; hem de bu devrimin gerçekleştirilen, uygulanan atılımlarıyla yetinmeyip, çağdaş uygarlık düzeyine çıkmayı gerektirecek; gelişen, değişen, yenileşen evrende, toplumlar arasında ülkenin çağdaş kalmasını sağlayacak başka yenilikleri de gerçekleştirmektir. Devrimcilik, Kemalizmi dogma olmaktan kurtaran, onu geleceğin yeni oluşumları, gelişmeleri, değişmeleri karşısında sürekli kılan ilkedir.

Sonuç

Türkiye'nin siyasal yönetim biçimini yumuşatma, anayasal düzene geçme girişimlerinin 19. yüzyıla uzanan bir geçmişi vardır. Rejim, siyasal yönetim biçimi konusu 19. yüzyıldan beri Türkiye'nin gündeminde olmuş, modernleşme çabalarıyla koşut gelişmiştir. 19. yüzyıl Avrupa'sı, demokrasinin ekonomik, toplumsal yönleriyle ilgilenme sürecine girmişken, Osmanlı devletinin ekonomisi yabancı devletlerin ve azınlıkların tekelinde bulunduğundan, bir kesim Osmanlı aydını Batı'nın anayasa hareketleri ve bu doğrultudaki kuramlarının etkisine girdiler. "Bu devlet nasıl kurtulur?" sorusuna Genç Osmanlılar, sonra da Jön Türkler "Meşrutiyeti getirmekle" diye yanıt verdiler. Modernleşmeyi, çağdaşlaşmayı bir bütün olarak göremediler ve bir ya da birkaç yönüne ağırlık vererek kurtuluşu o yolda aradılar.

Atatürk Devrimi'yle dinin ve dinsel örgütün tekelinden kurtulan Türk toplumu, Batı'da olduğu gibi gerçek anayasa rejimini yaşatacak düşünce sistemini geliştirebilmiştir. Dinin tekelinden kurtulma savaşımı veren Türk toplumunun, onu başka bir tür tekel altına almak isteyen totaliter rejim ve düşünce sistemine karşı koyması, daha çabuk, daha sistemli ve daha kesin olabilmektedir. Bu bakımdan laikliğin gerçekleştirilmesi, Batı'nın tarihinde olduğu gibi, Türkiye'de de demokratik düzeni tüm koşullarıyle geliştirecek ve yaşatacak düşünce sistemini ve bu uğurda savaşım kararlılığını geliştirmiştir.

Çağdaşlaşma, bilinçli olarak yeniliğe yönelmektir. Kemalizm çağdaşlaştırıcı bir düşün akımı olarak yeniliğe açık olmuş, yeniliğe sürekli olarak yönelmeyi ilke edinmiştir. Bu ilke Kemalizmin devrimcilik ilkesidir. Devrimcilik ilkesi, Türkiye'nin bağımsızlığı, çağdaşlaşması, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü, laik ve açık toplum temellerinden uzaklaşmadan zamanla gelişebilmesi için Kemalizme gerekli esnekliği sağlamaktadır.

Kemalizm, çağdaş devleti, çağdaş toplumu, çağdaş insanı amaçlamaktadır. Çağdaşlaşma ise yalnızca sanayileşme değildir. Ayrıca, toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi de öngörür. Bunun özünde yatan da bağımsız bir ulusal devlet,

çağdaş, kalkınmış bir toplum ve bu toplum içinde özgür insandır. Kemalizm ve Atatürk devrim atılımları bu amaca yöneliktir.

Diyebiliriz ki Kemalizm, içeriği ve amacı açılarından, Batı'nın "refah devleti", "sosyal devlet" anlayışına yakın, hatta koşut görüşler içeren bir düşün akımıdır.[6] Ayrıca, unutmamak gerekirki Kışlalı'nın belirttiği gibi: "Bir din devleti kurmak isteyenlerin önündeki en büyük engel Kemalizm... Türkiye'yi etnik kökenlere göre parçalamak isteyenlerin önündeki en büyük engel Kemalizm... Ve 'yeni mandacı' numaracı cumhuriyetçilerin önündeki en büyük engel gene Kemalizm" dir.[7]

F. Watkins diyor ki: "Geleneksel düzene karşı olan nefret, aydınlanmanın temel kaynağını oluşturmuştur."[8] Kemalistlerde de aynı yaklaşımı görebiliyoruz. Tarihsel çekişmeler, geleneksel-dinsel güçlerin uzlaşmaz tutumu, çağdaşlaşmaya karşı koymaları, geri kalmışlığın acıları, Kemalistleri geleneksel-dinsel düzene karşı getirdi ve aydınlanma devriminin yolunu açtı.

Barbara Ward Atatürk'ün "batılılaşma" ve "modernleşme" terimlerini hangi anlamda kullandığını değerlendirirken şunları söylüyor: "Mustafa Kemal bu terimleri Batı'nın aydınlanma felsefesindeki içerikte kullanıyordu. O inanıyordu ki us ve bilimsel yöntem (metod) yoluyla insanlık için sürekli ilerleme yolunu açabilirlerdi. Mustafa Kemal inanıyorduki rasyonel olmayan düşünce biçimi, bilimsel gerçeklerden uzak olan görüşler ilerlemenin düşmanıdır."[9]

İnsanın iki temel özeliği yani hem us ve hem de ahlaksal değerler sahibi olma özelliği kendini en çok demokratik sistemlerde belirginleştirir. Atatürk yaşamı boyunca siyasetin ahlaksal değerlerini vurguladı, ve bir anti-emperyalist olarak insanlığın ortak değerleri üzerinde, dünya uygarlığı üzerinde durdu. Hiçbir zaman totaliter olmadı. İsmini verdiği Türk Devrimi'nin düşün akımı Kemalizm, çağdaşlığı amaçladı. Çağdaşlığı yakalamayı amaç edinen devrim yasaları Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları sonucu oluştu. Bazan otokratik kararlar alınabildi. Bu kararlar, çok uzun süredir karanlıkta yaşayan bir ulusu aydınlığa, demokrasiye, insan onuruna yaraşır bir düzeye kavuşturabilmek amacıyla alındı. Ne totaliterlik ve ne de otokrasi amaç edinildi. Ahlak ve erdemin Kemalist politikalarda var olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda Leslie Lipson'un söyledikleri Kemalist Türkiye için de geçerlidir: "Demokratik devletin temel amacı, ahlaksal bir amaçtır. Siyasal etkinlik yoluyla insan uygarlığına katkıda bulunmaktır. Demokratik siyasetin incelenmesinden, yönetimlerin insanlığı daha uygar yapmaya nasıl yardım ettiğini ve kötü yönetimlerin de nasıl vahşileştirip alçaltmaya hizmet ettiğini öğrenebiliriz."[10]

Kemalizmin özünü oluşturan altı ilke yalnızca bir oluşun, yapılmış, getirilmiş olan yeniliklerin anlatımı, uygulanması ve onların korunması değil, kendilerini sürekli olarak ileriye, iyiye ve aydınlığa götürecek niteliktedirler. Kemalizm Türk Aydınlanmasının, Türkiye'nin çağdaşlaşma atılımlarının düşün akımıdır.

NOTLAR

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s. 196.

2 Bkz. Suna Kili, *Kemalizm*. Robert Kolej Yayını. İstanbul: Menteş Basımevi, 1969. s. 21-24, 85, 97 ve passim.

3 *Söylev ve Demeçler*, I, a.g.y., s. 90.

4 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959. s. 214-215.

5 Paul E. Sigmund Jr. *The Ideologies of the Developing Nations* (Gelişmekte Olan Ülkelerin İdeolojileri). N.Y.: Praeger, 1963. s. 37-40.

6 Bu konuda bkz. Kili, *Kemalizm*. a.g.y. passim ve s. 180-220.
7 Ahmet Taner Kışlalı, "Niçin Uğur Mumcu?, *Cumhuriyet*, (28 Ocak 1996). s. 3.
8 F. Watkins. *Political Tradition of the West*. (Batı'nın Siyasal Geleneği). Harvard University Press, 1948. s. 152.
9 Barbara Ward, *Turkey* (Türkiye). London: Oxford University Press, 1942. s. 51.
10 Leslie Lipson, *Demokratik Uygarlık*. T. İş Bankası Yayını. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1984. s. 11.

Kemalist Devrim ve Türk Aydınlanması

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı

BİLDİRİ ÖZETİ

Tarihsel süreç içinde "gelişmiş" sayılan ülkelerdeki devrimlerle "geri kalmış" ülkelerde rastlanan devrimler arasında temelde bir ayrım vardır. Ekonomik yapısı ve ona bağımlı olarak toplumsal yapısı değişmiş bir toplumda; devrim, üst yapının bu yeni altyapıya uyarlanması anlamını taşır. Oysa geri kalmış bir toplum zaten toplumsal-ekonomik yapısı değişmemiş toplum demektir. Batı'da "Aydınlanma" bir anlamda koşulların getirdiği bir "sonuç"tur. Anadolu ve benzerlerinde ise, bir "başlangıç" olmak durumundadır.

"Türk Aydınlanması"nı anlayabilmek için, öncelikle Anadolu toplumunun diğer Müslüman ülkelerden farkını anlamak gerekir. Göçebe yaşamdan, Şamanizmden başlayan bu fark, Anadolu'daki "farklıya hoşgörü"yü zorunlu kılan ortamla sürer. Kemalist devrim de, işte bu taban üzerine oturur. Atatürk tarihin tanıdığı belki de en büyük devrimci olduğu halde eğer Anadolu'da değil de İran ya da Arabistan'da yaşasaydı devrimini bu boyutlarda gerçekleştiremezdi.

Kemalist Devrim, elbette ki her şeyden önce bir kültür devrimi idi; "yeni insan"ı yaratmak ve onu itici güç olarak kullanmak amacını taşıyordu. Laikliğin kabulünden Köy Enstitüleri'ne kadar bir dizi atılım, bu devrimin basamaklarıydı. Ama demokrasinin kurumlarını oluşturma ve geleceğin "sivil toplumu"nun temellerini atma çabaları da bu "Aydınlanma"nın ayrılmaz parçaları olmuştur.

Geri Kalmış Ülke Devrimlerinin Farkı

Tarihsel süreç içinde "gelişmiş" sayılan ülkelerdeki devrimlerle, "geri kalmış" ülkelerde rastlanan devrimler arasında temelde bir ayrım vardır. Ekonomik yapısı ve ona bağımlı olarak toplumsal yapısı değişmiş bir toplumda; devrim, üst yapının bu yeni alt yapıya uyarlanması anlamını taşır. Yani bir çelişkinin giderilmesinden ibarettir. Oysa geri kalmış bir toplum, zaten toplumsal-ekonomik yapısı

değişmemiş toplum demektir. Batı'da "Aydınlanma" bir anlamda koşulların getirdiği bir "sonuç"tu. Anadolu ve benzerlerinde ise, bir "başlangıç" olmak durumundadır.

Örneğin Fransa'da devrim, bir evrimin yarattığı birikim sonucunda kaçınılmaz olarak gelmiştir. Koşullar ve toplumdaki güç dengesi değişmiş, ama eski koşullara göre oluşan ve eski güç dengesini yansıtan toplumsal ve siyasal kurumlar değişmemekte direnmiş, toplumsal-ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaya başlamıştır. Burada söz konusu olan, değişen koşullarla, koşulların yarattığı gereksinmeleri karşılaması gereken kurumlar arasındaki çelişkileri gidermektir. Türkiye'de ve benzerlerinde ise, devrim, geri kalmışlıktan kurtulmanın, gelişmişlerle arayı kapatmanın bir aracı olarak gündeme gelmiştir. Tarihsel koşulların da yardımı ile, bilinçli bir çabanın ürünü olarak doğmuştur. Geri kalmış toplumlarda görülen devrimler, koşulları –yukardaki anlamda– oluşmamış devrimlerdir.

Gelişmiş ülkelerdeki devrimciler, koşulların gereğini yerine getirmek ve gereksinimlerin doğurduğu devrimci ideolojiyi izlemekle yetinmek durumundadırlar. Oysa geri kalmış ülkelerin devrimcileri, toplumun henüz ulaşamadığı bir aşamaya göre, kitlelerin henüz gereksinmesini duymadıkları kurumlar oluşturmak ve böylece, gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığı bir ölçüde olsun kapatmak zorundadırlar. Kendilerinden çok önce o aşamaya ulaşmış olan toplumların deneyimlerinden ders alma gibi bir olanakları vardır. Ama o devrimin doğal taşıyıcısı, itici gücü olan toplumsal sınıfın bulunmaması nedeniyle de, işleri çok daha zordur.

Geri kalmış ülke devrimcileri; ancak eski düzenin savunucusu olan güçlerin –tarihsel nedenlerle– zayıflamış oldukları bir andan yararlanarak iktidarı ele geçirebilirler. Yani devrim, "devrimci güç"ün gücünden çok, eski düzeni ayakta tutan güçlerin zor durumda bulunmasından yararlanılarak gerçekleşir. Temel devrimci gücün yokluğu ya da zayıflığı ise, ideolojiye büyük ağırlık verilerek ve o ideoloji etrafında iyi örgütlenmiş "bilinçli" bir çekirdek oluşturularak dengelenmeye çalışılır.

Evrim sonucu oluşan devrimlerde, devrim "yeni insan"ın ürünüdür. Geri kalmışlarda ise, devrimin kendisi "yeni insan"ı yaratmak zorundadır. Yani öncelikle bir "kültür devrimi" olmak zorundadır. Burada ideoloji, gene devrimci eylem içinde bazı değişikliklere uğramakla birlikte, devrim öncesinde en azından genel çerçevesiyle vardır. Ve çoğunlukla da, ana çizgileriyle gelişmiş ülkelerden aktarılmıştır. Amaç zaten o ülkelerin düzeyine daha hızlı bir biçimde ulaşmak olduğu için, bunu doğal karşılamak gerekir.

Her devrim belirli toplumsal güçlere dayanarak gerçekleşir. O güçlerin yeterince gelişmediği ortamlarda ise, devrimci ideolojinin kendisi, yarattığı bilinç ve kitleler üzerindeki etkisiyle devrimci bir güç oluşturabilir. Bir ayaklanmanın, bir hükümet darbesinin, bir bağımsızlık savaşının, tarihi hızlandırmak amacındaki bir devrime dönüşmesinde, devrimci ideolojinin etkisi büyüktür. Ama ideolojinin devrimdeki ağırlığının artması ölçüsünde, dogmatikleşme tehlikesi de artar. Çünkü söz konusu ideoloji, bir anlamda, var olması istenilen ama henüz var olmayan koşulların ürünüdür. Somut gerçekliği henüz yoktur.

Mustafa Kemal de –tıpkı Lenin gibi– tarihin kendisine hazırladığı bir fırsatı değerlendirdi. Birinci Dünya Savaşı, Rusya'da olduğu gibi Anadolu'da da, ekonomik ve toplumsal büyük sorunların doğmasına neden olmuştu. Lenin, Çarlık ordusunun perişan olması sayesinde, küçük ama iyi örgütlü ve bilinçli bir güce da-

yanarak, siyasal iktidarı ele geçirdi. Mustafa Kemal ise, ülkesini düşman işgalinden kurtarmanın kendisine kazandırdığı olağanüstü etkiyi kullanarak devrimini gerçekleştirdi. Padişahın ordusunun devrimin ordusuna dönüşmesinin koşullarını da, Kurtuluş Savaşı hazırlamıştı.

Lenin'in Rusya'nın koşullarına uydurmaya çalıştığı Marksist ideoloji –yukarıda değindiğimiz nedenlerden dolayı– giderek bir "dogma"ya dönüştü. Mustafa Kemal ise –liberalizm ve sosyalizmden de yararlanarak– Türkiye'nin koşullarına göre oluşturmaya çalıştığı "çağdaşlaşma ideolojisi"nin dogmalaşma tehlikesinin bilincindeydi. İdeolojik kalıplaşmanın, hızlı bir değişim süreciyle bağdaşmıyacağının bilincindeydi. En ileri kurumları bile, günün birinde eskimeye mahkûm olduğunu görüyordu.

Türk Aydınlanması hangi temellere dayanıyordu?

Emperyalizme karşı bağımsızlık; padişahçılığa karşı cumhuriyetçilik; şeriatçılığa karşı laiklik; tutuculuğa karşı devrimcilik; ümmetçiliğe karşı ulusçuluk; ve seçkinciliğe karşı halkçılık.

Türk Aydınlanmasını Kolaylaştıran Koşullar

Atatürk tarihin tanıdığı en büyük devrimcilerden birisi olduğu halde, Anadolu'da gerçekleştirdiği devrimi, örneğin İran ya da Arabistan'da gerçekleştiremezdi. Bunun birisi Orta Asya'dan diğeri de Anadolu'dan kaynaklanan iki önemli nedeni vardır. Türkler İslam öncesinde farklıydılar; İslam dinini kabul ettikten sonra da bu farklılıklarını korudular.

Su ve otlak yetersizliği nedeniye, Eski Türkler Orta Asya'da küçük boylar halinde yaşamak zorundaydılar. Bu boylar ancak savaş, savunma ya da sürek avı nedeniyle bir araya geliyorlardı. Böyle bir durumda da, geçici bir önder seçiyorlardı. Göçebeliğin güç koşulları, bir kenarda durup, yalnızca emirler yağdıran bir aristokrat sınıfın oluşmasına izin vermiyordu. Boyların bir başkanı olsa bile, kararların alınmasına herkes katılabiliyor ve yargılanmalar topluluk önünde yapılıyordu.

Orta Asya'daki İslam öncesi bu durumu, "ilkel ve kendiliğinden demokrasi" olarak nitelendirmek olanaklıdır. Türklerin aynı dönemdeki dinleri Şamanizm ise, buna ek olarak, kadın-erkek eşitliğini getirmiştir.

Şamanizm kadındaki kutsal güce dayanıyordu. O dönemde Türkler arasında tek eşle evlilik geçerliydi. Genç kız evleneceği erkeği seçme hakkına sahipti. Ev ve çocuklar üzerinde, erkek ile kadının hakları aynıydı. Kadın elçi, kale komutanı, hatta devlet başkanı olabiliyordu. (Tarihteki ilk kadın devlet başkanları Türklerden çıkmıştır: Delhi Türk Devleti'nde Raziye Sultan 1236-1240 ve Kirman'daki Kutluk Devleti'nde Türkan Hatun 1269-1282 yılları arasında devlet başkanlığı yapmışlardır). Yasa hükmündeki "emirname"ler, Hakan ve Hatun tarafından imzalanmadan yürürlüğe giremezdi. Hatun, Hakan'ın eşi olarak "Savaş Kurulu"nun da doğal üyesiydi.

Oysa İslam öncesinde İran ve Arabistan'da toplumsal ortam çok farklıydı. İran'daki Zerdüşt dini, kadını kötülüğün ve kirliliğin simgesi sayıyordu. Arabistan'da ise, kadın deveden bile değersiz sayılıyordu. Bir mal gibi alınıp satılabiliyor,

mirasla devredilebiliyordu. Kız çocuklar diri diri kuma gömülebilmekte, kız çocuğu doğuran analar cezalandırılabilmekteydiler.

İslam dininin, geçmişin bu önemli kültürel farklılıklarını sıfırlaması elbette ki olanaksızdı. 10. yüzyılın başlarından itibaren Müslümanlığı kabul etmeye başlayan Türkler, eski kültürlerinin bazı temel öğelerini korudular. Türkistan'da Hz. Muhammed'den sonra en yüce insan sayılan Ahmet Yesevi (12. yüzyıl), "cemiyette ve dergâhta kadın-erkek birlikteliği"ni savunuyordu. Timurlenk'in 1404'te Semerkand'da verdiği şölene, erkeklerin yanı sıra kadınların da katıldıklarını, Kastilya Elçisi Klaviya anılarında yazmaktadır. Hatta 1860'larda oraları gezen Macar Türkolog Vambery, göçebe Türklerde, kadınların erkeklerden kaçmak gibi bir âdetleri olmadığını anlatmaktadır.

Türklerde kadının kapanması ve "harem" uygulaması, İstanbul'un alınmasından sonra ve Bizans etkisiyle başladı. Çoğunlukla da saray ve çevresiyle sınırlı kaldı. Özellikle kırsal kesim kadını, erkekle bir arada çalışmayı ve dolayısıyla da erkeklerden kaçmamayı genelde sürdürdü.

Türkler Anadolu'ya 11. yüzyıldan başlayarak geldiler ve bu göç iki yüzyıl kadar sürdü. O tarihte Anadolu'nun nüfusu, Orta Asya'dan gelen Türklerin yaklaşık on katı kadardı ve çok kültürlü bir ortamı yansıtıyordu. Farklı dillerden, farklı inançlardan insanlarla yan yana, iç içe yaşamak, farklıya alışmayı ve dolayısıyla da farklıya hoşgörüyü beraberinde getiriyordu.

Arap ya da İran İslamı'nda "Allah korkusu" egemendir. Anadolu kökenli tarikatlar ise, Mevlevilik, Bektaşilik, Babailik gibi, "Allah sevgisi"ne dayalıdır. Örneğin Anadolu'nun Alevisi ile Ortadoğu'nun Şiilerini –aynı inanç kökenden gelmekle birlikte– karşılaştırmaya bile olanak yoktur. Şii genelde ne ölçüde katı ise, Alevi o ölçüde hoşgörülüdür.

Osmanlılardan önce Anadolu'da devlet kurmuş olan Selçuklu Türklerinde, dine dayatılmış bir iktidar kavramı yoktu. Osmanlılar da, din ve devlet işlerini uygulamada ayırmışlardı. Din işlerine Şeyhülislam, devlet işlerine ise Sadrazam bakıyordu. Osmanlı padişahları "halife" sanını taşımaya başladıktan sonra bile, "fetva"lar gene Şeyhülislam'dan alınmaktaydı. "Halife" sanlı Osmanlı padişahlarının hiçbirisi, İslamın beş temel koşulundan birisi olduğu halde, Mekke'ye gidip "hacı" olmamışlardır.. Şeyhülislamlar 16. yüzyıla gelinceye kadar, devlet işlerine ve "örfi hukuk" alanına karışamazlardı. Padişahların kızdıkları Şeyhülislamların başını kestirdikleri de tarihsel bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğu, tarihte dinsel hoşgörünün kurumsallaştığı en önemli örneklerden birisini oluşturmuştur. Her dinsel topluluk, ekonomik alanda, adalet ve eğitim alanında, önemli ölçüde özerkliğe sahipti. Rum Ortodoks patriği, Ermeni patriği, Yahudi hahambaşı, protokolde önde yer alırlardı. Manastırlar vergi bağışıklığına sahiptiler. Ama Müslüman olmayan topluluklara gösterilen bu hoşgörü, genelde Sünni olmayan Müslümanlara gösterilmiyordu.

Osmanlı devlet ve toplum yaşamında, dinsel kurallardan çok siyasal iktidar tarafından konulan kurallar geçerliydi. Ünlü "Kanunname"nin yapımcısı Fatih Sultan Mehmed'den, "Kanuni" sanıyla anılan Sultan Süleyman'a kadar, birçok Osmanlı padişahı gerçek bir "yasa koyucu" idi. Devlet ve toprak düzenini belirleyen yasalar, dinsel hukukla uyum içinde değildi. Osmanlı hırsızın kolunu kesmez, içki içeni çoğunlukla cezalandırmaz, zina yapan kadını taşlatarak öldürtmezdi. Hatta çıkardıkları fermanlarla o yıl geçerli olacak faiz oranını belirleyen padişahlar var-

dı. Gentile Bellini gibi ressamların yurt dışından çağrıldığı, portreler yaptırıldığı ve korunduğu dönemler olmuştu.

Osmanlı devletinin yükselme döneminde, dinsel iktidar da siyasal iktidara bağlıydı. Ama ne zaman ki durum tersine döndü ve siyasal iktidarın güç yitirmesinden yararlanan dinsel güçler etkilerini arttırdılar; din toplumun çağa ayak uydurmasını engelleyen bir kurum görünümünü kazandı. Örneğin Gutenberg'den bir süre sonra Türkiye'de ilk basımevi kurulduğu halde, bunun sadece Museviler ve Hıristiyanlar için kullanılmasına izin verilmişti. 1566 yılında padişahın başçevirmeni Ali Bey, Tevrat ve İncil'i halk Türkçesine çevirdi ve basıldı. Ama Kuran'ın Türkçe basılabilmesi, ancak 1930'lardan sonra, yani laik Türkiye'de gerçekleşebildi.

Kemalizm ve "Yeni İnsan"

Geri kalmış ülkelerin genellikle kıt olan kaynakları içinde, en bol kaynak insan kaynağıdır. Üstelik diğer kaynakları harekete geçirebilecek olan da gene insandır. Tarihsel evrim içinde geri kalmış olan ülkelerin devrimlerinin, her şeyden önsanı değiştirmeye yönelik bir "kültür devrimi" olmasındaki nedenlerden birisi de budur. Bu ülkelerdeki devrimlerin başarısı, "yeni insan"ı yaratmadaki başarıları ile doğru orantılıdır. Çünkü toplumsal-ekonomik değişmeyi hızlandıracak ve gelişmiş ülkelerle aradaki mesafeyi kısaltacak başka bir itici güçleri yoktur.

Atatürk, örneğin Mao'nun çok daha zorunlu koşullarda yapamadığı bir şeyi gerçekleştirip, yazıyı değiştirdi. Yüzde 70'i Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan Osmanlıcayı arıtıp, seçkinin dili ile halkın dilini birbirine yaklaştırdı. Hilafeti ve dine dayalı hukuk sistemini kaldırdı. Hukuksal açıdan kadın-erkek eşitliğini sağladı. Laik ve demokratik bir eğitim sistemini gerçekleştirdi. Dünya klasiklerini Türkçeye çevirtti. Çağdaş sanat kurumlarını oluşturdu. Katılımcı bir topluma insanları hazırlamak için, 404 Halkevi ve 4 bin kadar Halkodası kurdurdu. Tarihi bilinçli olarak unutturulmuş olan bir halka, tarih ve ulus bilincini kazandırmaya çalıştı.

Bugünün Türkiye'sinde; çağdaş bir kadının –feodal ilişkilerin ürünü bir aileden geldiği için değil– kendi özellikleriyle sağdaki bir partinin önderi ve başbakan oluşu bir rastlantı değildir. Bütün dünyada bilgisayar alanında çalışan kadın oranı yüzde 20 iken, Türkiye'de bunun yüzde 40'ı aşmış oluşu da bir rastlantı değildir. Örneğin Almanya'da her 100 üniversite öğretim üye ve yardımcısından sadece birinin kadın olmasına karşılık, Türkiye'deki eski üniversitelerde bu oran Almanya'nın tam 30 katıdır.

Kemalist devrim tarafından "fes"in yasaklanmış oluşu, bugün anlamsız hatta gülünç görülebilir. Ama o günün koşulları içinde, bu kararın "yeni insan"ın yaratılmasında belirli bir anlamı ve yeri olduğu açıktır. Değişim düşüncesinin tohumlarının, her şeyden önce bireylerin kafalarında yeşermesi gerekir. Ve dış görünüşteki değişiklik, bazen kafalardaki değişikliği yakından etkiler!

İşte bu kültür devrimi sayesindedir ki; bir "uyruk" olan eski insanın yerini, bir "yurttaş" olan yeni insan almıştır!

Kemalist Devrimin İlkeleri

Kemalizmin Ulusçuluk, Cumhuriyetçilik ve Laiklik ilkelerinin liberalizmden; Devletçilik, Devrimcilik ve Halkçılık ilkelerinin de sosyalizmden esinlendiğini söylemek yanlış olmaz. Ama bu ülkelerin, Türkiye'nin koşullarına göre bir içerik ve bütünlük kazandığını da unutmamak gerekir.

Kemalizmin ulusçuluk anlayışının iki yansıması vardı: Dışa dönük hedefi, tüm ulusların eşit ve bağımsız oldukları bir dünya idi. İçe dönük hedef ise, bir ulus yaratmaktı. (Yani aşiret düzenini, kabile düzenini, etnik bölünmüşlüğü aşmak; aynı topraklar üzerinde yaşayan insanlar arasında bir "biz" duygusu, bir dayanışma duygusu yaratmaktı.) Çünkü uluslaşma, çağdaşlaşmanın da demokratikleşmenin de önkoşuluydu. Ve 1920'ler Anadolu'sunda 24 etnik kökenden insan vardı; ama bir ulus yoktu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu –varlığını sürdürebilmek amacıyla– Türk öğesini bilinçli olarak geri plana itmişti. İstanbul'un fethinden sonra, yaklaşık iki yüzyıl boyunca, hemen Türk kökenli tek bir sadrazamın bile göreve getirilmeyişi düşündürücüdür. Resmi kültür ise, büyük ölçüde Arap-Fars etkisini yansıtmıştır.

Atatürk'ün kendi el yazısı ile kaleme aldığı "Medeni Bilgiler" kitabı şu tümce ile başlar: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." Bu, yaratılmak istenen ulusun bir "ırk"a değil, bir "coğrafya"ya dayatılması demektir. Daha doğrusu da, o coğrafya üzerinde bin yılda oluşmuş bir kültür birlikteliğine dayanması demektir. Ulus kavramı, 1935 yılında resmen şöyle tanımlanıyordu: "Ulus, birbirine dil, kültür ve ülkü bağı ile bağlanmış yurttaşlardan oluşan, siyasal ve toplumsal bir bütündür."

Tito'nun tersine, Atatürk çeşitli etnik kökenden insanların farklılıklarını değil, benzerliklerini kurumlaştırmaya çalışmıştır. Ve Tito sonrası Yugoslavya'nın bugünkü acıklı durumu, Atatürk'ün haklılığını kanıtlamıştır.

Kemalizmin Cumhuriyetçilik ilkesi, bir anlamda demokrasi ile eşdeğerlidir. Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri, yanlış anlamaya meydan vermeyecek kadar açıktır: "Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, on yaşını doldururken, demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır (...) Milli egemenlik esasına dayalı memleketlerde siyasi partilerin var olması tabiidir."

Cumhuriyet ile demokrasiyi ayrı düşünmeyen Atatürk, 1930'lar Avrupa'sında yaygın olarak görülen baskı rejimlerinin hepsini de eleştirmiştir. Faşist ve komünist rejimlerin Türkiye açısından özenilir olmadıklarını vurgulamıştır. Yazdığı "Medeni Bilgiler" kitabı ise, demokrasinin adını bile duymamış olan bir halka, cumhuriyeti, demokrasiyi ve özgürlükleri öğretmek, benimsetmek amacını taşımıştır.

Atatürk'ün demokrasi anlayışı, Kemalizmin "Halkçılık" ilkesinden de soyutlanamaz. Atatürk başlangıçta halkçılığı, "hükümetlerin halkın eline geçmesi" olarak tanımlıyordu. Ama zamanla bu ilkenin de içeriği gelişti ve Halk Partisi'nin programlarında üç öğeyi içermeye başladı: Siyasal demokrasi, yasalar önünde eşitlik, sınıf çatışmalarının kabul edilmemesi ve toplumun dayanışma içinde gelişmesi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde girişiler reformlar hep devleti kurtarmak amacına dönüktü. Oysa Mustafa Kemal, halka güç kazandırmadan,

halka dayanıp onun yaratıcı gücünden yararlanmadan, çağdaş bir topluma ulaşılamıyacağının bilincindeydi. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Meclis önünde yaptığı bir konuşmada, halkçılığın toplumsal-ekonomik içeriğini şöyle açıklıyordu: "Kurtulmak, yaşamak için çalışan, çalışmak zorunda olan bir halkız! Bundan ötürü her birimizin hakkı vardır, yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen kişilerin bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur.. Halkçılık, toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır."

Kemalizm, seçkinciliğe karşı bir ideolojidir. Halkçılık ilkesinden yola çıkılarak gerçekleştirilen birçok reform, Osmanlı geleneğinin ürünü olan seçkin-halk ikilemini aşmaya yöneliktir.

Kemalist hakçılık, "ayrıcalıksız, sınıfsız" bir toplum öngörüyordu. Fakat bu, toplumsal sınıfları kaldırmayı amaçlayan Marksist anlayışı yansıtmıyordu. Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinde Marksist anlamda bir "egemen sınıf" ve işçi sınıfı bulunmadığı varsayımından hareket etmekteydi. Öyleyse var olmayan bir sınıf çatışması ve ayrıcalıklı toplum kesimleri yaratılmamalıydı. Ekonomik gelişmeyi sağlamak için toplumdaki tüm olanaklar değerlendirilmeye çalışılırken, bu amaca ters düşen bir durum doğmuştur. Bu gelişme, Kemalizmin, Suna Kili'nin vurgulamaya özen gösterdiği bir temel özelliğinin gözden kaçmasına neden olmamalıdır:

Atatürkçülük, herhangi bir sınıfın egemenliğini reddeden, ılımlı toplumculuğu öngören, her türlü sömürüye karşı bir dünya görüşüdür. Atatürkçü halkçılık, yönetimde, siyasada, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlet ve ulus olanaklarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlar."

Kemalist "devrimcilik" ilkesinin iki yanı bulunduğunu söyleyebiliriz: Birinci yanı, eski düzenin geçerliğini yitirmiş kurumlarını yıkıp, yerlerine çağın gereklerine uygun kurumları koymakla ilgilidir. Ama Kemalizm bununla yetinmemekte, devrimciliği aynı zamanda sürekli olarak yeniliklere, değişmelere açık olma biçiminde anlamakta ve kalıplaşmaya karşı çıkmaktadır. Atatürk koşulların değişeceğinin, değişen koşulların yeni kurumları, yeni atılımları gerektireceğinin bilincindeydi. Bu nedenledir ki, Kemalist ideolojinin kalıplaşmasına, bir anlamda devrimin dondurulmasına karşıydı. Koşullara koşut olarak sadece kurumların değil, düşüncelerin de değişmesi gerektiğini biliyordu. İşte bu nedenledir ki, Kemalizmin devrimcilik ilkesi, aynı zamanda bir "sürekli devrimcilik" ilkesini de yansıtmaktadır.

En ileri kurumlar bile, koşullar içinde eskir. En ileri bir devrimin bekçiliği ile yetinenler, günün birinde değişen koşulların gerisinde kalmaktan, tutuculaşmaktan kurtulamazlar. Kemalizmin bu sürekli devrimcilik anlayışını benimsemeden, sadece Mustafa Kemal'in sağlığında gerçekleştirdiklerinin bekçiliği ile yetinenleri "Kemalist" saymak olanaksızdır.

Kemalizmin altı ilkesinden "devletçilik" ise, kapitalizm ile komünizm arasında bir "üçüncü yol" olarak algılanmıştır. 1923-1930 yılları arasında, kalkınma için gerekli yatırımları yapması –Batı'da olduğu gibi– özel girişimlerden beklenmişti. Ama bu işlevi yerine getirmeye, özel kesimin ne yeterli sermayesi, ne yeterli deneyimi, ne de yeterli teknolojik birikimi vardı. Dünyayı sarsan 1923 ekonomik bunalımı ise, liberal ekonomi politikalarının tam bir başarısızlığını vurguluyordu. Devletçilik ilkesi, bu koşulların ürünü olarak doğdu. Böylece hem altyapı kurulacak, sanayileşme gerçekleştirilecek ve üretim arttırılacak, hem de hakça bir payla-

şım yapılacak ve ekonomik gücü kullanan sınıfın halk ezmesine olanak verilmemiş olacaktı.

Kemalist tek partinin programında 1935 yılında yapılan düzeltmelerden sonra, devletçilik ilkesi şöyle tanımlanıyordu: "Özel çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi gelişmişliğe eriştirmek için, milletin genel ve yüksek yararlarının gerektirdiği işlerde, özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgilendirmek önemli esaslarımızdandır. İktisadi işlerde devletin ilgisi fiilen yapıcılık olduğu kadar, özel girişimleri teşvik ve yapılanları düzenleme ve denetlemektir."

Devletçilik, hızlı bir ekonomik büyümeyi sağlamak için, devletin lokomotif görevini üstlenmesi anlamına geliyordu. Devlet ekonomiye yön verecek, kıt kaynakların akılcı kullanımını planlıyacaktı. Devlet özel girişimcilerin ilgilenmediği, başarılı olamadığı ya da kamu yararı gördüğü alanlarda yatırım ve işletmecilik yapacaktı.

Türkiye başlangıç aşamasında devletçiliğin iki büyük yararını gördü: Bir yanda, özellikle altyapı ve sanayi yatırımları sayesinde, oldukça hızlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirdi. Öte yanda, sanayileşmenin devlet eliyle oluşumu sayesinde, işçi Batı'daki örneklerinde olduğu gibi, birkaç kuşak boyu feda edilmedi; insancıl olmayan koşullarda çalışmaya zorlanmadı.

1929-1939 yılları arasında dünya sanayi üretimi yüzde 19 artarken, bu oran Türkiye'de yüzde 96'ya ulaştı. Japonya ve Sovyetler Birliği ile birlikte, bu o dönemin en hızlı sanayileşme göstergesiydi. Böylesine bir başarı, dış borç almadan, Osmanlının borçları ödenerek ve enflasyon neredeyse sıfır düzeyinde tutularak gerçekleşmişti. Üstelik de, oluşmaya ve gelişmeye başlayan sanayi işçisi, siyasal haklarla birlikte sosyal hakları da aynı dönemde bir bir elde etme yolundaydı. Hem de, hemen hiçbir mücadele vermeden!

Altıok ile simgeleştirilen Kemalist ilkeler içinde, Atatürk'ün kuşkusuz ki en önem verdiği ilkelerin başında "laiklik" geliyordu. Ülke koşullarının daha hiç hazır olmadığı bir aşamada bile, çok partili döneme geçiş için sakınca görmezken, tek bir koşul öne sürmüştü: Laiklikten ödün vermemek!

Kemalizm açısından laiklik, demokrasinin de, ulusçuluğun da, devrimciliğin ve hatta halkçılığın da ön koşuludur. Demokrasinin önkoşuludur; çünkü laiklik olmadan gerçek bir düşünce özgürlüğü, gerçek anlamda bir özgür seçim olamaz. Ulusçuluğun ön koşuludur; çünkü bir şeriat devletinde önemli olan ulus değil, inananların oluşturduğu "ümmet"tir.. Devrimciliğin önkoşuludur; çünkü laik olmayan bir siyasal düzende, çağdaş gereksinmelerin gerisinde kalmış kurumları değiştirmenin tartışılması bile genellikle olanaksızdır.. Halkçılığın önkoşuludur; çünkü din temeline dayalı bir devlette, ağırlığı ve önceliği olan halk değil "dinsel seçkin"lerdir.

Mustafa Kemal, İslam dininin zamanla özünden uzaklaştığını, birçok yabancı öğenin –yorumlar ve boş inançlar olarak– işin içine girdiğini düşünüyordu. Çağdaş olmanın inançsızlıkla hiçbir ilgisi bulunmadığı kanısındaydı. Ama Türk insanının, bilerek, aklını kullanarak inanmasını ve gereğini yerine getirmesini istiyordu.

Kemalizm sırasıyla siyasal sistemi, hukuk sistemini, eğitim sistemini ve kültürü laikleştirdi. Bir Müslüman ülkesindeki ilk laik devlet de böylece doğmuş oldu. Eğer İslam dünyasında çağdaş demokratik hukuk devletine sahip tek ülke

Türkiye ise, bunun laiklikle bağlantısı bulunmadığını öne sürmek elbette ki olanaksızdır!

Kemalizm, Demokrasi ve Demokratik Toplumculuk

1920'ler Türkiye'si, demokrasinin altyapısı olarak kabul edilen koşulların hemen hiçbirisinin bulunmadığı bir görünümdeydi: Sanayi yoktu. Kentleşme oranı çok düşüktü; kırsal kesim büyük ağırlığa sahipti. Ülke yoksuldu; kişi başına düşen ulusal gelir ancak 67 doları buluyordu. Okur-yazar oranı, erkeklerde yüzde 10, kadınlarda ise binde 4 kadardı. Batı'da demokrasiyi yaratan toplumsal sınıfların varlığından sözetmek olanaksızdı: Osmanlının Tımar sistemi, bir aristokrasinin ortaya çıkmasına olanak vermemişti; geri kalmışlık süreci içinde burjuvazi oluşamamıştı; bir işyerine bağlı olarak çalışanların toplam sayısı ise, sadece 70 bin dolayında idi. Kitle iletişim araçları gelişmemişti; radyo yoktu, en çok satan gazete ise, İstanbulda 3-4 bin basıyordu. Ve 24 etnik kökenden insan yan yana yaşıyordu, ama bir "ulus" yoktu.

Atatürk, demokratik bir kültür oluşturmak, demokratik kurumları kurmak ve geleceğin "sivil toplum"unun temellerini atmak için, büyük bir çaba göstermiştir.

Laikliğin kabulü ve laik bir eğitim sisteminin yaygınlaştırılması, demokratik bir oluşumunda en önemli adımlardan biridir. Dünya klasikleri Türkçeye çevrilmiş, Anadolu insanının ufkunun genişletilmesine, yeni kuşakların çoğulcu bir kafa yapısı ile yetişmelerine özen gösterilmiştir. 404 Halkevi ve 4000 kadar Halkodası, demokratik bir kültürün yaygınlaştırılmasının araçlar olarak kullanılmıştır. Köy enstitülerinde, bugün bile bir düş gibi gelen ölçüde, içeriği ve biçimi ile son derece demokratik bir eğitim verilmiştir.

Atatürk'ün yazdığı "Medeni Bilgiler" kitabına daha önce değinmiştik. Tarihte, daha demokrasinin adını bile duymamış, demokrasinin hiçbir koşuluna sahip bulunmayan bir topluma; demokrasiyi, özgürlükleri öğretmek ve benimsetmek için kitap yazmış bir diktatör var mıdır? Olabilir mi?

Demokrasinin başlıca kurumlarının, seçilmiş bir parlamento ve farklı eğilimleri yansıtan siyasal partiler olduğunu biliyoruz. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başından öldüğü güne kadar, her adımı halkın temsilcileriyle, Meclis'le atmaya özen göstermişti. Buna mecbur muydu? Hayır.! Çünkü, Birinci Dünya Savaşı'nda zafer kazanmış tek Osmanlı paşası idi. Daha Anafartalar zaferinden sonra, yaşayan bir efsane haline gelmişti. Halk da, ordu da arkasındaydı.

Koşulları oluşmadığı halde, Atatürk döneminde iki kez çok partili yaşama geçilmeye çalışıldığı ortadadır. Terakkiperver Fırka kurulurken Atatürk buna engel olmadı. Ama daha önemlisi, Serbest Fırka'nın kurulması isteğinin ve desteğinin O'ndan gelmiş oluşudur. Yukardaki soruyu bir başka açıdan yinelemekte yarar var: Tarihte hiç kendi eliyle muhalefet partisi kurdurmaya çalışmış bir diktatör var mıdır? Olabilir mi?

Kaldı ki, Atatürk'ün "tek parti"si de, alışılmış tek partilerden çok farklıydı. Maurice Duverger'nin de saptadığı gibi; ideolojisi ve yapısı oldukça demokratik olan bir partiydi. Dışarda var olmayan çoğulculuğu kendi içinde geliştiriyor, âdeta

bir siyasal okul işlevini yerine getiriyordu. Ekonomik devletçilik ilkesi anayasaya bile geçmişken, ekonomik liberalizmden yana olanlar partide ve devlette en üst görevlere gelebilmekteydiler. Geleceğin muhalefetinin ve iktidarının da o partiden çıkmış oluşu bir rastlantı mıdır?

Demokrasi her şeyden önce bir siyasal katılım biçimidir. Ve kadınlardan işçilere kadar, Türkiye'de hiçbir toplum kesimi, seçme ve seçilme hakkı için en ufak bir savaşım bile vermemiştirn. Örneğin bir Fransız işçisinin, sadece oy hakkı için, devrimden sonra tam 59 yıl uğraştığını ve kan döktüğünü unutabilir miyiz? Türk kadınının siyasal haklarını Avrupalı birçok kadından önce elde etmiş oluşunu yadsıyabilir miyiz?

Kemalist devrim sadece demokratik değildi, aynı zamanda da "sivil toplum"cu idi. Daha dünyada sivil toplum kavramı gelişmemişken; tersine, özel yaşamın bile devlet denetimi altında olduğu rejimler birbiri peşi sıra Avrupa'ya yayılırken; Atatürk, yer yer ortaçağ koşullarında yaşayan bir toplumda, geleceğin sivil toplumunun temellerini atıyordu.

Anadolu Ajansı, Cumhuriyet'in ilanından iki yıl sonra yeniden örgütlenirken, çatısı "anonim ortaklık" idi. Türkiye'ye zaman içinde radyoyu ve televizyonu getirecek olan kurum da, 1927'de anonim ortaklık olarak kuruldu. Atatürk'ün çok önem verdiği Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu da "dernek" olarak oluşturuldu. Bir yıl sonra gündeme gelen Türk Eğitim Derneği ise, özel okullar açmak ve yurtlar yapmak amacına yönelikti. İlk üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurucuları arasında Atatürk'ün kendisi de yer alıyordu.

* * *

"Demokratik toplumculuk" liberalizm ile sosyalizmin tarihsel bir sentezidir. Sosyal adaleti ve özgürlükleri bir arada gerçekleştirmek isteğinin, barışçı bir toplum özlem ve gereksinmesinin ürünüdür.

Atatürk, faşizme olduğu gibi komünizme de karşıydı. Üretim açısından getirdiği modeli yeterli görmediği gibi, birey hak ve özgürlüklerini, demokrasiyi içermemesini de kendi amaçlarına uygun bulmuyordu. Ama "halkçılık" ve "devletçilik" ilkeleri bir arada değerlendirildiğinde, ortaya ılımlı bir toplumculuk çıkıyordu. Çünkü Atatürk "halk" derken, gerçek üreticiyi, geçimini emeği ile sağlayanları anlıyordu. Devletçilik anlayışı ise, toplum yararının öne çıkarılmasını ve devletin "kamu yararı'nı gözetmesini de içermekteydi.

Yukarda da açıkladığımız gibi; Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir işçi sınıfından söz etmek zordu. Bu nedenle de, emekçi sınıfı işçi değil çiftçi temsil ediyordu. Ve halkçılığı "toplumsal düzenini emeğe dayatmak" biçiminde –yani bugünkü deyimi ile "emek en yüce değerdir" biçiminde– anlayan Atatürk şöyle diyordu: "Milletimizin yüzde 80'i çiftçidir. Öyleyse Halk Fırkası dendiğinde bu asıl kitle kastedilmektedir."

Seçkinciliğe karşı halka, bireyciliğe karşı topluma öncelik veren, sınıf egemenliğine karşı olan, sömürünün her türünü reddeden ve "çoğulcu demokrasi"ye inanan Kemalizmi, ideolojiler yelpazesinde nereye yerleştirebiliriz?

Batı'da demokratik sosyalist ya da sosyal demokrat partilerin uzun yıllar süren savaşımlar sonunda gerçekleştirdiklerini, Türkiye'ye Kemalizm getirmiştir: Genel ve eşit oy hakkı, sekiz saatlik iş günü, ücretli izin, çeşitli sosyal sigortalar,

gelir düzeyine göre değişen vergi sistemi, parasız eğitim ve benzerleri, uzun bir listenin sadece bir bölümüdür. Türk Dil ve Tarih kurumlarından üniversiteye, TRT'ye, yargıya kadar, özerk ve bağımsız kurum anlayışını Türkiye'ye getiren de Kemalizmdir. Üretici ve tüketiciyi kooperatifler aracılığıyla örgütleme çabaları da, aynı ideolojik çerçevenin parçalarıdır. Türk işçisine "grev ve toplu sözleşme" hakkını, uzun ve kanlı bir savaşım değil, Kemalist devrimci çizgi sağlamıştır. "Yurtta barış, dünyada barış" ülküsü ve ulusların eşitliği anlayışı bile, demokratik toplumculuğun çok bilinen barışçıl ilkeleri ile çakışmaktadır.

Batı'da sosyal demokrat nitelikle hareketlerin uzun çabalar, acılar ve kayıplar sonucu gerçekleştirebildiği bu kazanımlar, Türkiye'de –Kemalist devrimci anlayış içinde– çok daha kısa sürede ve acısız, kayıpsız sağlanmıştır. Kemalizmin bir "liberal demokrasi"yi değil, "sosyal demokrasi"yi hedeflediği açıktır.

Yukarda da söylediğimiz gibi; demokratik toplumculuk, liberalizm ile sosyalizmin tarihsel bir sentezidir. Cumhuriyetçilik, laiklik ve ulusçuluk ilkelerini liberalizmden; devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkelerini de sosyalizmden esinlenerek oluşturan Kemalizm, bu yüzyılın 21. yüzyıla devretmeye hazırlandığı bir sentezi 1920'lerde yakalamış olmanın onuruna sahiptir.

Türk Hukuk Devrimi ve Çağdaşlaşma

Prof. Dr. Aydın Zevkliler

BİLDİRİ ÖZETİ

I. Hukuk Sistemi ile Siyasal Sistem ve Toplum Yapısı İlişkileri
a) Atatürk Devrimlerinin Türk toplumunun tüm yaşam öğelerini gözetip kavraması
b) Tümüyle farklı ve yeni bir siyasal sistem ve buna uygun yeni bir hukuk sisteminin zorunluluğu

II. Atatürk Devrimlerinin ve dolayısıyla Hukuk Devriminin Temel Taşları
a) Temel iki öğe: Cumhuriyet ve lâiklik
b) Özellikle bu iki ögenin temel alınmasının nedenleri ve bu bağlamda eski hukuk sistemine kısa bakış

III. Türk Hukuk Devriminin Özellikleri
a) Hızlı ve kökten oluşu
b) Devrimler içerisinde "en başarılısı olma" niteliği
c) İnsan Haklarına Saygı niteliği
- Kadın erkek eşitliğini gözetmesi
- Çağdaş ve uygar düzenlemeler içermesi

d) Topyekûn olma niteliği

IV.Türk Hukuk Devriminin, "Yenilik (Reform), Devrim (Revolution), Evrim (Evolution)" Kavramları ölçütünde değerlendirilmesi
a) Evrim tezi
b) Evrim tezinin savunulması ve özellikle içinde bulunduğumuz günler açısından olaylara bağlantısı

Türk Hukuk Devriminin Atatürk Devrimleri Arasındaki Yeri ve Önemi

Devrimlerin Tümünün Hukuk Temeline Dayalı Oluşu

Atatürk devrimleri, bir ayrıma bağlı tutulagelmiş ve bu ayrıma göre "siyasal alandaki", "sosyal alandaki", "eğitim alanındaki", "hukuk alanındaki" devrimlerden söz edilmiştir. Ancak bu ayrım, anlatım kolaylığı sağlama amacını taşır ve hukuksal açıdan yapay bir ayrımdır. Aslında Atatürk devrimleri hukuksal düzlemden soyutlanamaz, hukuksal temelden bağımsız ele alınamaz. Çünkü hepsi de hukuksal bir olay olan yasama yoluyla gerçekleştirilmiştir, birer hukuki hadisedir, yani hepsi de hukuksal devrimler niteliğindedir.[1]

"Siyasal devrimler"den söz edilince, anayasal düzenleme ve değişiklikler, Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması gibi devrimler belirtilmek istenir. Fakat bunlar aynı zamanda birer hukuksal devrimdir, çünkü hepsi de yasalaştırmalar yoluyla gerçekleştirilmiştir.

"Sosyal devrimler" denildiği zaman, kıyafet devrimi, zaman ölçülerinin (saat ve takvimin) değiştirilmesi, pazar gününün hafta tatili sayılması, Soyadı Kanunu'nun çıkarılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması kastedilir. Bunlar da yasalaştırmalarla gerçekleştirildiğinden aynı zamanda hukuksal devrimler niteliğindedir.

"Eğitim alanındaki devrimler" ile, Eğitim ve Öğretim Birliğinin kurulması, Latin Alfabesinin kabulü, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun kurulması anlaşılır ki, bunlar da temelde hukuksal nitelik taşırlar.

"Hukuk alanındaki devrimler" de, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu gibi temel yasaların çıkarılmasını ifade eder.

O halde, Bu bağlamda, yalnızca temel nitelikli bazı yasaların çıkarılmasını belirtmek üzere "DAR ANLAMDA HUKUK DEVRİMİ", tüm devrimleri karşılamak üzere de "GENİŞ ANLAMDA HUKUK DEVRİMİ" deyimlerini kullanmak yanlış olmaz.

Diğer tüm devrimlerin de hukuksal nitelik taşıması bir zorunluluğun sonucudur. Bir ülkenin siyasal ve sosyal yapısı, hukuka dayanmak ve hukuk düzeni ile uyumlu olmak zorundadır. Bu zorunluluk, "ADALET MÜLKÜN TEMELİDİR" özdeyişini çağrıştırmaktadır. Bu özdeyişteki "MÜLK" sözcüğü, memleketi (ülkeyi) ve orada geçerli olan sistemi ifade eder. Özdeyişin anlamı da, "bir ülkedeki sosyal ve siyasal yapının, hukuka dayanmasının zorunlu olduğu"dur. İşte sosyal, siyasal, eğitsel, ekonomik vb alanlardaki devrimlerin hukuksal bir temele dayanmasının gerekliliği ve dolayısıyla aynı zamanda birer hukuksal devrim niteliği taşımaları bundan ileri gelir.

Devrimlerin Amacı ve Ereği

Atatürk devrimleri, Türk toplumunun tüm kesimlerini; siyasal, sosyal, ekonomik, hukuksal, eğitsel tüm kurumlarını; tüm yaşam ilişkilerini kavramaya yöneliktir. Devrimlerin temelinde yatan düşünceleri gözden geçirdiğimiz zaman, bunların toplumu, tarımdan sanayiine, ticaretten esnaf ve sanatkârına, eğitiminden sağlığına, biliminden sanatına, devlet yönetiminden silahlı kuvvetlerine, biliminden tekolojisine, ulaşım ve haberleşmesinden sosyal güvenliğine, aileden gençliğine, sporundan kültürüne, hukukundan törelerine varıncaya dek bütün boyutlar ile ileri götürmeye yönelik olduğunu görürüz. İleri ulusların ve toplumların gerisinde kalmış ve onların yardımlarına muhtaç hale gelmiş, emperyalist güçlerce yutulmak istenerek işgal edilmiş ülkenin toplumunu bulunduğu konumdan kurtararak ileri götürmek gerekiyordu. Bunun için, yalnızca yurdu emperyalistlerin işgalinden kurtarmak yetmeyecekti. Bunun yanında toplumu yeni bir yapıya kavuşturmak gerekiyordu. Bu öylesine bir yapı olmalıydı ki, toplum, ileri toplumların konum ve gücüne ulaşabilsin, Atatürk'ün sözleri ile, "Türk toplumu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarılsın", yani, kısaca çağdaşlaşsın. O halde amaç ve erek belli olmuştu. Devrimlerin amaç ve ereği "ÇAĞDAŞLAŞMAK" idi.

Bu açıdan, devrimlerin amaç ve erek birliğine sahip olduklarını görüyoruz. Yani devrimlerin ortak amaç ve ereği çağdaşlaşmaktır. Bu da topyekûn bir değişimi gerektirmektedir. Öyle ise yeni bir yaşam biçimini, yeni bir kültürü benimsemek zorunludur. Amacın gerçekleşebilmesi, topluma yeni dinamiklerin ve boyutların kazandırılmasına bağlıdır. Var olan siyasal sistem ve bunun toplumsal yaşama yansıması durağanlaşmış ve kalıplaşmış durumdadır. Bu ortamda yeni dinamik ve boyutların yaratılması da aşağıda açıklanacak nedenlerle olanaklı değildir.

O halde toplumsal yaşamı tüm yönleri ile kavrayan topyekûn bir değişimin gerekli olduğu ortadadır. Dini temele dayalı bir hukuk sistemini koruyarak bu değişimlerin gerçekleştirilmesi olanakdışıdır. Bunun gibi, dinsel temele dayalı siyasal ve yönetsel sistem varlığını korudukça, hukukun laikleşmesinden, çağdaşlaşmasından söz edilemez. Sistem, dini temele dayandığı sürece. İstenildiği kadar laik olduğu söylenen yasalar çıkarılsın, hukukun laikleşmesi olanaklı değildir.

Öyle ise, çağdaş toplumsal yaşamı gerçekleştirmeye yönelik devrimleri yapınca, bunların dayanacağı çağdaş bir hukuk sistemini de getirmek zorunlu olmaktadır. Dini temele dayalı eski hukuk ile, devrimlerin kuşattığı bir toplumu yönetmeyi, yani çağdaşlaşmayı düşünmek olanaklı değildir.[2] O halde hukuk alanında da çağdaşlaşmak gerekmektedir. Bu da hukuk alanında köklü değişiklikleri gerektirmektedir. Acaba bu değişiklikler hangi yöntem ve boyutlarda, hangi kapsamda olmalıdır. Sistem nasıl olmalı? Hangi temele dayanmalıdır. Asıl çözümlenmesi gereken çetin sorun işte budur. Bunu belirleyebilmek, her şeyden önce devrimlerin, dolayısıyla hukuk devriminin temelinde yer alacak, onlara egemen olacak ana ilkeleri belirlemeye bağlıdır. Öyle temel ilkelere dayanılmalıdır ki, devrimler amaca ulaşabilsin. Atatürk, bu temel ilkelerin, "ULUSAL EGEMENLİĞE DAYALI OLMA" ve "LAİKLİK" olduğunu anlamış ve hukuk devrimi de dahil, tüm devrimleri bu temel ilkeler üzerine oturtmuştur. Bu temel ilkeler bir alt başlıkta ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Ancak sırası gelmişken, bu konu ile ilgili bir noktaya değinmeden geçmeyeceğim. Zaman zaman değişik çevrelerce dile getirilen ve duyanlara da belli oranda

inandırıcı gelen bir söylem var. Deniyor ki, "Batı'nın sadece olumlu yanlarını, örneğin teknolojisini alalım, fakat yaşam biçimini benimseyecek kadar taklitçiliğe gitmeyelim, hem bu bizim toplumsal ahlakımızı bozar, bizi Batı'nın sömürgesi haline getirir. Onun için biz kendi değerlerimize bağlı kalalım". Eğer bu söylem, "batılılaşalım, fakat ulusal değer ve geleneklerimizi de koruyalım" anlamında söylenmiş olsaydı, üzerinde durmaya ve haklı yönleri ile tartışılmaya değerdi. Fakat aslında söylemin altında belirli amaçlar yatmakta, bununla belirli mesajlar verilmek istenmektedir. Söylenmek istenen özetle şudur: "Batı'dan bilgisayarı ve onunla ilgili teknolojiyi alalım, her türlü elektronik aygıt, makine, ileri teknoloji ürünü iletişim aracını vb alalım, bunları kullanalım, fakat yaşamımızı Batı'dan farklı olarak ve dine dayalı esaslara göre, tıpkı eskisi gibi sürdürelim".

Ancak unutmamak gerekiyor ki, bu söyleme göre hareket ederek çağdaşlaşmak olanaklı değildir. Çağdaşlaşmak, aşağıda da açıklanacağı gibi, batılılaşmaktan geçmektedir. Batılılaşmak da, yalnızca Batı'nın teknolojisini alarak gerçekleştirilemez. Batının teknolojisi yanında, tüm kültür kurumlarını, özgürlük ve demokrasi anlayışını da birlikte benimsemek zorunludur.[3] Bu da, ulusal egemenliğe dayalı, insan haklarına saygılı, laik ve demokratik bir toplumsal yaşamı benimsemeyi gerektirir. O bakımdan, dile getirdiğimiz maksatlı söylem ve benzeri tezler karşısında dikkatli olmamız gerekiyor.

Hukuk Devriminin Dayandığı Temel İlkeler

Çağdaşlaşmaya yönelik olarak gerçekleştirilen devrimlerim amaca ulaşabilmesi için, demokratik, insan haklarına saygılı, laik, cumhuriyetçi bir toplumsal yaşam yaratmaya elverişli bulunması zorunluluk taşımaktadır. Bu ölçülerek, hukuk devrimi için de aynen aranmalıdır. Ayrıca hukuk denilen kurallar bütünü, toplumsal yaşamı, toplum içindeki kişilerin birbirleri ile ilişkilerini düzenlemeyi amaçladığı için, statik (durağan) olmamalı, toplumsal yaşamda oluşacak değişiklik ve gelişmelere ayak uydurabilecek, ortaya çıkacak yeni sorunlara çözüm getirebilecek esnekliğe sahip bulunmalıdır. Bunun için de, hukuk kurallarının, gereken durumlarda yasa koyma yetkisine sahip organca değiştirilebilme olanağına sahip bulunması gerekir.

Belirtilen özelliklere sahip bir hukuk düzeninin yaratılabilmesi için, hukuk devriminin, "ULUSAL EGEMENLİĞE DAYALI" ve "LAİK DÜŞÜNCEYE BAĞLI" olması gerekir.[4]

Ulusal Egemenliğe Dayalı Olma Gereği

Atatürk devrimlerinin, dolayısıyla hukuk devriminin iki temel özelliğinden birisi, "ULUSAL EGEMENLİK İLKESİ"ne bağlı olmadır. Buna göre egemenliğin kaynağı ne Tanrısal irade (din kuralları), ne de kişisel irade (sultanın iradesi) olmalıdır. Egemenliğin tek kaynağı "ULUS"tur.[5] Ulus kendi kendini yönetebilmeli, yönetimde söz sahibi olabilmelidir. Bunun için ulus, kendisini yönetecek kişileri öz-

gür seçimlerle kendisi belirleyebilmek, ayrıca egemenliği kendisi adına kullanacak ve ülkenin yönetilmesine ilişkin yasaları yapacak temsilcileri de belirli aralıklarla yapılacak seçimler yoluyla bizzat seçebilmeli ve görevden uzaklaştırabilmelidir. Bu, bir bakıma "cumhuriyetçilik" demektir.

Acaba Atatürk, çağdaş bir hukuk sisteminin ulusal egemenlik temeline dayalı olmasını niçin vazgeçilmez koşul olarak kabul etmiştir? Bu sorunun yanıtını, eski hukuk sisteminin özelliklerinden kaynaklanan sorunlarda aramalıdır.

Hukuk devriminden önce yürürlükte bulunan eski hukukumuz, büyük bölümü ile dinsel temele (Tanrı iradesine) dayanmakta idi. İslam dininin kurallarına dayalı bu hukuka, ŞERİAT ya da ŞER'İ HUKUK denilmektedir. Bu hukuk, değişik kısımlara ayrılmakta; MÜNAKEHAT ve MUFARAKAT denilen kısımlar evlenme ve boşanma ilişkilerini; FERAİZ denilen kısım miras ilişkilerini; MUAMELAT denilen kısım ehliyet ve sözleşme ilişkilerini; UKUBAT denilen kısım da Ceza Hukuku ilişkilerini düzenlemekte idi.[6] Şer'i Hukukun ana kaynağı KUR'AN olup, belirtilen bu kısımlar, bizzat Kur'an tarafından düzenlenmiştir. Fakat Kur'anın düzenlemeleri Tanrı kelamı niteliğindedir, Tanrısal iradeye dayalıdır ve kullar tarafından bunlara dokunulması olanağı yoktur. Şer'i Hukukun Kur'andan sonra gelen kaynakları da sırası ile SÜNNET (Peygamber'in söz ve davranışları ile doğan kurallar); İCMA (belli bir zamanda yaşayan fıkıh bilginlerinin ortak görüşleri ile yaratılan kurallar); KIYAStır[7] (Kur'an ya da Sünnette öngörülen bir çözümün bunlarda çözüme bağlanmamış bir olayın çözüme kavuşturulması amacıyla ve örnekseme yoluyla uygulanması.) İlk sıradaki kaynak Kur'an olup, diğerleri Kur'ana aykırı olamadığı gibi, sırada kendinden önce gelene de aykırı olamaz. Bu nedenle, daha önce gelen kaynaklarda bir çözüm bulunmaması durumunda, kıyasa başvurularak, yani "İÇTİHAT YOLUYLA" ortaya çıkan sorunlara çözüm bulunabiliyordu. Ancak içtihatlarla ilgili olan ve Mecelle'de de yer alan (md. 16) kural gereğince, "içtihat ile içtihat zail olmaz", Yani daha önce belirli bir konuda verilmiş bir içtihada aykırı olarak daha sonra verilen aynı konuda verilen içtihat, öncekini yürürlükten kaldırmaz.[8] Böyle olunca, birbiri ile çelişkili birçok içtihat aynı anda yürürlükte olabiliyordu. Gerçekten de, değişik mezheplerin fıkıh kitaplarında, aynı konuda birbirinden farklı çözümler yer almaktadır. İşte bu durum, Hicretin III. yüzyılında birliğin sağlanması için içtihat kapısının kapatılmasına (içtihat yoluna gidilmesinin yasaklanmasına) neden oldu.[9] Bunun sonucu, zaten durağan olan hukuk, daha da durağanlaştı, bu da, din kurallarına endekslenmiş yaşam biçiminin ve toplumsal ilişkilerin durağanlaşmasına, diğer toplumlarda oluşan toplumsal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler karşısında geri kalmasına neden oldu.[10]

Osmanlı İmparatorluğu'nda egemenlik büyük bölümü ile dinsel temele dayanmakla birlikte, bir bölümü ile de kişi iradesine (padişah iradesine) dayanmaktaydı. Bazı konularda, özellikle Kamu Hukuku ilişkilerinde, Şer'i Hukuka aykırı olmamak koşulu ile, Padişah tarafından hukuk kuralları konulabilir ve kaldırılabilirdi. Buna da "ÖRFİ HUKUK" denilmekte idi. Bu kuralları koymak, istediği kişiye uygulamak ya da uygulamamak, istediği zaman ortadan kaldırmak tümüyle padişahın keyfine bağlı idi.[11] Bu da, eşitliğe ve hukuk güvenliğine aykırı düşüyordu.

Egemenliğin ağırlıkla Tanrısal, kısmen de kişisel iradeye dayalı olması yanında, bir de, Osmanlı toprakları üzerinde devletin egemenlik hakkına ortak olan bazı yabancı unsurlar bulunuyordu. Şer'İ Hukuk, kural olarak Müslüman teba'ya uygulanmakta idi ve bu hukukun uygulanması ile ilgili anlaşmazlıklara ŞER'İYE

MAHKEMELERİ bakmakta idi. Fakat Osmanlı topraklarında yaşayan ve Müslüman olmayan (gayrı Müslim) teba'ya, Osmanlı yurttaşı sayıldıkları halde, kendi dinlerinin hukuku uygulanmakta ve bu hukukun uygulanması ile ilgili anlaşmazlıklara, CEMAAT (KİLİSE) MAHKEMELERİ bakmakta idi. Bunların dışında, Osmanlı tebaasından olmayan ve değişik nedenlerle Osmanlı topraklarında bulunan yabancılara da, tebaası bulunan ülkenin hukuku uygulanır, bu hukukun uygulanmasına ilişkin anlaşmazlıklara da, kapitülasyonlar yoluyla yargı yetkisini elde etmiş KONSOLOSLUK MAHKEMELERİ bakardı. Bir de, tacirler arasındaki anlaşmazlıklara bakmak üzere TİCARET MAHKEMELERİ kurulmuştu. Toplu hâkimli bu mahkemeler, başlangıçta yalnızca yabancı tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklara bakarken, daha sonra, hâkimlerinden bir kısmı yabancı olduğu halde, Osmanlı uyruklular ile yabancı tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklara da bakmaya başladılar. Bir de belirtilen bu çeşitli mahkemelerin görev alanına girmeyen işlere bakmak üzere, NİZAMİYE MAHKEMELERİ kuruldu. Bu çok başlılık, hem "HUKUKUN BÜTÜNLÜĞÜ" ilkesine ters düşüyor, hem de devletin egemenlik haklarını çiğniyordu.[12]

Bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırmanın bir tek yolu vardı, o da, egemenliğin tümüyle bir tek güce, yani olan ulusa ait olmasıydı. Bu nedenle de hukuk devrimi, ulusal egemenlik temeline dayanmalıydı.

Laik Temele Dayalı Olma Gereği

Türk Hukuk Devriminin ikinci temel özelliği, laiklik temeline dayalı olmasıdır. Bu, aslında, genel olarak devrimlerin laik temele dayalı olmasının yarattığı sonuçtur. Çünkü yukarıda açıklandığı üzere, çağdaş ve laik bir siyasal yapıyı ve toplumsal yaşamı, dine dayalı kurallarla düzenlemek ve yönetmek olası değildir. Hukuk laikleşmedikçe, bunların laik olduğundan da söz edilemez. O halde, Şeriatın yerine, laik temele dayalı kurallardan oluşan bir hukuk sistemi yaratma zorunluğu vardır.[13] Çünkü din kuralları Tanrısal iradeden doğar, kulların bu kuralları değiştirmesi ya da kaldırılması olanakdışıdır. Bu kurallar asırlar önce nasıl iseler, asırlar sonra da öyle kalırlar. Oysa toplumsal yaşam her yönde dinamikler içerir, sürekli değişim ve gelişim içindedir. Din temeline dayalı hukuk kuralları ise hep aynı kalacağından, toplumsal ilişkilerdeki gelişme ve değişimlere ayak uyduramaz, dolayısıyla bu değişim ve gelişmeler sonucu doğan sorunlara da çözüm bulamaz. Hukuk kurallarının bu durağanlıktan kurtarılmasının tek çaresi, onların gelişme ve değişimlere ayak uydurabilecek dinamiğe kavuşturulmasıdır. Bu da hukukun laikleşmesi ile olur.

Öte yandan din kuralları doğmalar biçimindedir, kesinlik taşırlar, tartışılmaları ve eleştirilmeleri doğru değildir, sadece onlara inanmak ve itaat etmek gerekir. Bu da düşünce ve inanç özgürlüğü gibi çağdaş kavramlara ters düşer. Çağdaş düşünceye göre, kişiler inanç ve vicdan özgürlüğüne sahip olmalıdırlar. Fakat İslam dininin kurallarına dayalı bir hukuk sisteminde bu mümkün olamamaktadır. İslamda, Müslüman olmayan kişilere inanç ve ibadet özgürlüğü tanınmıştır, onlar inandıkları dinin gereklerine göre ibadet edebilme serbestisine sahiptirler. Fakat Müslüman olanların böyle bir serbestileri yoktur, onlar inanmakla kalamazlar,

Müslümanlığın öngördüğü biçimde ibadet etmek ve diğer gerekleri yerine getirmek zorundadırlar, aksi halde bu dünyada yetkililerce cezalandırılırlar.[14] Bu durum bir yandan inanç ve ibadet özgürlüğünü ortadan kaldırdığı gibi, öte yandan da Müslüman tebaa ile gayrı Müslim tebaa arasında da ayrım gözeterek eşitlik temel hakkına aykırı düşmektedir.

Bundan başka, Şer'i Hukuka göre, bir Müslümanın dinden çıkması olanakdışıdır. Dinini terketmenin cezası da ölümdür.[15] Fakat Müslüman olmayan bir kimsenin dinini terk ederek İslamiyeti kabul etmesi mümkün, hatta makbuldür.

İşte bu ve benzeri nedenlerle, getirilecek yeni hukuk sisteminin laik temele dayanması gerekmektedir.

Fakat bu noktada karşımıza, yanıt aramamız gereken çok önemli sorular çıkmaktadır. Hukukun dayanması gereken laik temelin koşul ve özellikleri neler olmalıdır? Laik temelden ne anlamak gerekir? Bu nasıl bir laiklik anlayışına dayanmalıdır?

Bu soruların yanıtını bir çırpıda vermek oldukça zor bir iştir. Bu zorluk, "LAİKLİK" kavramının tanımının zor olmasından kaynaklanır. Bu güne kadar, herkesin üzerinde anlaşabileceği bir laiklik tanımı yapılabilmiş değildir. Laikliği tanımlamaya kalkışan her kişi, bunu kendi bakış açısından yapmaya çalışır. Bu nedenle de çeşitli laiklik tanımları vardır.

Düşünsel düzeydeki bu tanım karmaşasına karşın, laikliğin yaşama geçirilmesinde, değişik toplumlarda uygulanmasında, durum biraz daha durulmuştur. Laikliğin uygulanmasında iki değişik anlayışla karşılaşmaktayız. Bunlardan biri "dar anlamda laiklik", diğeri de "geniş anlamda laiklik" anlayışıdır.

"DAR ANLAMDA LAİKLİK ANLAYIŞI"nda, devlet yönetimi din kurallarına dayanmaz, laiktir. Herkes istediği dine inanabilir ve inandığı doğrultuda özgürce ibadetini yapabilir, devlet buna karışmaz. Ancak devlet, toplumun çoğunluğunun benimsediği dine daha çok ilgi gösterir, o dinin din adamlarını korur, maddi ve manevi yönden destekler, o dine inananların oluşturduğu cemaatlere yardım eder, cemaatin dinsel ayin ve etkinliklerini resmi yayın araçları ile yayar. O dine inananlardan din (kilise) vergisi alır. Topladığı dini vergilerin bir kısmını cemaatlere aktararak. Onların güçlenmesini sağlar, hatta bazen bu vergiyi toplama işini cemaatlere devreder. Bugün batı ülkelerinin bir kısmında uygulanan laiklik bu anlayışa dayanır.[16]

"GENİŞ ANLAMDA LAİKLİK ANLAYIŞI"na göre ise, devlet ile din işleri kesin biçimde birbirlerinden ayrılmıştır. Devlet dinle olumlu ya da olumsuz yönde ilgilenmez. Dini yasaklamadığı, engellemediği gibi, dine yardımcı da olmaz. Fakat tam bir inanç ve ibadet özgürlüğü vardır, isteyen istediği gibi inanır ve ibadet eder. Hiç kimse, diğerinin inanç ve ibadetine karışamaz. Devlet herkesin inanç ve ibadet özgürlüğünü sağlamak üzere gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Gerçek laiklik anlayışı budur. İşte Türk Hukuk Devrimi de bu laiklik anlayışına dayanmaktadır.[17]

Şimdi, bu konuyla ilgili olan ve ülkemizde sürekli biçimde gündeme getirilmek istenen iki önemli noktaya değinmek istiyorum.

Birincisi, sık sık dile getirilen, "biz aynen Batı'da olduğu gibi bir laiklik istiyoruz, gerçek laiklik odur, biz de onu istemekteyiz ve gerçek laik olan biziz" söylemidir. Aslında bu söylemin altında bazı amaçlar yatmaktadır. Amaç, dar anlamda laikliği getirerek, halkın çoğunluğunun inandığı dinin kurallarını toplumsal ya-

şamda ve devlet yönetiminde egemen kılmak, ya da en azından devlet yönetimini bunlarla etkilemektir. Bir yandan da bu dinin cemaatini parasal açıdan (vergi vb kaynaklarla) önemli bir güç haline getirme amaçlanmaktadır. Zaten günümüzde bile değişik yöntemlerle belirli parasal güce ulaşan bazı odaklara, bu yolla para aklama ve legalleşme olanağı da yaratılmak istenmektedir. O nedenle bu söylemi dikkatle değerlendirmek gerekir.

Dikkatlerinizi çekmek istediğim ikinci nokta da, yine sık sık dile getirilen, "herkes kendi hukukunu yaşamalı, sahip olduğu inancın kurallarına bağlı olmalı, devlet kişilerin bağlı olacağı kurala karışmamalı, onlara bazı kuralları tepeden inme dayatmamalı, aile yaşamına varıncaya kadar müdahale etmemeli" söylemi. Bu söylemi de büyük bir tereddütle karşılamak gerekiyor. Bir kere böyle bir düşüncenin kabulü, "hukukun bütünlüğü ilkesi"ne ters düşer. Çünkü değişik inanca sahip kişiler için geçerli olacak birden çok farklı hukukun yürürlükte olacağı toplumda, hukuk birliğinden söz edilemez. Bundan başka, yukarıda da açıklandığı üzere, bu farklı sistemleri uygulamada, vergi erki değişik ellere dağıtalabileceğinden. Devletin egemenlik haklarının zedelenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bunun yanında, hiçbir dine inanmayanlara hangi dinin kurallarının uygulanacağı da önemli bir sorunu oluşturur. Hiçbir dine inanmayanlara, dinsel temele dayalı olmayan ayrı bir hukukun uygulanması düşünülebilir. Fakat bu da hukuk birliğine aykırı düşmeyecek midir?

Öte yandan, hukuk birliği, toplumu bir arada tutan etmenlerden olduğundan, hukuk birliğinin zedelendiği yerde, toplumsal birlik ruhunun da zedelenmesi olasıdır.

Bunlara ek olarak, farklı dinlere ya da mezheplere inananlar birbirleri ile evlenir, boşanır, birbirinin mirasçısı olur, birbirleri ile çeşitli sözleşmesel ilişki içine girer ya da birbirlerine karşı suç işlerlerse, hangi dinin ya da inancın kuralları uygulanacaktır? Herkes kendi hukukuna bağlı olmayı isteme hakkına sahip bulunduğuna göre, hiç biri ötekinin kurallarına bağlı olmak istemezse, bütün sorunlar çözümsüz kalmayacak mıdır?

İşte bütün bu nedenlerle, değişik inanç sahiplerinin bağlı olacakları tek bir hukuk sistemi yaratılmalı ve bu hukuk sistemi de hiçbir inanç sahibinin itiraz edemeyeceği ortak ve objektif ölçülere sahip olmalıdır. Bu da ancak laik temele dayalı bir hukuk sistemidir. İşte bu nedenle Türk Hukuk Devrimi, laik temele dayanmaktadır.

Ulusal Egemenlik ve Laiklik Temeline Dayalı Olmanın Çağdaşlaşma Konusunda Sağladığı Sonuçlar

Çağdaş hukuk sistemlerine egemen olan; "hukuk güvenliği ilkesi"; "hukukun birliği ilkesi"; "insan haklarına bağlılık ilkesi"; "egemenliğin kaynağının ulusta olması ilkesi"; "toplumsal değişim ve gelişmelere uyum sağlayabilecek esnekliğine ve değişkenliğine sahip bulunma ilkesi" gibi birtakım temel ilkelerin bir arada bulunabilmesi, bir ülkedeki hukuk sisteminin ulusal egemenlik ve laiklik temeline dayanması ile olanaklıdır. Türk Hukuk Devriminin de bu temellere dayanma-

sı, hukukumuza, çağdaş sistemlerin sahip bulunduğu bu özellikleri kazandırmıştır. Bunu, her bir ilke açısından ele alıp şöylece irdeleyebiliriz:

— Hukuk güvenliği ilkesi, "belirlilik-objektiflik-istikrar" öğeleri üzerine kurulmuştur. Belirli ilişki ve çekişmelere uygulanacak kuralın hangisi olduğu belli olmalı, bu kuralın nerede bulunacağı bilinmeli, kuralın uygulanmasında objektif davranılmalıdır. Oysa Türk Hukuk Devriminden önce geçerli olan sistemde, hukuk kuralları çok dağınıktı, çeşitli fıkıh kitaplarında yer alıyordu, bunları bulmak ve belirlemek zordu, bulunabilseler bile, değişik mezheplere göre farklı çözümlere ulaşan içtihatlar bulunuyordu.[18] Yargılama objektif değildi, kadılar rüşvet alarak haklıyı haksız çıkarabiliyorlardı. Defterdar Sarı Mehmet Paşa gibi üst düzey bir görevli bile, "Kadıların çoğu, rüşvetin adını gelir koydular, rüşveti veren davayı kazanıyor, rüşvet veren borçluyu alacaklı, iflas edeni de milyoner yapıyorlar" demek zorunda kalmıştır.[19]

Belli bir dine inanmayanlara hangi kuralların uygulanacağı belirsiz olduğundan, bu gibi kişilerin hukuki sorunlarının çözümsüz kalması söz konusu idi.

Bazı suçların cezaları Kur'anda değişmez biçimde belirtilmişti (hadd cezası gibi). Buna karşılık bazı cezaları verme yetkisi tamamen kadının elinde idi. Örneğin Ta'zir cezası denilen ve öğüt, azar, hapis, sürgün, sopa cezası gibi çeşitlilik taşıyan cezaların hangi olayda, kime ve hangisinin verileceği kadının takdirine kalıyordu.[20] Bu keyfilik de hukuk güvenliğini zedeliyordu.

İşte ulusal egemenlik ve laiklik temeline dayalı yeni hukuk sistemi belirtilen bu sakıncaları kaldırdı,

— Yukarıda da açıklandığı üzere, farklı dinlere inananlara farklı kurallar uygulanırdı ve bu farklı kuralların uygulanmasından doğan anlaşmazlıklara da farklı mahkemeler bakardı, bunlardan bir kısmı da yabancı unsur taşıyordu. İşte benimsenen yeni laik hukuk sistemi ile, hukuk birliğini bozan bu durum da ortadan kaldırıldı.

— Bir yandan yargı erkinin belli oranda yabancı unsurlar elinde bulunması, öte yandan egemenliğin ağırlıkla tanrısal iradeye, kısmen de padişah iradesine dayalı olmasının yarattığı ve yukarıda değinilen sakıncalar da ulusal egemenlik temeline dayalı yeni sistemle ortadan kaldırılmış oldu.

— Ulusal egemenliğe bağlı olma ve laiklik ilkesinin kabulü ile hukuk, Tanrı iradesine bağlı olmaktan ve dolayısıyla durağanlıktan da kurtarıldı ve böylelikle toplumsal yaşamda oluşacak değişim ve gelişmelere uyum sağlayacak hale getirildi.

— Eski hukukumuz, değişik yönlerden, çağdaş "İnsan hakları anlayışı"na aykırılıklar gösteriyordu ve bu açıdan kadın erkek eşitliğine aykırı kurallar içeriyordu. Örneğin boşanma, kural olarak erkeğin tekelinde idi; kadın ancak sosyal açıdan dengi olan erkek ile (küfvü ile) evlenebilir, denginden aşağısı ile evlenemezdi, fakat erkek için böyle bir sınırlama yoktu; Müslüman kadın, Müslüman olmayan erkekle evlenemez, fakat Müslüman erkek Müslüman olmayan kadınla evlenebilirdi; bir erkek tanıkla kanıtlanabilen hususlar, ancak iki kadın tanıkla kanıtlanabilirdi (Bakara Suresi, 282. ayet); erkeğin kadını uslandırmak için dövme hakkı vardı (Nisa Suresi, 34. ayet); kadının zina yaptığını iddia eden, fakat bunu dört tanıkla ispat edemeyen erkek, kadını lanetleyerek (lian), çocuğun nesebini reddedebilir ve evliliği de sona erdirebilirdi (Nur Suresi, 6-9. ayetler). Bunlardan başka, erkeğin, karısına cinsel yaklaşımda bulunmamak için yemin etme ve dört ay geçtiği

halde barışmaması durumunda karısını boşama hakkı; babaların akıl baliğ olmamış (erginleşmemiş) kızını evlenmeye zorlama yetkisi vardı; özgür olmayan, güvenilir olmayan, ergin olmayan, onurlu olmayan, İslam dinini terketmiş olan kadınların, çocuklarına bakma, onları yanında bulundurma hakkı yoktu. Bu ve benzeri eşitsizlikler[21] hukuk devrimi ile ortadan kaldırıldı.

Yine insan hakları açısından önemli bir konu da, inanç ve ibadet özgürlüğünün bulunmaması idi, Müslüman olanlar inanmakla kalamazlardı ve ibadet etmek zorunda olup, etmedikleri takdirde cezalandırılırlar; İslamiyetten çıkamazlar, çıkarlarsa ölüm cezasına çarptırılırlardı. İşte bu uygulamalar da kaldırılarak inanç ve ibadet özgürlüğü getirildi.

İnsan haklarına aykırı düşen bir başka husus da, Şeriatın "Ukubat" denilen ve Ceza Hukukunu düzenleyen kısmında öngörülen cezaların, çağdaş ve insani olmaması idi. Örneğin bugün hâlâ bazı İslam ülkelerinde uygulanan ve kafa kesme, kol ya da el kesme cezaları, zina halinde taşlanarak öldürülme (recim) cezası gibi cezalar böyle idi. Laik temele dayalı yeni Ceza Hukuku ile, bu gibi cezalar kaldırılarak insan haklarına aykırı yönler elden geldiğince giderildi.

Türk Hukuk Devriminin Topluca Değerlendirilmesi

Hukuk Alanındaki Devrimlerin Hızlı-Kökten-Topyekûn Oluşu

Türk Hukuk Devrimi, değişik toplumların yaşadığı hukuk devrimlerinden farklılıklar taşımaktadır.

— Türk Hukuk Devrimi çok hızlı olmuştur. Hiçbir geçiş dönemi tanımadan, ani biçimde, bugünden yarına geçerli olmak üzere gerçekleştirimiştir. Bir gün önce geçerli olan kurallar ertesi gün tümü ile yürürlükten kaldırılıp, yerine yeni kurallar yürürlüğe sokulmuştur.

— Hukuk Devrimi aynı zamanda kökten bir değişimi getirmiştir. Ağırlıkla dinsel temele dayalı kurallardan oluşan bir hukuk sistemi kaldırılarak, yerine ondan tamamen farklı, laik temele dayalı yepyeni bir hukuk sistemi getirilmiştir.

— Türk Hukuk Devrimi, topyekûn bir değişiklik getirmiştir. Yalnızca bazı yasaların değiştirilmesi ya da bazı yasaların belirli hükümlerinin değiştirilmesi biçiminde değil, toplumsal yaşamı tamamiyle kavrayan bütün temel yasaların bir arada ve bütünlük taşıyan bir sistem halinde kabulü biçiminde gerçekleşmiştir.[22]

Türk Hukuk Devriminin bu özelliklerini vurgulamak üzere dünyaca tanınmış hukukçu ve politikacıların dile getirdiği bazı deyişleri burada açıklamadan geçmek doğru olmaz.

İsviçreli Hukukçu *Sauser-Hall*, bu özellikleri belirtmek üzere, "Türkiye'de gerçekleştirilen reformlar bütünü ile ele alındığında şaşırmamak elde değildir. İslam ülkelerinin en güçlüsü olan ve bin yıla varan geleneklere sahip bir ülke, bunları altı ay gibi bir süre içinde yürürlükten kaldırmıştır. Tarihte hiçbir ülkede, bu denli köklü ve ani bir değişimin bir örneği daha gösterilemez. Bir ülkede ve toplum üzerinde yapılmış bundan daha cesur bir deneyim yoktur."[23]

Kont Ostrorog da,"Türkiye Cumhuriyeti tarafından Avrupa Hukukunun kabulü, Ortadoğu tarihinden, on dört yüzyıldan, yani İslam dininin kabulünden bu yana en önemli olaylardan biridir" demiştir.[24] Prof. Léotin-Jean *Constantinescu*, Türk Hukuk Devrimini nitelendirirken, bunun, "Köklü bir hukuk devrimi olduğunu" belirtmiştir.[25]

Toynbee'ye göre, "Türk Hukuk Devrimi, Batı dünyasındaki Rönesans, Reform, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi çapında önemli bir harekettir."

Lloyd George da, Türk Hukuk Devrimini gerçekleştiren Atatürk'ten söz ederken,"Yüzyıllar ender dahi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakın ki o büyük dahi çağımızda Türk ulusuna nasip oldu" demiştir.

Hukuk Devriminin "Yenilik (Reform)"–"Devrim (Revolution)"–"Evrim (Evolution) Kavramları Açısından İrdelenmesi

Bu kavramları sözcük anlamı ile ele alınca;

— DEVRİM, bir siyasal güç tarafından gerçekleştiren ve toplumu derinden etkileyen ani ve toplu bir değişikliktir;

— EVRİM, kendiliğinden yavaş oluşan ve zaman içinde tamamlanan, kendisini birden hissettirmeyen değişimdir;

— YENİLİK (reform), ani ve köklü olmak zorunda değildir, ayrıca topyekûn ve kalıcı olmak zorunda da değildir, yalnızca belirli ilişki ya da düzenlemelere yönelik olabilir, bir süre sonra yetersiz kalabilir.

Atatürk'ün Hukuk Devrimini bu kavramlar açısından ele aldığımızda, bunun, sözcük anlamı ile de bir devrim olduğu söylenebilir ve söylenmektedir de. Fakat sözcük anlamından biraz ayrılarak, hukuk devriminin amaç ve ereği gözetilerek değerlendirmeye gidilirse, "evrim" kavramına yabancı olmayan sonuçlara ulaşmak da olasıdır.

Hukukun sürekli devinim ve değişim gösteren proses olduğunu söylemek olanaklıdır. Hukuk kuralları toplumsal yaşam içinde kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini düzenleme amacını taşır. Ancak toplumsal yaşam sürekli bir değişim ve gelişim içindedir. Değişen koşullar içinde ortaya çıkacak yeni sorunları çözüme bağlayabilmek için hukukun da sürekli değişime girmesi gerekmektedir. Bugün çağdaş olarak görünen, kısa bir süre sonra eskimiş ve yetersiz olarak değerlendirilebilir. O halde hukuk günün koşullarına bağlı olarak, zaman içinde yavaş yavaş değişebilir. Eğer bu değişim hele üstün bir siyasal gücün baskısıyla değil de, halkın değişim bilincine ve iradesine bağlı olarak gerçekleşiyorsa, bu anlamda onu evrim sayabiliriz.

Öte yandan, zaman zaman tam hukuk devriminin amaca ulaştığı kanısına kapılıyor, fakat aniden ortaya çıkan olaylar karşısında daha bu yolda çok çaba harcamak, çok uğraş vermek gerektiğini anlıyor ve bunun için de Atatürk'ün gösterdiği yolu izleme gereğini duyuyorsak, bu bakımdan da hareketin bir evrim olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle günümüzde yaşananlara baktığımızda;

— Eğitim ve Öğretim Birliğini yok edecek biçimde, ilkokullarda din dersleri anayasal zorunluluk haline getirilmişse;

— Kur'an kurslarının ortaokul öğrenimine denk sayılması için yasa önerileri hazırlanabiliyorsa;

— Cuma gününün tatil olması öneriliyorsa;

— Tekke ve zaviyelerin yeniden açılmasına çalışılıyor, hatta bunlardan bazıları açılıyorsa;

— Din eğitimi veren okullardan mezun olanlar, din hizmetlerinde çalıştırılmayıp, bürokrasinin ve eğitim kurumlarının baş köşelerine ve egemen konumlara yerleştiriliyorsa;

— Herkesin inancının hukukuna göre yaşama hakkına sahip olması gerektiği savunulur olmuşsa;

— "Devlet laik olmaz, kişiler laiktir" söylemleri ile dinsel temele dayalı devleti yeniden canlandırma niyetleri ortadaysa;

— Bizler de Batı'nın anladığı gibi laik olalım teraneleri ile devletin dinle haşır neşir olması amaçlanıyorsa;

Bunlara benzer daha bir çok gelişmelere tanık oluyor, ülkenin ve toplumun, Türk Hukuk Devriminden önceki dönemden de daha geriye gittiği endişelerini taşıyorsak, HUKUK DEVRİMİ BİR EVRİMDİR ve henüz evrim tamamlanmamıştır.

NOTLAR

1 Soyaslan, Doğan, "Kemalist Devrimler İçinde Hukuk Devriminin Anlam ve Önemi", *Atatürk'ün Hukuk Devrimi*, İstanbul 1983, 75-76

2 Özsunay, Ergun, "Yabancı Hukukun Benimsenmesi" Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler, *Atatürk'ün Hukuk Devrimi*, İstanbul 1983, 16, 40; KANETİ, Selim, "Türk Medeni Kanununun Atatürk İlkeleri Işığında Yorumlanması", *Atatürkün Hukuk Devrimi*, İstanbul 1983, 45; Eroğlu, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1974, 191, 356

3 Soyaslan, 81

4 Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara 1976, 153-154

5 Akın, İlhan, *Türk Devrimi Tarihi*, İstanbul 1976, 126, 142-143

6 Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihi*, Ankara 1946, 7; ÜÇOK, Coşkun/Mumcu, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1987, 45-46

7 Ansay, 9-11; ÜÇOK/Mumcu, 46-54

8 Üçok, Coşkun, "İslâm Hukukunun Temel Kurallarından "İçtihatla İçtihat Nakzedilmez", *İmran Öktem'e Armağan*, Ankara 1970, 39 vd.

9 Üçok/Mumcu, 53

10 Eroğlu, 258

11 Üçok/Mumcu, 213 vd.

12 Üçok/Mumcu, 330 vd.; Eroğlu, 357-358; Mumcu, 155,156

13 Soyaslan, 80; Mumcu, 154; Akın, 141-153

14 Mumcu, 156

15 Mumcu, 156

16 Mumcu, 142

17 Mumcu, 142

18 Ansay, 11-17; Üçok/Mumcu, 53-54; Eroğlu, 357

19 Mumcu, 155

20 Ansay, 172 vd.; Üçok/Mumcu, 74

21 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Şener Esat, "Atatürk ve Kadınların Ulaştığı Sosyal Düzen", *Atatürkün Hukuk Devrimi*, İstanbul 1983, 57-68

22 Özsunay, 30-31, 33,37

23 Sauser-Hall, *La Réception des droits européens en Turquie*, Genève 1938, 354

24 Ostrorog, *The Angora Reform*, London 1927, 14

25 Die Welle der Kodifikationen im 19. und 20 Jahrhundert unter dem Gesichtspunkt der Rechtskreise und der Rechtsvergleihung, ZVR, 1980, Nr. 79, 75

Ekonomik Kalkınma Yönünde Atatürk Devrimleri

Prof. Dr. İzzettin Önder
İstanbul Üniversitesi

BİLDİRİ ÖZETİ

Türkiye iktisat tarihi, çok kaba hatlarla iki önemli devreye ayrılabilir. Bunlardan birincisi iç ve dış güçlere karşı strateji savaşımının verildiği, ikincisi ise bu güçlere teslim olunduğu dönemdir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, birinci dönem ülkenin ve halkın büyük çoğunluğunun çıkarına yönelik topyekûn kalkınma dönemi; ikinci dönem ise belirli kesimlerin çıkarlarının öne çıkarıldığı ve mutlak iyileşmeler yanında görece ciddi kalkınmanın sağlanamadığı dönemdir.

İzmir İktisat Kongresi, görüntüsel felsefi ile hem Batılı ülkelere hem de iç güç odaklarına stratejik mesaj verme işlevini görmüştür. Bu görüntü altında verilen mesaj, hakim Batı modeli çerçevesinde bir ekonomi modeli uygulanacağı yönündedir. Böyle bir mesaj siyasal ve askeri hedefleri kolaylaştırmış hem de politik karar alma süreçlerine zaman kazandırmıştır.

1923-1929 dönemi, ana çizgileri ile, Türkiye iktisat tarihinin ilk liberal uygulaması olarak kabul edilebilir. Ancak bu uygulama ile şu belirgin tablo ortaya çıkmıştır ki, siyasal ve askeri zafer sonucu oluşturulan ülke ve ekonomi bu kez ekonomik istila ile karşı karşıya kalmaktadır. 1929 Krizi ve dünya konjonktürünü de yarattığı elverişli ortamdan yararlanılarak, 1930 Ekonomik Bağımsızlık Savaşı başlatıldı. İşte, 1930 Devletçiliği Türkiye kurtuluş mücadelesinin en önemli halkası olan ekonomik mücadelenin başlatıldığı bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

İlk sanayi planlarının yapıldığı, yurt çapında büyük fabrikaların kurulduğu bu dönem, sınıfsız toplum yaratma savları yanında, emekçilere grev yasağı gibi çelişkileri de içinde taşıyordu. Bu dönemin temel sorunlarından biri de sermaye birikimi konusu idi. Atatürk'ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı gibi olaylar amaçlanan politikaların gerçek yüzünün anlaşılmasına olanak sağlamadan değişime uğramasına neden oldu. Böylece, halkın yanında olduğu düşünülen program sona eriyor. 1950 başlarında, belirli güç odaklarının doğrultusunda çalışacak olan politikalar devreye sokuluyordu.

1930 Devletçilik politikasının en büyük amacı ve başarısı, ülkede sermaye bi-

rikimini oluşturarak, yaygın ve başarılı bir sanayileşme hamlesini başlatmak olmuştur. Bunun yanında, bu ekonomik politika araçlarının diğer bir özelliği de, halkın sosyal ve kültürel konumunu geliştirme yönünde yapmış olduğu katkılardır.

"Garp kültürünün, yani tekniğin ve büyük sanayiin sahası şark sahillerini ihata ediyordu. Dünyanın haline girmiş olan bu sahalar, sanayileşmemiş milletlere mamulat gönderiyor, bu suretle büyük sanayiin tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsal cihazları inhilal ediyor ve daha dün müstakil vahdetler halindeki camialar büyük sanayiin hegemonyası altına girerek hukuken müstakil, fakat iktisaden tabi birer varlık haline düşüyordu. Garbın sanayi memleketleri ile ziraat ve hammadde memleketleri arasındaki bu tabiiyet, sanayi memleketlerini ihya edici, fakat hammadde memleketlerini de tedricen inhilal ettirici vaziyetler ihdas etti. Türkiye'nin dünya emtea mübadelesindeki mevkii Garp sanayi mamulatına bir mahreç ve buna mukabil de o sanayie hammadde yetiştiren bir ziraat memleketi olmasında manasını bulmuştur. Büyük sanayici memleketler, aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi münazaralara ve ihtilaflara rağmen, ziraatçi memleketleri her zaman için hammadde müstahsili mevkiinde bırakmak ve bu memleketlerin piyasalarına hakim olmak davasında müttefiktirler. Bu itibarla ziraatçi memleketlerin bu silkinme hareketlerine, er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Bazı zirai memleketler de ufak taviz mukabilinde bu tavizden imtina etmeyeceklerdir. Bilhassa bu hakikat muhtaç olduğumuz sanayii, zaman kaybetmeden, kurmak için en mühim muharrikimizdir."[1]

Yukarıdaki ifade, 1934 yılında kabul edilmiş olan ilk Beş Yıllık Kalkınma Planının giriş bölümünde yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiyi fevkalade derin bir görüşle ifade eden bu metin, dış ticaret yolu ile gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak aktarıldığını açıkça vurgulamaktadır. Böyle bir kanamadan kurtulmanın tek çaresinin de sanayileşme olduğunu metin açıkça belirtmektedir.

Cumhuriyet dönemının başlangıç yılları, detay tartışmaları bir yana bırakırsak, iki ana altdöneme ayrılabilir. Bunlardan birincisi, 1923 İzmir İktisat Kongresi ile başlayan ve 1929 Krizi ile sona eren liberal dönem, ikincisi ise 1930 ile başlayan devletçilik dönemidir. Birbirine zıt olan bu iki iktisat felsefesinin açıklaması, sadece Osmanlıdan devralınan ekonomik yapı ile değil, fakat aynı zamanda Atatürk ve Kurtuluş Savaşı kadrosunun bağımsızlık hedefine yönelik strateji arayışları ile olasıdır.

Cumhuriyet kadrosunun Osmanlıdan devraldığı ekonomik varlıklar, 264 adet imalat sanayi ünitesi ve bu ünitelerde çalışan, yaklaşık 14.000 dolayında işçiden ibaretti.[2] Bu sanayinin % 82'si gıda ve dokuma sektörlerinde faaliyet göstermekte idi. Bunun dışında, deri kırtasiye, kimya ve ağaç sanayii dallarında da, ufak ölçeklerle üretim yapılmakta idi.[3] Ayrıca madencilik alanında da üretim yapılıyordu. Geri kalan tüm nüfus tarım ile uğraşıyordu.

Cumhuriyet yönetiminin Osmanlıdan devralmış olduğu fevkalade olumsuz diğer bir doku da, yetersiz sermaye birikimi yanında, çağdaş üretim teknik ve dürtülerinden yoksun bir beşeri sermaye yığınıdır. Zira, Osmanlı toprak ve idare rejimi sonucunda, tarımsal üretim üzerinden yaratılan artık değerin toplanma yeri

olan ticari faaliyetlerin genelde gayri Müslimlere terkedilmiş olmasından dolayı, Müslüman halk piyasa ilişkileri ve ekonomik dürtülerden oldukça uzak idi.

Cumhuriyet yönetiminin bir başka zorluğu da, güçlü toprak maliklerinin İzmir İktisat Kongresi'nde ittifakla aldırmış olduğu kararlar doğrultusunda, devlet gelirleri içinde 1/4 dolayında bir yer tutan aşarın kaldırılması olmuştur. Aşar, arazinin potansiyel geliri üzerine salınan bir vergi olduğundan toprağın etkin işletilmesini zorlayıp, üretim artığının oluşturulmasına neden olabilirdi.

1923-1929 döneminde uygulanmış olan liberal politikalar, içte tüccara karşı yöneticilerin güvenini ciddi olarak sarstı. Zira, genelde ekonomik koşullardan kaynaklanan nedenlere dayalı olarak, tüccar kesimi sanayi kuruluşlarına rağbet etmedikleri gibi, ithalata yönelerek ağır dış ticaret açıklarının müsebbibi gibi görülüyorlardı.

Dış ticaret açısından ödemeler dengesi de aynı dönemde giderek büyüyen açıklar veriyordu. Aşağıdaki tablo 1923-1929 yılları arasındaki ihracat/ithalat oranını vermektedir.

Tablo-1
İhracat/İthalat Oranı (%)

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
58,5	82,1	79,6	79,4	74,9	77,6	60,6

Kaynak: Kepenek-Yentürk (1994), s. 41.

İhracat/ithalat oranının artması yanında, Osmanlı borçlarının ödeme planı da ödemeler dengesini ciddi olarak sarstı. Lozan Antlaşması sonucunda yapılan 1928 yılı antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı borçlarını 1929-1953 yılları arasında ödedi. Söz konusu borçlar, liranın değerini düşürmüş ve içeride krizin derinleşmesine neden olmuştur.

Osmanlı döneminde zorunlu olarak uygulanan gümrük tarifesi 1929 yılında sona ermiş ve ekonomiye eskiye göre daha yüksek oranda koruyucu tarife getirilmiştir. Bu koruma altında sanayii desteklemek üzere, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu ihdas edildi. Bu kanun ile potansiyel yatırımcılara inanılmaz avantajlar sağlandı.

Sistemin mali havuzu olarak da 1924 yılında açılmış olan İş Bankası sayılabilir. Henüz Merkez Bankası'nın dahi bulunmadığı sistemde İş Bankası'nın bulunması, yapılan atılımın gücünü göstermesi açısından fevkalade önemlidir.

Tüm bu ve benzeri diğer politikalar 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları olarak oluşturulmakla beraber, sadece bunlara bakarak, Kongre'nin tam anlamı ile liberal bir ekonomiyi ülkeye oturtmak amacı güttüğü rahatlıkla söylenemez. İzmir İktisat Kongresi'nin yapılış tarihi ve 1930 yılında ortaya atılan fikirler ve bu görüşlerin 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi prorgramına dahil edilmesi, Kongre'nin amacının saptanmasında biraz daha dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Bu Kongre'nin bir amacı yeni oluşan devletin ekonomik politikasını saptamak ise, bir diğer amacı da, kuşkusuz, bir yandan işgalci Batılı ülkelere, diğer yandan da içteki ekonomik merkezlere bazı mesajlar vererek, devletin kurulması ve yaraların sarılmasını kolaylaştırmaktır.

1917 Devrimi sonrasında Batılı ülkelerin korkusu komünizm olagelmiştir. Bu tehlikeyi önlemeye yönelik olarak Batılı ülkeler, bu tehlikenin etrafını müttefikler zinciri ile çevreleme politikası güttüler. İşte Türkiye böyle bir çevreleyici zincirin fevkalade önemi bir halkasını oluşturuyordu. Ancak bu halka, eğer Batılı ülkelerin ekonomik modelini tercih etmez ise, Batılılar tarafından işgal edilmek durumunda idi. Buna karşılık, Batılı ülkeler ekonomik ve siyasal modelinin tercih edilmesi, siyasal kadroya hem işgalci Batılılarla ittifak ve istişare şansı vermekte, hem de içdeki güçlü merkezlerle güçbirliği yolunu oluşturmakta idi. Askeri ve politik stratejik manevraları fevkalade yüksek düzeyli olan Atatürk ve kadrosu işte tercihlerini buna göre yapmak durumunda idi.

Büyük bir strateji ustası olan Atatürk ve kadrosunun çözmesi gereken bir başka sorun ise, bu stratejinin tam bağımsızlık stratejisi ile nasıl bağdaştırılacağıdır. İşte Türkiye için fevkalade önemli olan 1950 ve 1980 kırılma dönemlerinin Atatürk stratejisi ile olan temel farklılıkları, ittifak içinde bağımsızlık ilkesinin anlaşılması ve korunabilmesinde yatmaktadır.

1923-1929 deneyimi, hem yeni kurulan devlette idari yapıyı güçlendirecek adımların atılması için yeterli süreyi sağladı, hem de askeri ve siyasal zaferlerin ekonomik olarak nasıl zayıflatılıp, kuşatıldığını açığa çıkardı. Güçlü dış çevrelerle birlikte ekonomik faaliyette bulunan iç çevreler ülkenin yapılanması ve kalkınmasına katkıda bulunmaktan çok, kendi çıkarlarını öne alarak, ekonominin güçlenmesine değil, fakat kanatılmasına neden oluyorlardı. Ciddi bir ekonomik kuşatma, ve büyük bir dış ödemeler açığı yanında, hem idari kadronun hem de genelde halkın hoşnutsuzluğu ile gelinen 1920'li yılların sonunda, 1929 Krizi de patlak verince, 1930 Devletçilik uygulaması devreye sokuldu.[4]

Genel yargı, devletçilik ilkesinin yerli burjuvaziyi yaratmak olduğu yönündedir. Bu yargı, özellikle de 1950 kırılmasından sonra fevkalade büyük bir haklılık ve geçerlilik kazanmaktadır. Hatta, Serbest Fırka deneyimi ve idarenin buna ve benzeri muhalefet kıpırdanışlarına karşı oldukça sert tepkileri de bu tezi güçlendirme yönünde kullanılabilir.

1930 başlarından itibaren oluşturulmuş olan devletçilik uygulaması, ülkede sanayileşme hamlesini başlatmayı hedeflemiştir. Bu uygulamanın fiili görüntüsü, yurt sathına yayılı olarak fabrikalar açmakla sınırlı kalmamış, fakat aynı zamanda bu üniteleri yayılı kültür araçları olarak kullanmak biçimde belirmiştir. Devletçilik uygulamasının en belirgin sonucu, sanayileşme hamlesinin başlatılmasıdır. Aşağıdaki tablo devletçilik uygulaması ile ekonomide görülen köklü değişikliği sergilemektedir.

Tablo-2
Temel İktisadi Göstergeler

	1923-29	1933-39
GSMH Büyüme Hızı	10,9	9,1
Sanayi Büyüme Hızı	8,5	10,2
Sanayi/GSMH	11,4	16,9
Yatırım/GSMH	9,1	10,7
İthalat/GSMH	14,5	6,6
İthalat-ihracat (milyon TL.)	-56,6	+12,4

Kaynak: Boratav (1995), s. 131. *GSMH*: Gayri Safi Milli Hasıla.

Tablodan da açıkça görüldüğü gibi, devletçilik uygulaması ile sanayi hamlesinde gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiş ve sanayi/GSMH oranı, yaklaşık % 50 oranında artmıştır.

Devletçiliğin ekonomik göstergelerde oluşturduğu diğer önemli bir değişim ise, ithalat üzerinde fren rolü oynayarak, ithalat-ihracat açığını kapatıp, bu farkı fazlaya dönüştürmek olmuştur.

Devletçilik uygulamasının topluma sağladığı en büyük avantajlardan biri de, girişilen ekonomik faaliyetler sonucunda yaratılan artık değerin merkeziden denetime alınması ve bu değerlerin kullanımının ve yönlendirilmesinin kamusal tercihler doğrultusunda gerçekleştirilmesi olmuştur. Piyasa dürtülerinin fevkalade zayıf olduğu ve Türkiye'nin henüz güçlü bir ekonomik cazibe merkezi olmadığı bir konumda, yaratılan fonların etkin kullanımı açısından en güvenilir karar organı kamu kesimidir. Özellikle de henüz özel kesim ünitelerinin fazla büyüyüp kamu karar organlarının kendi çıkarlar doğrultusunda etkileme gücünü geliştirmediği dönemlerde, toplumsal tercihler doğrultusunda en isabetli karar organı kamu kesimidir.

Sanayileşme hamlesinin finansman kaynakları, dönemin yöneticilerini zor durumda bırakmıştır. Zira, 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda, 1925 yılında aşarın kaldırılması kamu gelirlerinin yaklaşık % 30'unu silmiştir. Dönemin yöneticileri sıkı para politikası ve denk bütçe anlayışına çok sıkı bir biçimde bağlı kalmaya kararlı idiler. 1931 ve 1933 yıllarında ortaya çıkan bütçe açıkları dışında, uzun bir dönem içinde bütçe açık vermemiştir.

Bir yandan Osmanlı borçlarının yükü, diğer yandan aşarın kaldırılması ve denk bütçe politikasında ısrar edilmesi, devletçilik uygulamasının finansmanında çok büyük sorunlar oluşturuyordu. Bu sıkışıklık bazı yeni düzenlemeleri ve bazı taahütlerin yerine getirilmemesini gerekli kıldı. Aksatılan taahhüt, Osmanlı borçlarının başlangıç taksitlerinin ödenememesidir. Bu ödemenin ertelenmesi genç Türkiye'nin bir miktar itibar kaybına neden olmakla beraber, ertelenen bu taahhütle beraber diğer taksitlerin ödenmesi, kaybedilen itibarın ilerideki yıllarda yeniden kazanılmasına neden olmuştur.

1925 yılında aşarın kaldırılmasını izleyen yılda, yani 1926 yılında, derhal dolaylı vergiler gündeme gelmiştir. Bu yılı izleyen yıllarda da emek üzerine çeşitli vergiler gelmiştir. Diğer bir ifade ile, aşarın kaldırılması iki ciddi sonucun oluşmasına yol açtı.[5] Bunlardan birincisi, sanayileşmenin finansmanının kırsal alanlardan

kentsel alanlara kaydırılmış olmasıdır. Emeğin vergilendirilmesi ve tüketim üzerine salınan vergilerle tüketicilerin vergilendirilmesi, vergi yükünün kentsel alanlara kaydırılması anlamına gelmektedir. Oysa bu aşamada kırsal alanın kentsel alanı desteklemesi gerekmektedir.

Sanayileşmenin ilk aşamalarında birikim tarım kesiminde gerçekleşir. Temel ekonomik faaliyet alanı olan tarım, hızlı ve yüksek artık değer yaratarak bir yandan kentsel sanayi alanlarını gıda maddeleri ile beslerken, diğer yandan da yüksek tasarruf ve birikim kaynağı oluşturur. Japonya ve Fransa gibi kapitalist kalkınma modellerinde de görülen tarıma dayalı birikim olanağı Türkiye'de kullanılamamıştır.

Zorlanan finansman olanakları yöneticileri borçlanmaya yöneltmiştir. Böylece 1933 yılında Ergani istikrazı ile ilk borçlanma gerçekleştirilmiş oldu. Bunu izleyen borçlanmalarla çeşitli demiryolu hatları yapıldı ve servise açıldı. Bu arada Sovyetlerden de 8 milyon dolarlık kredi alınarak Sümerbank'ın ihtiyaçlarında kullanıldı. 1936 yılında İngiltere'den sağlanan kredi ile Karabük Demir-Çelik Fabrikasının yapımı gerçekleştirildi. 1938 yılında yine İngiltere'den bazı makina ve teçhizat ve silah alımı için toplam 16 milyon sterlin tutarında kredi alındı.[6]

Devletçilik politikaları bağlamında sürdürülen kalkınma hamlelerinin diğer bir finansman kaynağı da 1933 yılından itibaren başvurulan Olağanüstü Bütçe uyulamasıdır. Bu bütçenin gelirleri çok çeşitli ad altında ihraç edilen devlet istikrazlarından oluşmakta idi. 1936, 1937 ve 1938 yıllarında olağanüstü bütçeye sağlanan gelirler ve bunların idarelerarası dağılımı Tablo-3'te verilmektedir.

Tablo-3
Olağanüstü Bütçe

Kullanıcı Daireler	1936 Milyon	%	1937 Milyon	%	1938 Milyon	%
İktisat	7,6	29	10,0	28	2,4	4
Nafıa	4,9	19	10,4	29	25,7	44
Savunma	7,5	29	9,6	27	19,3	33
Sıhhat	4,2	16	3,4	9	4,7	8
Eğitim	0,8	3	1,0	3	0,9	2
Diğerleri	0,8	3	1,6	4	4,0	10

Kaynak: Coşar (1995), s. 269.

Tablodan da açıkça görüldüğü gibi, olağanüstü bütçeden savunma oldukça istikrarlı bir biçimde büyük pay alırken, önceleri ona yakın pay alan, son yılda ise onu geçen daire, bayındırlıktır. Bu durum olağanüstü bütçenin amacını açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak devletçilik, sadece 1929 krizine karşı geliştirilen bir politika olmayıp, harpten çıkmış yeni bir ulusun Batı'ya karşı verdiği ekonomik bağımsızlık mücadelesinin bir ifadesidir. Bu mücadele sadece Türkiye'yi bir hammadde ve tarımsal ürün kaynağı olarak tutup bir pazar olarak kullanma amacını güden güçlü Batı merkezlerine karşı değil, fakat aynı zamanda içteki hakim toprak ağalarına

karşı da verilmiş bir mücadeledir. Bugünkü globalleşen dünyamızda Türkiye gibi çevresel ekonomiler kalkınma hamlelerini monopolist konumdaki güçlü holdinglere dayandıramazlar. Bölgesel dengesizlik, yatırımları yüksek düzeye çekme ve teknoloji aktarımı sağlama sorunları ile boğuşan söz konusu çevresel ülkelerde, devletin asli işlevi ekonomiktir. Devleti böyle bir görevden çekmek, ufak bir gruba inanılmaz boyutlarda rant sağlamak, buna karşılık, büyük halk yığınlarını piyasanın acımazlığına terketmek demektir.

NOTLAR

[1] Birinci Beş Yıllık Planın başlangıç bölümünde bir pasaj. Nakleden, Boratav (1995), s. 139-14.
[2] Nakleden, Kepenek-Yentürk (1994),
[3] a.g.y.
[4] Boratav (1982), Okyar (1965).
[5] Önder (1981).
[6] Arsan (1961).

KAYNAKÇA

- Arsan, Üren : *Türkiye'de Cumhuriyet Devrinde İç Borçlar*, AÜSBF, Ankara, 1961
- Boratav, Korkut : *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, İstabul, 1982
- Boratav, Korkut : "Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları", *Türkiye'de Devletçilik* (editör: Nevin Coşar), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1965, s. 115-142.
- Coşar, Nevin : "Denk Bütçe-Sağlam Para Politikası ve Devletçilik", *Türkiye'de Devletçilik* (Derleyen N. Coşar), Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 259-292.
- Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan : *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Okyar, Osman : "The Concept of Etatism", *The Economic Journal*, Mart, 1965.
- Önder, İzzettin : "Aşarın Kaldırılması", *Toplum ve Bilim*, 1981, Bahar, 76-92.

Atatürk: Batılı Gözüyle Aydın Bir Devrimci

Prof. Dr. Leslie Lipson
Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi
Siyasal Bilimler Emekli Profesörü

BİLDİRİ ÖZETİ

Türk devrimi, bu yüzyılı karakterize eden devrimler dizisinin ilklerinden biri olmuştur. Bu devrimi yöneten en etkin kişi ise asker-devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Hem fikir hem de eylem adamı olan Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni Türkiye'nin temel kuruluş ilkelerini belirlemiş ve harekete geçirmiştir.

Mustafa Kemal'in en önemli amacı Türk halkını Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra canlandırmak ve onlara güçlü bir ulusçuluk hissi vermekti. İkinci önemli amaç ise geleneklerine bağlı olan toplumu modernleştirici bir itici güçle harekete geçirmekti. Bu birçok konunun yanı sıra bilimsel yönteme ve akılcı araştırmaya ağırlık vermek anlamına da geliyordu. Bundan başka, Atatürk devrimci harekete bir amaç katmış ve özelliğini eşsiz kılmıştı. Genelde devrimler politik ve ekonomik alanlardaki temel değişikliklerle kısıtlı kalırken, Mustafa Kemal'in yenilikleri çok daha derinden oluşuyordu. Atatürk'ün esas amacı son derece derin bir sosyal dönüşüm yaratmak olduğundan, bu ülkeyi bir uygarlıktan çıkarıp başka bir uygarlığın içine sokmak anlamına geliyordu.

Mustafa Kemal, başarılarının etkisi Türkiye sınırlarını aşan tarihi bir kişilikti. Kendisi çok özel bir politik liderler kategorisine girmektedir. Bu liderler askeri açıdan büyük başarı göstermiş ve sonra da kökten yeni bir yönetim sistemine başkanlık etmiş küçük bir gruba aittirler. Atatürk ile birlikte bu grupta Oliver Cromwell, Charles de Gaulle, Napoleon Bonaparte ve George Washington vardır. Politik buluş gerçekten nadir bir olgudur; mucitler ise apayrı bir sınıftadırlar.

Beethoven'ın Dokuzuncu Senfonisi nasıl bomba gibi sekiz notayla başlarsa, yirminci yüzyıl da devrimlerin patlak vermesiyle başlar. İlk devrim çekişmeleri I. Dünya Savaşı'ndan önce farklı anakaralarda kendisini göstermiş ve tümünün de ötekilerle bir ilintisi olmamıştır. *Statüko*ya meydan okumalar ilkin Rusya ve Türkiye'de baş göstermiş, ardından Meksika ve Çin'e sıçramıştır. Böylece, her iki Dünya

Savaşı'nın olumsuz etkileriyle daha da güçlenen ve günümüze dek ulaşan küresel bir düzenek oluşturulmuştur. Bu yüzyıl içindeki sayısız devrimlerin tümü kimi ortak özellikleri paylaşmakla birlikte, her biri, patlak verdiği ülkenin koşullarına uygun olarak kendine özgü nitelikler taşır. Türk devrimi en ilklerden bir tanesi olmakla özel ve ek bir ilgi konusu oluşturur. Bu tartışmanın amacı, devrimin doruk noktasına ulaştığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün başarılarıyla, 20'li ve 30'lu yıllarda biçimlendiği sırada Türkiye'de olup bitenlerin küresel öneminin saptanmasıdır.

Hangi ölçütten yola çıkılırsa, çıkılsın, genel kanı Mustafa Kemal'in tam anlamıyla olağanüstü bir insan olduğu yönündedir. Gerçekten de, onunla uygun bir biçimde kıyaslanabilecek çok az sayıda insan vardır. Zira o, önce savaşta gösterdiği yiğitlikle ün kazanan, daha sonra da sivil bir devrime yön veren bir devlet adamı olarak eşine az rastlanır bir siyasal önder örneği oluşturmaktadır. Atatürk ile birlikte, bu küçük topluluğun içine, Oliver Cromwell, George Washington, Napoleon Bonaparte ve Charles de Gaulle gibi adları alırdım. Bunların her biri önce asker, sonra yönetici idi. Her biri, siyasal güç eline geçince ülkesini yepyeni bir kalıba sokan köklü değişimlere önderlik etti. Her biri, Makyavel'in deyimiyle, iyi silahlardan yola çıkarak iyi yasalara ulaştı. Kuşkusuz, bu topluluğun üyeleri arasında benzerliklerin yanı sıra kimi farklılıklar da bulunmaktadır. Ne var ki, bunların ulaştığı temel hedef aynı idi: tümü de yönetimleri sırasında ülkelerine yeni bir yapı kazandırdı.

Bir eylem adamı olmanın yanı sıra, Atatürk aynı zamanda bir düşün adamıydı. Henüz Askeri Okul'da[1] eğitim gören genç bir subay iken köklü yenilikler konusunu tartışıyordu –bu, Jön Türkler olarak bilinen akımın padişahın hükümet sisteminde değişimlere gidilmesi yönünde baskı uyguladığı bir sıradaydı. İşinin uzmanı bir asker olarak, I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Gelibolu'dan püskürtülmesinde gösterdiği olağanüstü başarıdan ötürü hızla ön saflara çıktı. Savaşı izleyen sancılı ve neredeyse bir parçalanmanın yaşandığı yıllarda Türk güçlerini Sakarya ırmağı boylarını kuşatan Yunanlılara karşı utkuya götürererek ulusal bir kahramana dönüştü. Böylece, Türkiye'nin ulusal devriminde önderliği üstlenebilecek ve bunu uygun bir biçimde yönlendirecek bir konuma ulaşmıştı. Görüşlerinde gözü pek olduğu denli eylemlerinde de son kerte kararlı olan bu insan çağdaş Türkiye'nin kurucusu oldu ve 1938 yılında ölümüne dek ülkenin en büyük gücü olmayı sürdürdü.

Türk devrimi ne türde bir devrimdi? Nelerin üstesinden geldi? Onu başka devrimlerden farklı kılan nitelikler nelerdi?

Bu soruları yanıtlamaya çalışırken, öncelikle devrim kavramıyla tam olarak ne anlatmaya çalıştığımız konusuna bir açıklık kazandıralım. Devrim, bir değişim, ancak özel türde bir değişimdir. Oldukça kısa bir zaman dilimine sıkıştırılmış bir dizi yeniliği ve devlet kuruluşları ile buna eşlik eden sosyal düzende bir değişimi içerir. Genellikle, eskinin yerine yeninin getirilmesinde uygulanan yöntemler, her zaman öyle olması gerekmese de, yapılarında şiddet öğesini barındırırlar. Devrimlerin bir kıyaslamasına giderseniz, bunların her ülkenin koşullarına ve içinde bulunduğu duruma göre farklı düzeylerde gerçekleştirildiğine tanık olursunuz. En yaygın devrim türü en kısıtlı hedeflere sahip olandır. Bu tür bir devrim siyasal erki elinde tutan hükümdar ya da yönetici sınıfın devrilerek yerine bir başkasının getirilmesiyle kısıtlanmıştır. Bu tür bir eylemin Fransızca karşılığı *coup d' état* terimi-

dir. İkinci tür bir devrim daha derinlere iner. Yepyeni bir hükümet çatısı tasarlanarak ona tepeden tırnağa farklı bir kişilik kazandırılır. Üçüncü tür devrimler, devletin etki alanını aşan ve örneğin, yeniden bir toprak dağıtımına giderek ve yeni bir dizi ekonomik çıkarlara olanak tanıyarak ekonomiye yeni bir yapı kazandıran devrimlerdir. Dördüncü tür devrim ise, en büyük amaçları güden, en yürekli devrim türüdür. Toplumun temellerine inerek, ekinsel kalıp ve kurumları yeniden oluşturur. Her ülkede çok sayıda insan haşır neşir olduğu değerlere *sımsıkı* yapıştığından, bu tür değişiklikler sindirilmesi çok güç olan değişikliklerdir.

Bu çözümlemede, Türk devriminin nerede yer aldığı sorusu gündeme gelecektir. Bunun yanıtı, kimi nitelikleri açısından bu türlerin her birine uyduğu yolunda olacaktır. Türk devrimi yeni bir seçkin sınıfa güç kazandırmış, yeni bir anayasa yaratmış, ekonominin çağdaşlaşmasında etkili olmuş ve toplumsal düzenin batılılaşmasına önayak olmuştur. Tüm bu değişimler son kerte önemlidir; sonuncusu ise, en etkili olma niteliğini günümüze dek korumaktadır.

Kemalizm, 1920 yılından başlayarak Türk devriminin temelini oluşturan düşünce akımının baştan sona bir özetidir. Suna Kili'nin sözcükleriyle Kemalizm, "Türkiye ulus-devletinin ülküsüdür."[2] Kemalizm, tümü de ülkenin yirminci yüzyılın gelişimine ayak uyduracak düzeye getirilmesi amacını güden bir dizi ilkeden oluşur. Türkiye'ye sunulan değişikliklerin ortak etkisi geleneksel bir toplumu çağdaş kılmaktı. 1920'lerde dünyanın en etkin ve en ilerici uygarlıkları Batı uygarlıkları olduğundan, çağdaşlaştırma batılılaşmayla özdeşleştirildi. Kemalizmin özünde, o sırada Avrupa'da geçerli olan kimi, ilke, kurum ve değerlerin Türkiye'de benimsetilmesi çabaları yatıyordu.

Bunların arasında bir tanesi ötekilerden daha can alıcı ve temel olma niteliğiyle göze çarpar: bu da Türk ulusçuluğudur. Kemal'in ülkesiyle ilgili görüşleri, dahası, ülkenin geleceği ile ilgili tüm beklentileri Türk halkının güçlü bir ulusal kimliğe kavuşturulmasına odaklanmıştı. Bunun, devrimin ulaşmaya çalıştığı tüm erekler açısından son kerte önemli olduğunu söylemek hiç de abartılı olmaz.

Öncelikle, Türklerin bir ulus olarak önemi 20'li yılların başlarında yaşanan tarihsel olaylar bağlamında ele alınmalıdır. Bu da, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onun kalıtı olan çoğu şeyin kesinlikle reddedilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Türk olmayan ve sürekli olarak yatıştırılması, yola getirilmesi gereken çok sayıda insana egemen olmayı içeriyordu. Mustafa Kemal Osmanlı yayılımcılığına gem vurmaya kararlıydı ve bu nedenle de gerek Turancılık gerek Panislamcılık gibi kavramlara karşı çıkıyordu. Türk ulusu, ve yalnızca bu ulus, siyasal ufuklarının sınırlarını belirlemişti. Halka sunduğu demeçlerde ve yaptığı konuşmalarda onun yurttaşlarına ulus olarak seslenmesi kişi üzerinde sürekli olarak çarpıcı bir etki yaratır. Burada Türk halkı ile bir özdeşleştirme durumu ortaya çıkmaktadır; bu neredeyse gizemli bir bütünleşme duygusudur. Türk'ün istemi Atatürk'ün istemi olarak dışa yansır.

Gerek mantıksal gerekse siyasal açıdan, Türk ulusçuluğunun bu güçlü istemi kimi önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Ulus, kapsamlı, sosyal ve siyasal açıdan eşitliği gerektiren bir kavramdır. Özünde sınıf, din, ve dil gibi farklılıkları aşan, birleştirici bir anlam taşır. Herkesi eşdeğer bir konuma oturtarak aralarındaki bağı perçinler. Bu da devrimin felsefesini oluşturan Altı İlkede düşüncelerin nasıl bir sıralamaya göre dizildiklerini açıkça ortaya koymaktadır: şöyle ki, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, *devletçilik*, laiklik ve devrimcilik.[3] Ulusçulu-

ğu izleyen ilkenin halkçılık olmasının nedenleri açıkça ortadadır. Ulus halkın tümüdür. Halk en büyük yetke kaynağıdır. Halkın gereksinimleri devlet gücünün temelini oluşturur. Devlet halka hizmet vermek için var olur.

Böylelikle bunu iki başka ilke daha izler: cumhuriyetçilik ve *devletçilik*. Osmanlı yönetim biçimi tekerklik (monarşi) geleneğine dayanmaktaydı. Herkes padişahın buyruklarına boyun eğmek zorundaydı. Oysa ki, bir ulusu oluşturan insanlar buyruk altında olanlar değil, yurttaşlardır. Onlar için –Amerikan Anayasasındaki terim kullanılacak olursa– cumhuriyetçi bir hükümet biçimi uygundur. Latince özgün *res publica* sözcüğünün de anıştırdığı gibi, devlet halkın ortaklaşa sahip olduğu bir şeydir. İnsanın onuruyla uyum içinde olan bir kavramdır. Toplum içinde devletin güçlü bir rol üstlenmesi anlamına gelen *devletçiliğin* onaylanması da özdeş bir mantığa dayanır. Eğer halk bir cumhuriyet altında birleşmişse ve bunun siyasal dışavurumu devletse, o zaman devletten, örneğin, eğitim ya da ekonominin düzeltilmesi gibi toplumsal gereksinimlerin karşılanmasında bir aracı olarak yararlanılmaması için hiç bir neden yoktur..

Özellikle ikinci örnek Kemal'in düşünce biçemine ve Türkiye'nin sorunlarına çözüm getirilmesi yolundaki yaklaşımlarına ışık tutmaktadır. Onun ekonomik programını biçimlendiren bir ülkünün gerektirdiği yaptırımlar değildi: zira o, gerek Amerika'nın *bırakınız yapsınlar* kapitalizmine, gerek Rus komünistlerinin Marksizmine eşdeğerde karşı çıkıyordu. Kemal temelde yararcı (pragmatik) bir kişiliğe sahipti ve devlet onun hedeflerine ulaşması için yararcıl bir araçtı. Ekonomisi baş aşağı gitmekte olan bir ülke teslim almıştı. Onu çağcıl kılmak için sanayileştirmesi gerekiyordu. Gelgelelim, sanayileşme sermayeyi gerektirmekteydi. Türklerin elinde özel sermaye olmadığından, bu görevi yerine getirmesi gereken devletti. Bu konuyu Barbara Ward şu çarpıcı sözcüklerle dile getirir:

"1922 yılında Türkiye'de sanayileşme başlamıştı... Bu eylemle ilgili tek gerçek, hemen hemen tümüyle yabancı ellerde olmasıydı. Kapitülasyonlar 1914 yılında kaldırılmıştı. Kapitülasyonların kalıtı olan, ülkenin yabancılar tarafından ipotek altında tutulması ise yine geçerli idi. Bu koşullarda devlet, ya da kamu hizmetlerinin ve temel sanayi kollarının büyük bir bölümünün devlet eliyle ve devletin fonlarıyla geliştirilmesi ve yürütülmesi, Atatürk'ün bağımsız ve ulusçu bir cumhuriyet yolundaki beklentileri karşısında tek çıkar yoldu. Sermaye sahipleri yalnızca yabancılardı... Türk sermayesi diye bir şey yoktu.[4]

Batılı bir gözlemci için, irdelemeye çalıştığım ulusçuluk, halkçılık, cumhuriyetçilik ve *devletçilik* gibi ilkelerin tümünün de hiç yabancısı olmadığımız bir tınısı var. Tüm bu ilkeler çağımızda birçok Batılı ülkeye ışık tutan öğretiler olmuş ve bunların büyük bir bölümünün tohumları da yine Batı'da atılmıştır. Böylece Mustafa Kemal, oldukça sağduyulu ve bilinçli bir tutumla, izleyeceği örnekleri seçerken Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin değer yargıları ve uygulamalarından yola çıkmıştır. Son yüz elli yıldır bu ülkelerin siyasal ve ekonomik gelişmelerine katkıda bulunan ve Türkiye'nin gereksinimlerine uyarlanabilecek olan öğeleri ince eleyip, sık dokuyarak seçmiştir.

Ancak devrim oracıkta noktalanmamıştır. Kemal'in ülkesinin geleceği ile ilgili olarak siyasalın da ötesinde düşleri vardı. Devletin, hizmet verdiği toplumun bir organı olması gerektiğinin –aile yapısı, eğitim düzeni, dinsel örgütler ve kadınların üstlendiği rolün hep birlikte, devletin onları etkilediği gibi, devleti etkilediği gerçeğinin– son kerte bilincindeydi. Önde gelen toplumsal kurumlar bunlara

uyum sağlamadıkça, devletin çağdaşlaştırılması söz konusu bile olamazdı. Bu nedenle, devrimin toplumu yeniden biçimlendirmek gibi zorlu bir görevi yerine getirmesi kaçınılmazdı.

Buna neden "zorlu" diyorum? Çok somut bir nedenden ötürü. Sosyal bir kurumu değiştirme arayışı içinde olduğunuz zaman, insanlardan gündelik yaşamlarındaki ve herkesi doğrudan ve anında etkileyen alışkanlıklarından vazgeçmelerini istersiniz. Bunlar insanların varoluşlarıyla ilgili ve çoğunluğun oldukça tutucu ve değiştirme konusunda genellikle isteksiz davrandıkları konulardır. Toplumsal "çokluklarda" yapılacak bir devrim, eski yönetimin yerine bir yenisini getirmek ya da ekonomik alanda kamu ve özel girişim yönünde yapılacak değişikliklerin sindirilmesinden on kat *daha* güçtür. Yalnızca gözü kara olanlar böylesi bir görevi üstlenebilir.

Atatürk tam da bu işe soyunmuştu. Türkiye'ye sunduğu tüm değişiklikler içinde hiçbiri toplumsal olanlar denli cüretli, ya da ulaşılması güç değildi. Bu değişiklikler ölümünde geriye bıraktığı ülkenin dünyaya geldiği topluluktan temelde çok farklı olduğu gerçekliğiyle sonuçlandı. Bu toplumsal devrimi oluşturan bir dizi değişiklik sıralandığında, bu gerçeği açıkça görmek işten değildir. Bu değişiklikler şunlardı: Halifelik, Şeyhülislamlık, şeriat, medreseler ve çokeşliliğin kaldırılması; aile kurumu ile ilgili konular için İsviçre medeni kanunundan uyarlanarak hazırlanan Türk Medeni Kanununun benimsenmesi; kadınlara yasal eşitlik tanınması; eğitimde okuma-yazma seferberliğini de içeren bir düzeltim; fes giyilmesinin yasaklanması; ve Arap harflerinin yerine Latin abecesine geçilmesi. Tasarlayıp sonra da yaşama geçirmek için ne müthiş bir izlence! Tüm bu değişikliklerin ardında belli bir felsefeyi içeren bir mantık yatmaktaydı. Bunun temelinde, on sekizinci yüzyılda Batı Avrupa'nın çağdaşlaşma sürecini başlatan ve Sanayi Devrimi ile Gelişme Çağı'nın yollarını açan anlaksal ve töresel eylemler yatmaktaydı. Mustafa Kemal'in önderliğinde, Türkiye aydınlanma'ya kapılarını açıyordu.

Altı ilke içinde bir tanesi devrimin siyasal ve toplumsal yönleri arasında bir köprü oluşturmaktaydı. Bu laiklikti. Osmanlılar tarafından yönetilirken Türkiye İslam uygarlığının bir parçasını oluşturuyordu. Bu nedenle, siyasal ve toplumsal düzenler Kutsal Yasa ya da *Şeriat*'ın gereklerini yerine getirmekteydi. İslam dini devlet ile din arasında bir ayırım tanımadığından, Osmanlı yönetimi, Halifeliğin İstanbul'da yer aldığı ve din adamlarının yönetimde özel bir konuma sahip oldukları bir dinerki idi. Dinsel mahkemeler aracılığıyla yorumlanan ve uygulanan *Şeriat*, camiler tarafından işletilen okullardaki izlencelerin içeriğini belirlediği gibi, aile içi ilişkilerin de sınırlarını çiziyordu.

Kemalizm bu düzeni kökünden söküp attı. Padişah gibi, Halife de ülke dışına çıkmak zorunda kaldı. Din işlerinden sorumlu Şeyhülislam ve onun yanı sıra, medrese ve kadılar da tarihe karıştı. Cumhuriyet bundan böyle herkese tümüyle laik bir eğitim sağlayacaktı. Aile ilişkilerinde köklü değişiklikler gerçekleştirildi. Çokeşlilik yasadışı ilan edildi; evlilik yasalara bağlandı; kadınların mülkiyet ve miras haklarından yararlanmaları sağlandı.

Tüm devrimler gücün el değiştirmesini gerektirir. Çok az sayıda devrim –eşine az rastlananlar– bunun da dışına çıkar. Bunlar değer yargıları ve görüşlerde meydana gelen değişikliklerdir. Kemal'in devrimi gücü Padişah ve Halifenin elinden alıp, Başkanın önderliğindeki bir Cumhuriyete teslim etmiştir. Ne var ki, topluma kazandırılan yenilikler gücün el değiştirmesinden çok daha derin bir anlam

taşımaktadır. Bu toplumsal yenilikler Türkiye'yi yepyeni değerlerle tanıştırmış ve yeni görüşleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, eğitimde bir düzeltim, Atatürk'ün yaratmayı düşlediği ülke için kaçınılmazdı. Programı, devlet eliyle işletilen ve her köye ulaşan bir parasız resmi okul ağının kurulmasını ön görmekteydi. İzlence laikti ve temel hedefi öğrencilerin belleklerinde akılcı ve çağdaş bilimin buluşlarından türetilmiş bir dünya görüşü yaratmaktı. Geleneksel düşünce biçemi çağdaş dünya koşullarında ayakta kalabilmeye elverişli değildi. Türkiye güçlü, gönenç, ve bağımsız olacaksa, düşüncelerin de köklü bir değişimden geçmesi gerekmekteydi. Kemal'in en köktenci ve en cüretli yeniliklerinden bir tanesi de bu genel bağlam içine yerleştirilebilir. Türklerin dillerini yazıya aktarmak için kullandıkları harflerde bir değişiklik yapılmasını buyurdu. Artık Arapça abece kullanılmayacaktı. Bunun yerine tüm Türkler Latin abecesini kullanacaklardı. Atatürk bu düzeltime öylesine büyük önem verdi ki, bizzat kendisi ve hükümetinin üst düzey yetkilileri ülkenin dört bir köşesini dolaşıp halka yeni yazıyı öğretmeye çalıştı. Mustafa Kemal'in yayınlanmış çok sayıda resmi vardır; bana en çekici geleni ise, onu kara tahta önünde durup yeni abecenin harflerini gösterdiği resimdir. Burada Gazi yurttaşlarının öğretmeni olmuştur; bu gerçekten de insanı yücelten ve devletin başında olan birinin kolay kolay üstlenmeyeceği bir roldür.

Başlardan söz etmişken bir başka köktenci yeniliğe de değinmek gerekiyor. Türk erkekleri başlarını fes adı verilen ve esasen dış kökenli olan geleneksel bir başlıkla örterlerdi. Özellikle bu amaca yönelik olarak seçilen tutucu bir topluluk içinde gerçekleştirilen bir törende, Cumhurbaşkanı başındaki fesini çıkartıp yerine Batı'ya özgü fötr bir şapka giydi. Bu simgesel edim aynı zamanda laikliğin de bir dışavurumuydu. Donald E. Webster'ın dile getirdiği gibi, "Bu çarpıcı benimsetme eylemi Meclis'in fes ve *siperliksiz* başka başlıkların giyilmesini yasaklamasından (25 Kasım 1925) üç ay önce başladı. Bu eylemin dinsel açıdan önemi Müslümanların her namazda (bu dine inananların günde beş kez gerçekleştirdikleri dua töreni) başları örtülü, alınlarını yere değdirerek dua etmelerini gerektiren töreden kaynaklanıyor."[5] İnsanların başlarındaki örtünün yanı sıra içlerinde yatan düşünceleri de değiştiren bir devrimin geleneklerin tüm izlerini de silmeye kararlı olduğu apaçık ortadadır.

Bu da beni, Kemalizmin gerçek anlamını genel bir bakış açısından irdelemeye ve bu devrimin yalnızca Türkiye için değil, genellikle tüm dünya için bir önem taşıdığını düşünmeye itiyor. Atatürk'ün üstlendiği tüm değişimlerin bileşimi, bir insan topluluğu içinde gerçekleştirilmesi olası en derin, en köklü bir değişimin örneğidir. Kemalizm, halkın bir uygarlıktan bir başka uygarlığa geçmesini gerekli kılmaktaydı.[6] Atatürk, sanki de, ülkesini İslam dünyasından çekip alarak, dürüstçe Batı'ya oturtmuştu. Bunu yaptığı ve yaptığının kesin bilincinde olduğu halka yaptığı konuşmalarında ve sözcüklerinde apaçık ortadadır. Halka malolmuş kişilerin söylev ve konuşmalarını okuduğumda, Mustafa Kemal denli ağzından sürekli "uygarlık" ve "uygar toplum" sözcükleri dökülen bir başka kişiye rastlamadım.[7]

The Ethical Crises of Civilization (Uygarlığın Töresel Bunalımı) adlı kitabımda, her uygarlığın düşlenen ülküler olarak beliren bir öbek değerle sıralandığına ve bir uygarlığı bir başkasından farklı kılan şeyin öncelik tanınan değerler olduğuna parmak basmıştım.[8] Kemal'in esasen yapmış olduğu Avrupa Aydınlanmacılığının değerlerini Türkiye'ye aşılamaktı. Aynı şeyi bir başka deyişle, örneğin A.D. Lindsay'in sözcükleriyle de aktarmak olası. *The Modern Democratic State* (Çağdaş De-

mokratik Devlet) adlı yapıtında Lindsay, her toplumun belli "etkin ülkülerle" uyum sağlayacak bir biçimde işlevini sürdürdüğünü savunur.[9] Bu ülküler her toplum için geçerli olan ölçütleri sağlar ve o toplumun hedeflerini belirler. Bu görüşten yola çıkarak yorumlandığında, Kemal'in başarısı onun ülkeye yepyeni bir dizi etkin ülküyü sunmasında yatar.

Gerçeğin tasarlanana uyması oldum olası güçtür. *Eski Düzen*'i (Ancien Régime) temsil eden ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olanların karşı koymalarının üstesinden gelmenin dışında, halkın, deneyim ve bilgisi kısıtlı olan ve değişimin gerekliliğini ya da değişimin neden belli bir yönde olması gerektiğini kavramaktan yoksun büyük bir kesiminde görülen devinimsizliğin, edilgenliğin de üstesinden gelinmeliydi. Atatürk gibi son kerte kararlı ve güçlü birinin bile, on beş yıllık yoğun bir çabayla böylesi köktenci ve ulaşılması güç bir tasarıyı tamamlayabilmesi olanaksızdı. Örneğin, eğitimdeki düzeltimleri ele alın. Bu, binlerce okulun açılmasını, binlerce eğitmenin yetiştirilmesini ve onca ivedi gereksinim arasından bu alanda ulusal bütçede bir yer ayrılmasını gerektirmekteydi. 1929 yılında başlayan ve tüm dünyayı kasıp kavuran ekonomik buhran etkisini Türkiye'de de göstermiş ve ülkenin gelişme ve büyüme hızını sekteye uğratmıştı. Kemal'in yaptığı, hedefi belirlemek ve bu hedefe ulaşacak yolu aydınlatmak oldu. Tüm toplumu yolun sonuna dek beraberinde taşımak bir kuşaktan daha fazlasını gerektiren bir işti.

Bu tartışmada Türk devrimi, çağdaşlaşma ve batılılaşma yönünde bir süreç olarak yorumlandığına göre, Batılıların buluşu olan önemli bir ülkünün, yani demokrasinin Altı İlke içinde yer almadığı hiç kimsenin gözünden kaçmamaktadır. Akla " Bu ülkü neden atlandı?" sorusu gelebilir. Atatürk demokrasiye karşı mıydı? Yoksa ülkesinin buna henüz hazır olmadığını mı düşünüyordu? Konuşmalarından birinden yapılacak bir alıntı onun ikinci seçenek üzerinde durduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

"Demokratik olmadığı sürece hiçbir ülke özgür değildir. Ne var ki, demokrasi bir anda serpilip gelişmez. Kimi ülkeler siyasal erdemin bu üst düzeyine ulaştılar. Başka ülkeler de bu yönde yol alıyorlar. Türkiye ise kendisini henüz saltçılığın batağından kurtaramadı. Çok sayıda Türk için özgürlük pek bir anlam taşımıyor. Bildik bir kötülüğü bilmedikleri bir nimete yeğliyorlar. Demokrasiden nasıl yararlanacaklarını bilemeyeceklerdir."[10]

Atatürk'ü eleştirenler ona diktatör dediler. Gelgelelim, bu terim Hitler, Mussolini, Franco ya da Stalin gibi kişileri betimlemek için kullanılıyorsa, Atatürk için kullanılması hiç mi hiç yakışık almayacaktır. Kanımca, onu, halkın yoğun desteğini alan, saltıkçı bir ulusal kahraman biçiminde nitelemek çok daha yerinde bir davranış olacaktır. Gücünün temelini, halkın onun dürüstlüğüne, yurtseverliğine ve görüşlerine duyduğu güven oluşturmaktaydı. Yalnızca böylesi bir güven ve inançla başarıya ulaşılabilirdi.

Hedeflerine ulaşmak amacıyla Kemal, üyeleri Meclis'i denetleyen ve onun düzeltimlerini destekleyen Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulmasına ön ayak oldu. Aynı zamanda, aykırı görüşe sahip olanlara karşı da yeterince hoşgörülü davranarak ikinci bir partinin kurulması yönünde destek verdi. Olayların akışına bakılırsa, bu denemelerin hiçbiri çok uzun sürmedi. Karşıtlara tanınan olanaklar, laikliğe tepki gösteren aşırı dinci kesim ve *devletçiliğe* karşı çıkan piyasa ekonomisi tutkunları gibi, Altı İlkenin kimilerine ayak uyduramayan öbeklerin ekmeğine yağ sürdü. Dahası, aynı dönemde, 1925 yılındaki gibi, bir Kürt ayaklanması da meyda-

na gelince, Kemal hoşgörünün de belli bir sınırı olduğuna karar verdi. Yeni değerler ve yeni ülkülerden ödün verilmeyecekti. Karşı görüşlere yalnızca belli bir çerçeve içinde göz yumulabilirdi. Atatürk'ün önderlik ettiği bu eylemin, her demokratik seçim sonrasında olduğu gibi, salt güvenli bir çerçeve içinde kotarılmış bir siyasa değişikliğideğil de, bir devrim olduğu göz önünde tutulduğunda, onun böyle davranmasına yol açan nedenler kavranabilir.

Devrimin bir toplumun içine ne denli işleyebildiği, toplumsal kurumları ne denli etkilediği sorusu başka soruları da doğurur. Kemal'in sorumluluğunu üstlendiği Türkiye, Akdeniz kıyı şeridi ile Orta Anadolu yaylası, İstanbul'daki kentliler ile kırsal kesimdeki köylülerin çıkarları, okur-yazar seçkinlerle okur-yazar olmayan çoğunluk, İslamcılarla laikler arasında, gerçek iç bölünmelerin yaşandığı bir ülkeydi. Ulusal bir birlik bu kesitler arasında bir köprünün oluşturulmasını ve eşitsizliklerin en aza indirgenmesini zorunlu kılmaktaydı. Bu da, insanlarındavranışları denli düşünce biçemlerinin de değiştirilmesi anlamına geliyordu. Bu az buz bir iş değildi! Bu bağlamda Çariçe Katerina'nın, devletle ilgili düzeltmeler konusunda kendisine önerilerde bulunan Diderot'ya yazdıklarından söz etmeden geçemeyeceğim:

"Ah, sevgili dostum, sen kağıda, kalemine hiçbir engel oluşturmayan bir yüzeye yazıyorsun. Ama bendeniz, o zavallı İmparatoriçe, yurttaşlarımın olağanüstü kırılgan ve duyarlı derileri üzerine yazmak durumundayım."[11]

Yeryüzündeki her ülke gibi, Türkiye de köklü değişimlerin söz konusu olduğu duyarlı-derili bireylerden payına düşeni almış. Ancak yeterli bir çoğunluk Altı İlkeyi desteklediğinden, ana hatlarıyla Türk devrimi iki kuşak boyunca süren bir *fait accompli* olarak gerçekleşti. Ne var ki, Kemalizmin kimi yönlerine karşı çıkanlar da bu arada seslerini duyurmaya başladılar. Yirminci yüzyılın son on yılında, önde gelen bir siyasal parti piyasa ekonomisini *devletçiliğe* yeğlerken, bir başka partinin de laikliğe yüz çevirdiği ve İslam dininin devletle ilintili özel konumunu yeniden onarmaya çalıştığı dikkat çekiyor. Thomas Jefferson bir devrimin ya da bir anayasanın temel ilkelerinin her kuşakta yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu görüşün belli bir amacı var, zira bir dizi değer kendilerinden asla ödün verilmeyecek kutsal inaklara dönüşür dönüşmez, bu değerler çürümeye ve yok olmaya yüz tutar. Türkiye'nin Atatürk'ün belirlediği ilkeler çizgisinde yol almayı sürdüreceğini ve savaşımın, olası etkileri tepeden tırnağa göz önüne alındığında, eninde sonunda bu ilkelerin yeniden doğrulanmasıyla sonuçlanacağını umuyorum.

Karşılaştırılmalı devlet konusunda uzman olanlar, uygarlıkların evrimi konusunda kaygı duyanlar, köklü değişim süreçleriyle yakından ilgilenenler için, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Türkiye'de üstesinden gelinenler, önemli derslerin alınabileceği, eğitici bir deneyim olma niteliğini her zaman taşıyacaktır. Halkının eğiticisi olan bu insan aynı zamanda dünyanın da eğiticisiydi.

NOTLAR

1 Bu noktada, Suna Kili'nin, *Kemalizm* adlı çalışmasındaki, onun Atatürk'ün sınıf arkadaşı general Cebesoy ile yaptığı konuşma üzerine hazırladığı rapora bakın. İstanbul; Menteş Matbaası, s. 17, n. 1, 1969.

2 *Kemalizm*, s. 128.

3 Bu Altı İlke 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Programında benimsenmiş ve 1937 Anayasasına alınmıştı.

4 Barbara Ward, *Türkiye* (Oxford University Press; Londra, 1942), s. 83-4.

5 Donald E. Webster, *The Turkey of Atatürk* (American Academy of Political and Social Science; Philadelphia, 1939) s. 128. Aslı İtalik yazı ile.

6 Bernard Lewis fes giyiminin yasaklanması üzerine yazdığı yazıda "tüm bir ulusun zorunlu olarak bir uygarlıktan bir başkasına geçtiğini" dile getirir. *The Emergence of Modern Turkey* (Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu) (Oxford University Press; Londra, 1961), s. 261.

7 Bu konu, "Çağdaş kılma girişimlerinde, Kemal Atatürk sık sık 'çağdaş uygarlık', 'ortak uygarlık', 'uygar dünya' terimlerini kullanmıştır," diyen Suna Kili tarafından vurgulanmıştır. Bak. *Kemalizm* s.132.

8 *The Ethical Crises of Civilization: Moral Meltdown or Advance?* (Uygarlığın Töresel Bunalımı: Törel Sindirme mi yoksa Gelişme mi?) Sage Yayınları; Newbury Park, 1993.

9 A.D. Lindsay, *The Modern Democratic State* (Çağdaş Demokratik Devlet) (Oxford University Press; Londra, 1943). Kemal'in devrimine değindiği *Political Theory and Operative Ideals* (Siyasal Kuram ve Etkin Ülküler) başlıklı I. Bölüme bakınız. s. 46.

10 Emil Lengyel'in *Turkey* (Random House; Newyork, 1941) adlı yapıtından alıntı, bak. s. 142; aynı sözler Kili'nin *Kemalizm*'inde de yer almaktadır, bak. s.124.

11 Alıntıya *Great Issues of Politics* (Siyasa üzerine önemli Konular) adlı yapıtımda yer verilmiştir (Prentica Hall; Englewood Cliffs, 1993) s. 6.

Çeviren: Rita Urgan

Batı'nın Gözüyle Atatürk ve Türk Hukuk Reformunun Anlamı

Prof. Dr. Heinz Schaffer

BİLDİRİ ÖZETİ

Türkiye'nin Batı'ya doğru, yani Avrupa'ya doğru yönelmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal sayesinde olmuştur. Mustafa Kemal, öbür politik liderlerden çok daha fazla olarak modernizasyonu teşvik etmiş ve Batılı, ya da Avrupalı çözüm ve modelleri kabul etmiştir.

Cumhuriyetin kurulması İslami imparatorluk fikrini terk edip modern laik bir ulus devlet fikrini benimsemek anlamına geliyordu. Birkaç yıl içinde, Atatürk islami geleneklere son derece aykırı olan bir dizi önlemler almıştı. Halifelik ortadan kaldırılarak, devletin tam egemenliği oluşturulmuştu. Atatürk İslami normlar yerine özel ve suç yasaları ile ilgili Batı (Avrupalı) normlarını yürürlüğe koymuştu. 1926'da İsviçre medeni kanunu ve İtalyan ve Fransız ceza kanunu kabul edilmişti. Bundan başka ve gerçekten de çok önemli bir gelişme olarak kadınların kamu hayatında eşit haklar verilmeye başlanmıştı. 1926'da yürürlüğe giren Türk medeni kanunu kadınlara eşit haklar tanıyordu, seçme hakkı ve tek eşlilik konularını gündeme getiriyordu: kadınlar liselere ve üniversitelere de gidebiliyorlardı. 1934'te kadınlar seçme hakkına da sahip oldular. Bu yasal reformların yanı sıra çok derin kültürel ve sosyal reformlar da yapıldı (örneğin, Latin alfabesi, bayram günleri, giyim)

Atatürk'ün politikası Kemalizmin altı "temeli" üzerine yerleştirilmişti. Bu ilkeler halen Türk politikasında ve toplumunda geçerlidir:

Ulusçuluk, Laiklik, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Devrimcilik.

Modern Türkiye'nin eğilimlerinin algılanması ile ilgili olarak 1910-1918 yılları arasındaki Alman süreli yayınları genel olarak Türkiye'nin uluslararası konumuna değiniyorlardı. 30'lu yıllarda Batılı basın ve çok sayıda monografi Mustafa Kemal'den önemli ve etkileyici bir politik lider olarak bahsediyordu. Onun modern Türkiye'nin yaratıcısı olarak oynadığı rol açıkça görülüyor ve takdir ediliyordu. Kemalizm Türk toplumunu Batı'ya açma ve Batı'yla birleştirme girişimi olarak yorumlanmıştır. Batılı yayınlarda bu derece kesin bir modernizasyonun yarattığı sosyal ve politik gerilimler de ele alınmaktadır. Siyasal bilimler ve kamu hayatı konusunda uzman olmuş Batılılar bugün seçkin Türklerin Kemalizm ve bazı İslami gelenekler arasında bir uzlaşma aradıkları sonucuna varmaktadırlar.

Giriş

Öncelikle, Atatürk Platformu'na ve bu konferansı organize edenlere ve böyle mükemmel bir bilimsel forum önünde benim katkımı da sunmama olanak sağlayan onur verici daveti için özellikle Prof. Suna Kili'ye en sıcak teşekkürlerimi sunarım.

Bu konferansın, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek doğum günü olarak görülen 23 Nisan 1923 tarihinde –Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş Türk devletinin kurulmasında ve oluşmasındaki büyük rolü açıkça gösteren bir tarih– Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş yıldönümünü anma gününün öncesinde ve gecesinde gerçekleşeceğini hepimiz, çok iyi bilmekteyiz.

Organizasyona uygun olarak "Batı'nın Gözüyle Atatürk ve Türk Hukuk Reformu" konusunu ele alacağım.

I. Türk Hukuk Reformlarından Önce Gelenler

1. Türkiye, her zaman, kültürleri olan bir ülkeydi

"Alma" –ya da günümüzde bazılarının adlandırdığı "yasa transferi"– özgür iradeyle yabancı bir yasanın kabul edilmesidir (kuşkusuz, bir koloni gücü tarafından empoze edilen yasal emir durumundaki değil). Genelde şu söylenebilir: Türkler, bugüne kadar, her zaman, kabul etmeye açık insanlar oluşmuşlardır. Tarihin başlangıcından beri çeşitli dinleri kabul etmişlerdir (puta tapma zamanında Şamanizmle başlamışlar; sonunda İslamı kabul etmişlerdir). Bundan dolayı, diğer hukuk sistemlerini kabul etmeye hazır durumdaydılar. Türkler, büyük sorunlar yaşamaksızın çeşitli yazı türlerini de kabul etmişlerdir. Batı yasalarını kabul etmenin bir istisna olmadığı duruma kadar Türklerin temel kültürel tutumlarından anlaşılır.

Osmanlı devletinde padişah, özel yasa alanıyla karşılaştırıldığında, kamu yasalarının kurallarını koymada oldukça özgürdü, çünkü İslam hukuk kaynaklarında da bu bağlamda neredeyse hiç bir emir yoktu. Diğer yanda, bazı yüzyıllarda İslam özel hukuku, gitgide oldukça katılaşmıştır ve özgür bir biçimde gelişme gösterememiştir. Özellikle, Batı'da büyük yasaların toplandığı dönemin başlangıcı olan aydınlanma süresi boyunca Osmanlı Devleti'nin özel hukuku, yenilenememiştir. 19. yüzyılın başlangıcı reformlar dönemi olduğu kadar aynı zamanda gerileme dönemiydi. Devlet adamları, bir modernizasyonunu gerekli olduğunun ve özellikle bireyin kişisel durumunun tanınması gerektiğinin farkına varmışlardır.

1839 yılındaki Tanzimat Hareketi'nin Bildirgesi, 17. yüzyıldan beri git gide azalan modernizasyon olaylarının zincirindeki ana bir bağlantı olarak görülür. Tanzimat Fermanı, Türkiye'nin çağdaş uygarlık yoluna girmesine olanak sağlayan bir tür anayasal araç olarak görülür. Bu fermandaki ana nokta (yasalar karşısında eşitlik fikri), Osmanlı Devleti'nde politik birliğin gelişmesini yasalar karşısında eşitlik ruhu olarak ortaya koydu. Bu politika nedeniyle 1856 yılındaki Islahat Fermanın'daki göze çarpan en önemli nokta, yasa önünde siyasal ve sosyal eşitlik olmuştur.[1] Daha sonra, 1876 Anayasası, şu koşulu içermektedir: "Osmanlı devletinin

tüm yurttaşları, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin Osmanlı olarak görülürler." Bundan ötürü, din ve devlet işlerinin ayrılması için ilk adımlar atılmıştır.[2] Bu dönemde Batı hukukuna zaten belli bir yönelim vardı, özellikle Fransız hukukuna doğru bir yönelim. Gitgide daha çok kamu kurumlarının kuralları, İslam hukuk ilminin koşullarından sivil yasalara doğru değişmeye başladı. İslam özel hukukunun karışıklığını sona erdirmek için zaten İslam özel hukukunu yasa halinde toplama düşüncesi bulunmaktaydı. Ali Paşa'nın Fransız medeni hukukunu alma fikri, dini cephe tarafından reddedildi. Böylece, bu dönemdeki yasa halinde toplama düşüncesi –"bölümler halinde alma" kavramına göre– sonunda başarısızlığa uğramıştır.

Bununla birlikte, 19. yüzyıl sonunda toplumdaki batılılaşmanın etkileri, daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu etki, yalnızca edebiyat alanında görülmemekteydi, aynı zamanda anayasal ilişkilerde de görülmekteydi. Tarihte "Jön Türkler" olarak bilinen grup, bu gelişmenin büyük bir bölümünden sorumluydular. Kelimenin tam anlamıyla ilk anayasa, 1876 yılında resmen ilan edildi, fakat, bunun hemen arkasından Osmanlı-Rus savaşı bahane edilerek parlamento dağıtıldı ve uygulamada bu anayasal döneme son verilmiş oldu. Devletin dış durumunun sonucunda, 1908 yılında parlamenter monarşi kuruldu. Fakat, bunun hemen ardından Balkanlar, yitirildi, Osmanlı Devleti ittifak güçleri yanında Birinci Dünya Savaşı'na girdi ve savaştan yenik düşmüş olarak çıktı. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti, 1918 yılında mütareke imzalamak zorunda kaldı.[3] Bu ateşkes anlaşması, diğer koşulların yanı sıra, itilaf güçlerinin stratejik öneme sahip olan bölgeleri işgal altına alma hakkı sağlamıştır. Böylece, bu güçler Anadolu'yu işgal etmeye başladılar ve hatta 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar, İzmir'i işgal ettiler.

Eski imparatorluğun düşüşü, diğer yanda, ulusal birliğin başlangıç noktası olmuştur. Mustafa Kemal, ordunun idaresini eline aldı ve direnme onun önderliği altında birleşti, kuvvetler aşamalı olarak düzenli bir orduya dönüştü ve hareket, bütün ülkeyi kaplayan bir kurtuluş savaşına dönüştü ve sonunda tüm Anadolu'yu özgürlüğe kavuşturdu.

2. Politik ve hukuk reformlarının başlangıç noktası

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anadolu halkını temsil etmek amacıyla kuruldu. Toplantının kendisi, halk egemenliğinin ifadesi olarak görülür. Bu başlangıç noktasından, bir tür anayasa gelişmiştir ve resmi olarak eski anayasal durumu sürdürmüştür, fakat uygulamada bunu kökten yeniden düzenlemiştir. Türk kuvvetlerinin Kurtuluş Savaşı'nı zaferle bitirmesinden çok kısa bir süre sonra Sultanlık kaldırıldı (21 Kasım 1922). 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edildi ve 3 Mart 1924'te Halifelik te kaldırıldı.

Yeni devletin tüm bu kararları, bu dönemdeki politik düşüncenin ana görüşü ile uyum içinde olmuştur. Demokratik ilkeyi vurgulamak, güçlerin ayrılığına değil de güçlerin birliğine göre devletin kurulması demekti. Bundan dolayı, bakanlar kurulu –örneğin 1918/19 yıllarında Almanya ve Avusturya'dakine çok benzer– uygulamada Millet Meclisi'nin yetkili bir komitesiydi ve parlamentonun başkanı devlet başkanıydı.[4] 24 Haziran 1923'te Lozan Barış Anlaşması imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Ekim 1923'te Ankara'yı yeni başkent ilan etti. 26 Ekim 1923'te cumhuriyet resmen ilan edildi ve 1924 yılında ilan edilen ilk cumhu-

riyetçi anayasa, yapısal ilkeleri, devletin örgütlenmesi ve bireylerin temel hakları ile ilgili ana kuralları içeriyordu. Burada özellikle dikkate değer bir şey vardır, o da anayasa tarafından Şeriat hukukunun kaldırılmasıdır. Bunlar, ana ilkelerdi[5]. *Çağdaşlaşma* ve *laiklik*, başlangıçta tam anlamıyla mevcut değildi, fakat *bir süreç olarak gelişme göstermiştir*. Bu süreç, 1937 yılına kadar bitirelememiş ve resmileştirilememişti. Bu dönemde, bir yasa değişikliği ile laiklik ilkesi anayasaya konmuştur.

Yeni anayasada temel haklar zaten mevcuttu, fakat, bu temel hakları güvence altına alan mekanizma ve sınırlar, henüz geliştirilmemişti. Diğer Avrupa devletlerinde (Fransa, Almanya) olduğu gibi henüz bir anayasa mahkemesi kurulmamıştı ve bunun yanı sıra normal mahkemeler, hukukun (anayasal) yeniden ele alınması konusunu düşünmemekteydiler.[6]

Bununla birlikte, devletin bu yeni yönelimi, yasal düzenin kökten yenilenmesinin başlangıç noktası olmuştur. Bilim dünyasındaki *yaygın kanı, Türkiye'nin kökten kabulünün, hukuk* dünyasında ve karşılaştırmalı hukuk dünyasında *gerçekten benzersiz olduğudur*. (Japonya bile, Türk reformlarının önemi ve derecesi ile karşılaştırılamaz!). Temel karar, az ya da çok, Batılı ülkelerin bütün yasalarını Türkiye'ye aktarmak ve o zaman en tutarlı ve en çağdaş olarak görüleni almaktı. Böylece, birkaç yıl içinde İsviçre Neuchatel'den medeni kanun usulü alındı; ticaret yasası, çeşitli Avrupa ülkelerinden, özellikle Almanya'dan alındı. Başlangıçta, bu yaklaşım, büyük bir cüret olarak görülebilirdi. Bu, yalnızca herkes tarafından sevilen ve değer gören bir önderin, Mustafa Kemal'in aydınlığında mümkündü. Hiç kuşkusuz, Lozan Anlaşması'nın bir tür etkisi de bulunmaktaydı, bu anlaşmayla ittifak kuvvetleri, Türkiye'yi egemen bir devlet olarak tanımışlardı ve egemenliği kısıtlayan tüm koşulları ortadan kaldırmışlardı. Bu yeni ulus devletinde, azınlıklar da dahil Türk hukuku altında yaşamak zorundaydı.

Lozan Anlaşması'na göre, Türkiye, çağdaş uygar ulusların ilkeleri ışığında kendi hukuk düzenini kurma yükümlülüğünü üstlenmek zorundaydı. Fakat, bundan bağımsız olarak, yeni devletin yönetici güçleri, hukuk düzenini temelden ve baştan sona yenilemeye daha önce karar vermişlerdi. Bundan başka, şu kabul edilmelidir ki Mustafa Kemal'in önderliğinde genç Türk cumhuriyeti, başarılı bir kabul (yasa transferi) için üç temel koşulu gerçekleştirmiştir:

a) *Yasa reformları oldukça kısa bir süre içinde gerçekleştirildi.* Operasyon, bir değerlendirme ile başlamış oldu hangi yasa konusu ya da alanı için hangi kuku düzeni en uygun olurdu. Sonra, model Türkçeye çevrildi ve parlamentoya sunuldu ve daha sonra üzerinde uzun uzadıya tartışma olmaksızın "oybirliği" ile kabul edildi. Herhangi bir diğer prosedür, reformları sekteye uğratıp engelleyebilirdi.

b) Hiç kuşkusuz, yeni yasaların uygulama sorunları ortaya çıktı. *Eski hukukcuların, yeni yasaları mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde öğrenmeleri gerekiyordu* ve bunun yanı sıra, yeni bir hukukçu nesli yaratmak çok önemli bir görevdi. Adalet Bakanlığı, yorumları Türkçeye çevirerek ve yabancı uzmanlara danışarak bu sorun üzerinde çok sıkı bir biçimde çalıştı. Özellikle Batı hukukunu öğretmek amacıyla Batı hukuku eğitimi almış profesörler tarafından Ankara'da yeni bir hukuk fakültesi kuruldu ve böylece, 1925'ten beri yeni nesil avukatlar yetiştirme konusunda başarılı olundu. Aynı zamanda, İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki hukuk öğretimi çağdaş bir duruma getirildi.

c) 1933'ten beri *üniversite reformu* (Alman etkisi altında) yer almaktaydı ve bu Türk biliminin gerçek rönesansına yol açmıştır. Göçmenler, üniversitelere yer-

leştirildi ve çok değerli profesörler, eğitimli yeni nesli hukukçuları yetiştirmede başarılı oldular. Yayınlar, yorumlar ve hukuk bilimi serpilerek gelişme gösterdi.

Bugünden geriye dönüp bakarsanız, 70 yıllık Batı hukukundan sonra bu yasaları almanın amacına ulaştığı ifade edilebilir. Bu yasalar gerçekten Türkiye'de kök salmıştır. Bunun yanı sıra, zaman geçtikçe kurulu yasaları gözden geçirme için hazırlıklar başladı. (Bazı önergeler parlamentoya sunulmuş, fakat, politikacılar tarafından henüz ele alınmamışlardır.)

II. Yasa Reformları - Temel Fikirler ve Reform Alanları

1. Temel fikirler

Cumhuriyeti kurmak, çağdaş laik yeni bir ulus devleti için eski İslam imparatorluğu fikrini terk etmek anlamına geliyordu. Yalnızca birkaç yıl içinde, Mustafa Kemal, İslami gelenekleri ve İslam dünyasının diğer bölümlerini radikal bir biçimde ihlal etmek anlamına gelen bir dizi önlemleri başlattı ve gerçekleştirdi.

Onun yüksek idealleri ve amaçları, en iyi biçimde kendi sözlerinden anlaşılır.[7] Kurtuluş Savaşı'nın daha ilk günlerinde reformların gerekliliğini ve devlet, ulus ve toplum içinde tüm yaşamın yeni bir başlangıç noktasını duyurmuştu.

Ankara'da yaptığı bir konuşmanın anahatları şöyledir: "Bizim en büyük hedefimiz, en çok refah içinde ve en uygar bir ulus olarak konumumuzu yükseltmektir. Bu, yalnızca toplumsal örgütler için geçerli değildir; fikirlerimizde bu haklı reformu gerçekleştiren, büyük Türk ulusunun en dinamik idealidir." Uygarlık ile ilgili konuştuğu zaman, yalnızca ahlaki, teknik ya da herhangi bir maddi gelişmeyi demek istememiştir. Ona göre uygarlık, toplumun maddi ve ahlaki alanlarındaki insanların ortak çabalarından kaynaklanan başarılar ve ilerlemelerin özetiydi. Uygar bir insan, zeki, akıllı ve mantıklı olarak hareket eden insandı. Uygar bir insanın düşüncesindeki açıklık ve doğruluk ve duygularındaki kendi türüne olan şefkat ve hayranlık, baskın öğelerdi. Atatürk, Türk ulusunun tarihsel olgularını gözönünde bulundurarak, Türk ulusunun uygarlık niteliklerine sahip olduğuna, fakat her Türk neslinin, kendi yeni uygarlığına sahip olması gerektiğine inanmıştır. bu hedefe ulaşmak için Atatürk, Türk ulusunu, yüzyıllardır yabancı kaldığı Batı uygarlık düzeyine getirmeyi gerekli görmüştür. Bundan dolayı, şöyle demiştir: "Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı düşünemeyiz. Ülkemizi bir çitle çevirip dünyayla bağlantılı olmaksızın yaşayamayız. Tam tersine, gelişen reformcu bir ulus olarak uygarlık alanı içinde yaşayacağız." Ve şöyle devam etmiştir: "Uygarlığa girmeyi arzulayan hangi ulus yüzünü Batı'ya çevirmemiştir?" Bu alıntılar, Atatürk'ün Batı dünyasını, uygar dünya olarak gördüğünü gösterir. Batı uygarlığına girmek ile bu uygarlığın teknik bilimi ve sanatının biçimlerini ve bu uygarlığın yöntemlerini, örgütlenmesini, öğrenme ve aydınlanmasını anlamıştır. Bu fikrin, eyleme dönüştürelerek, reformcu ve özgürlükçü bir değer kazanacağına inandığı için Türk devletini ve Türk toplumunu Batı uygarlığına girerek yeniden örgütlemeyi istemiştir.

Yeni Türk devletinin yeni bir hukuk düzenine gereksinimi vardı. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu sistemini izlememeliydi, çünkü bu sistem, Müslümanlar için

ayrı, imparatorun tebaası olan Hıristiyanlar için ayrı ve imparatorun tebaası olmayan Hıristiyanlar için ayrı ve farklı yorumları olan ayrı yasalar ve farklı gelenekler içermekteydi. Görünüşe göre, reform fikirleri, din ilişkileri ve düşünce ilişkilerinin ayrılması ile gerçekleştirilebilirdi. 1 Mart 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında Atatürk, halifelik sorununu ortaya koymuş ve özellikle eğitim birliği sorunları, hukuk ve adalet reformu ve Şeriye ve Evkaf Vekaletleri'nin kaldırılması konularını ele almıştır. 1924 yılında bütün Türkiye'de eğitim birliği gerçekleşti. "Tekke" (Derviş locaları) ve Zaviyeler (dini mezhep üniteleri) 1925 yılında kapatıldı. Özellikle yeni Türk medeni yasasınının 1926 yılında yaşama geçirilmesi ile laik yasa reformu sonunda tamamlanmıştır.

2. Reform alanları

Medeni hukuk

1924 yılında zaten Batı hukuku yasalarından birini Türk medeni hukuku olarak kabul etme ve bunu aynı biçimde uyarlama düşüncesi, gitgide güç kazanmaktaydı ve bu düşünce ile Batı hukuk yasaları gözden geçiriliyordu. Fransız medeni hukuku, oldukça eskiydi ve Alman medeni kanunları karmaşık ve uygulaması zor görünüyordu, bu nedenle bunlar, ele alınmamışlardı. Diğer yanda, İsviçre medeni hukuku, en yeni, en pratik – Türkiye, böyle görmekteydi– ve dünyanın en demokratik ülkelerinden birine ait olduğu için, hükümetin bir kararıyla tümüyle kabul edildi. 26 yasa uzmanından oluşan bir Türk komisyonu kuruldu. 14 aylık bir çalışmadan sonra komisyon, İsviçre medeni hukuk yasasını alarak Türk medeni hukuk yasasını hazırladı. Bu biçimiyle Türk medeni hukuk yasası, 17 Şubat 1926 yılında tek bir madde içeren bir yasa ile açık oylama yoluyla tartışılmaksızın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçti. Aynı yıl 6 Ekim'de yaşam geçirildi. Bu yasa ile Türk ulusu, dinsel toplum uygarlığından çağdaş uygarlığa geçmiş oldu dünyanın diğer ülkeleri tarafından dikkate değer ve tanınan bir adım olarak görüldü. Yüzyıllar boyunca bastırılmış bir statüsü olan Türk kadını, kocasının tek eşi ve çocuklarının gerçek annesi olma hakkını elde etti ve Türk ailesi kuruldu. Hangi dinden ya da mezhepten olursa olsun Türk yurttaşları, eşit haklar ve yükümlülükler sahipti. Bundan başka, bu medeni yasanın kabulü ile Türkiye'de yaşayan Hıristiyanların İslami mahkemelerde kendilerini savunmak zorunda kaldıklarını söyleyen Batılı ülkelerin suçlamasına bir son verilmiştir.

Daha sonra, tüm Türk yasalarını laik ilkelere göre yeniden düzenlemek gerekli oldu. 1928 yılında 8 Mayıs'ta Borçlar Yasası, 10 Mayıs'ta Ticaret Yasası ve 1 Temmuz'da Ceza Yasası yürürlüğe girdi. Buna ek olarak, 1930 yılına kadar Ceza Usul Yasası ve İcra İflas yasaları tamamlandı ve yürürlüğe girdi.

Bu yolla Türk hukuk sistemi laikleştirilmiştir. Hukuk alanında, devlet kurumları ve toplumdaki laikleşme ilerlemekteydi, oysa Anayasada Türk devletinin dininin İslam dini olduğunu belirten bir hüküm hâlâ bulunmaktaydı. Sonunda, bu hüküm, Büyük Millet Meclisi tarafından Anayasanın ikinci maddesinden oybirliği ile kaldırıldı.

Eğitim

Başlangıçtaki hedefin, ulusal birliği ve Türk toplumunun laikleştirilmesini

oluşturmak olduğu için, Osmanlı eğitim biçimini değiştirmek zorunluydu. Mevcut dini okullar nedeniyle bu o kadar kolay bir konu değildi. Ulusal eğitim politikası ile ilgili olarak Atatürk şunu söylemiştir: gerçek bir reform, yalnızca okulların açılması ve programlar ile yöntemlerin reformu olarak ele alınamaz. Yeni nesillere, yalnızca akıl ve mantık bilgisi değil aynı zamanda ahlaki gelişme ve politik anlayış da verilmesinin gerekli olduğunu açık bir şekilde görmüştür. Bundan dolayı, İslami din okulları kaldırmak ve tüm okulları Milli Eğitim Bakanlığı altında toplamak zorunluydu. Atatürk, bu soruna 1923 yılında İzmir'de verdiği bir konuşmada daha önce değinmişti. Biraz Arapça öğrenme ve Arapçada yönlendirme yapma zorunluluğunu sorgulamış ve şunu söylemiştir: "Ulusumuzun ve ülkemizin aydınları bir olmalıdır. bu nedenle, aynı şekilde ülkenin tüm çocukları, kadınları ve erkekleri gelmelidir." Sonuç, eğitimin standart olması ile ilgili yasaydı. Ulusal eğitim sistemini laikleştirdikten sonra, azınlık okullarını ve yabancı okulları hükümet denetimine bağlamıştır. Böylece, eğitim sistemi, kökünden ulusal ve laik bir temel üzerinde gelişmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, ilkokul, ortaokul ve liselerin sayısı artmıştır. Meslek okulları güçlendirilmiş ve kız meslek okulları ve akşam meslek okulları açılmıştır. Orta eğitim düzeyinde karışık sınıflar eğitime başladı. Daha önce Ankara Üniversitesi'nin kurulmasından ve İstanbul Üniversitesi'nin yeniden yapılanmasından bahsetmiştik.

Yaşam biçimi

Mustafa Kemal, devlet yapısındaki reformların yaşama bakış açısında ve yaşam biçimi ile birlikte olması gerektiğini düşünmekteydi. Bu, Türk insanına yüzyıllar boyunca yavaş yavaş aşılanmıştı.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadının, bağımsızlığı kazanmada önemli bir rol oynadığını düşünmüştür; bundan başka, bu ülkenin artan değeri içinde verimli bir biçimde çalışması ve Türk toplumunun gelişmesine katkıda bulunması gerektiğini de düşünmüştür. Fakat, bu gerçekçi ve özgürlükçü görüşleri topluma yaymak için yasanın gücü yerine ikna ve açıklamayı kullanmanın daha doğru olduğunudüşünmüştür. 1923'ten başlayarak ülke üzerine yaptığı yolculuklarda yaptığı çeşitli konuşmalarda kadının toplumdaki yeri ve toplumun gelenekleri ve tutumları konusundaki sorunlarına değinmiştir. 29 Şubat 1923 yılındaki İzmir'de Latife Hanım ile evlendiğinde o zamana kadar kabul gören evlilik geleneklerinden bilinçli bir şekilde kaçınmıştır. Karısıyla birlikte ülkeyi gezerken yaptığı yolculuklar ve konuşmalar her düzeydeki insanı derin bir biçimde etkilemiştir.

Kadın eşitliği

Kadınların yasal statüleri ile ilgili olarak kadınlar, eşitlik temelinde medeni haklarını 1926 medeni yasası ile elde ettiler. Mustafa Kemal, toplumdaki kadın ve erkeklerin tam eşitliğini istediği için politik hakları, sosyal ve medeni haklara katmayı gerekli görmüştür. Bundan dolayı, 1930 yılında çıkan yeni Belediyeler Yasası'nda Türk kadınına belediye meclislerine seçme ve seçilme hakkı verildi. Bu olaydan sonra, Mustafa Kemal, kadınların seçme ya da seçilme hakkı için ülkenin yüksek düzeyde yönetimine katılmalarını sağlamak amacıyla halkı bu yönde hazırlamaya başladı. Sonunda 5 Kasım 1934'te çıkan bir yasa ile kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Aynı zaman sürecinde Batı'da bazı Avrupa ülkelerinde büyük ve başarılı reformlar olmasına karşın kadınların bu tür hakları

henüz elde edemedikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yolla, kadınlar ele alındığında Türk hukuk reformunun, ülke dışında da yaygın ve olumlu etkileri olmuştur.

Harf ve takvim reformları

Günlük yaşamda ve halkın tutumlarında büyük etkisi olan, fakat diğer yandan aynı zamanda Batı'nın açık bir biçimde dikkat gösterdiği diğer devrimler, kılık ve kıyafeti ve yazı sistemi ile ilgili talimatlardı. 1935 yılında çıkan bir yasa, herhangi bir dine bağlı bir din adamının işyeri dışında dini kıyafet giymesini yasaklıyordu. 1926 yılında çıkarılan yasalarla Hicri ve Gregoryan takvimler terkedildi ve İsa'nın doğum gününe dayalı olarak günlerin hesaplanması kabul edildi. Daha sonra, uluslararası sayı sistemide uyarlandı ve Cuma gününün haftalık tatil günü olarak uygulanması terk verildi. Başlangıçta çeşitli nedenlerle onaylanan harf reformu çok ünlüdür. Bir yanda, Arap harflerinin Türk dilinin ses düzenine uygun olmadığı söyleniyordu. Diğer yanda, Latin harflerinin kabülü, değişik açılardan birçok avantaj ortaya koymuştur. Latin harfleri, birçok ulus tarafından kullanılmaktaydı ve bu yolla Batı uygarlığı ile iyi bir bağlantı yapılabilirdi. Bu değişiklik, çeşitli alanlardaki uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından hazırlandı ve Atatürk'ün kendisine sunuldu. Atatürk, birkaç yıl içinde tüm ülkede yeni harflerin öğretilmesi için bir kampanya başlatılmasını istedi. Bu reform, Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile 3 Kasım 1928'de kabul edildi.

3. Kemalizm'in ilkeleri ("temel direkleri")

Bu reformların içerdikleri ve dayandıkları politik fikirlerin sistemli bir biçimde yapılan analizi, Atatürk'ün politikasının "Kemalizm"in altı "temel direği" üzerine oturduğunu gösterir:

- Milliyetçilik,
- Laiklik,
- Cumhuriyetçilik,
- Halkçılık,
- Devletçilik,
- Devrimcilik.

Bunlar, yalnızca Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana ilkeleri değil aynı zamanda 1937 yılında Anayasa'ya kendiliğinden giren anayasal bir hüküm olmuştur.

Bu altı temel direk ya da temel ilkeler, günümüz Türk politikasında kendini hissetirmektedir ve az ya da çok hâlâ Türk toplumu tarafından tanınmaktadır. Prof. Suna Kili, özel hüneri sayesinde ortaya koyduğu dikkate değer yayınında bu ilkeleri açık bir biçimde analiz etmiştir, *Türkiye: Politik Gelişmenin Bir Durum İncelemesi* (İstanbul 1968)[8].

III. Batı'da Kemalizm ve Türk Reformlarının Algılanması

Ulusların birleşmesindeki Türkiye'nin rolünü, yurtdışında hukuk reformları hakkında neler söylendiğini ve Atatürk'ün kişiliğinin nasıl algılandığı göstermek ilginç olabilir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve esnasında Mustafa Kemal, oldukça yüksek askeri bir rütbeye ulaşmıştı, fakat aynı zamanda halkın ve diğer ülkelerin ilgilendiği bir kişilik değildi.[9] Yine de, yalnızca kütüphanelerdeki bilimsel literatüre bakmakla değil aynı zamanda basında yazılanlara bakmakla daha önce sözü edilen soruları ele almak kolay olacaktır. Şans eseri olarak Atatürk hakkında oldukça yeni bir yayın bulunmaktadır: *Atatürk und die Türkei in der deutschen Presse (1910-1944)*, 2. Aufl. 1993. Bu yayın, adı geçen dönemi kapsayan çok zengin ve çeşitli gazete alıntılarını içermektedir. Bu baskı, Almanya'daki bir Türk yazar tarafından hazırlanmıştır (Dipl. -Ing. Architekt S. Evis Ülger).

Alman gazetelerinin 1910 yılından 1918 yılına kadar Türkiye'nin uluslararası konumunu yaygın bir biçimde le almaları çok doğal bir durumdur.

Aynı zamanda Jön Türkler ile ilgili haberler ve hatta 1918 Haziranında Türk hukukçularının Berlin'i ziyaretleri ile ilgili haberler de bulunmaktadır. Hatta, bir makale, Alman ve Türk hukukunun yakınlığını ele almıştır. (O zamanki Adalet Bakanı Halil Bey, bu amaçla üç komisyon kurmuştu. Bu komisyonlardan ilki, Alman, Fransız, İsviçre medeni hukukunu Türkçeye çevirip incelemişlerdi. İkinci komisyon, ticaret yasasının yeniden düzenleme görevini üstlenmişti ve üçüncü komisyon, o zamana kadar Şeriat yasalarını dayalı aile hukukunu yenileme çalışmasını yapmak zorundaydı. Yeri gelmişken, bu, reformların öncülleri ve ön çalışmaları olmadan var olmadıklarını gösterir. Gerçek bir reform için ortada olmayan şey, belirgin ilkler ve reformları harekete geçirecek kararlı bir politik iradeydi.

Hiç kuşkusuz, 1918/19'dan beri yazılan haberler değişmiştir. Gazete haberleri, eskiden özel bir insan ve bir subay olan Mustafa Kemal'in, batmakta olan bir imparatorluk harabelerinden genç, uygar ve bağımsız bir devlet kuran nasıl gerçek bir devlet adamı olduğunu açık olarak göstermeye başlamıştır. Daha sonra, ülkenin çehresini değiştiren reformlara olan hayranlıkları dile getiren haberler bulunmaktadır. Atatürk, Alman basını ürünlerinde büyük bir yer almasından her zaman hoşlanmıştır. Çok önceleri, gerçek bir devlet adamı olarak görülüyordu çünkü Cumhuriyet'in kurucusu ve aynı zamanda tüm hukuk düzenini reform eden kişiydi. 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın askeri başarılarına hayranlık duyan makaleleri bulabilirsiniz, fakat diğer yanda kişiliği ile ilgili çok doğru değerlendirmeleri de bulabilirsiniz: alçakgönüllülük ve yurttaşlık duygusu, fakat bir despot olmadan kendiliğinden yaratılmış bir durumu idaresi altına almak için gurur ve irade ile birlikte.

Reformlar ile ilgili gerçek bir değerlendirme daha sonraları, 1930'lu yılların sonlarında bulunabilir [örneğin, Neue Basler Zeitung 16 Ocak 1937, Hamburger Fremdenblatt 19 Şubat 1937, Hamburger Tageblatt 10 Ocak 1938 ve özellikle ölümü üzerine çeşitli değerli sözler: *Deutsche Allgemeine Zeitung Berlin, Völkischer Beobachter, Hamburger Tageblatt, Frankfurter Zeitung* (bunların hepsi 11 Kasım 1938 yılında yayımlanmıştır); *Wiener Neueste Nachrichten* 13 Kasım 1938 ve *Neue Zürcher Zeitung vom* 17 Kasım 1938]. Bu dönemden beri dünyanın her yerinde saygı gören politik bir lider olarak Mustafa Kemal'in kişiliği ile ilgili birçok biyografi bulun-

maktadır. Önemli politik bir kişilik ile ilgili bu tür yayınların, tarihsel olgular ve politik bağlantılarla ilgili analizler tarafından yönlendirildiği oldukça açık olan bir şeydir. Hukuk reformları ile ilgili bir değerlendirme, genel bir amacı ve aynı zamanda özel hukuk bilgisini gerektirir ve ayrıca –açıkcası– biraz zaman gerektirir. Bundan dolayı, şimdi konunun bu yönü ile ilgili konuşayım.

IV. Hukuk Reformları İle İlgili En Son Değerlendirmeler

A. Genel değerlendirmeler (1956 yılı civarında, yani yasa alımından 30 yıl sonra):

En başından beri 1926 yılında Türkiye'nin Batı hukukunu kabulünün, yasa aktarmanın benzersiz en çağdaş örneği olduğu bilinmektedir. Türkiye'de Batı hukukunun kabulünün çeşitli yönleri, *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul* (İstanbul 1956) adlı yayının bir sayısında bir dizi makalede ele alınmaktadır.

Türkiye'de yer alan bu kabulün, Batı hukukunun Türk yasaları üzerinde ilk etkisi olmadığı çok iyi bilinmektedir –ve bende bu olgu ile ilgili birkaç şeyi ifade etmiştim. Fakat, 19. yüzyıl boyunca Türkçeyi değiştirme çabları yavaş gitmekteydi ve katı bir biçimde yerli bir hukuk sistemi çerçevesi içinde kalmıştı.

Yukarıda sözü edilen yayında Prof. K. Lipstein (Cambridge Üniversitesi)[10], şunu vurgulamıştır: bir ülkenin yasa sistemi diğer bir ülke tarafından bu şekilde alınırsa bir anda üç soru ortaya çıkar:

Birincisi, bütünüyle farklı bir geçmişe nasıl sığdırılabilir?

İkincisi, çevirmen, dil farklılığını nasıl ortadan kaldırabilir?

Üçüncüsü, yerel mahkemeler, yabancı bir yasayı yorumlamayı ve uygulamayı nasıl başarabilir?

Türk hukukçularının eskiden Fransa ve Almanya'ya yöneldikleri gerçeğini göz önünde bulundurarak İsviçre hukukunun seçilmesini, Lipstein, en azında ilk bakışta, şaşırtıcı diye adlandırmıştır. Lipstein'e göre İsviçre medeni hukukunun seçilmesi, yasanın özel uyumluluğundan daha çok önder konumundaki bazı kişiliklerin bundan hoşlanmasına bağlanmalıdır. Daha sonra, Lipstein, yorumlama sorunlarına ve kısmen de eski yasanın ayakta kalan varlığına işaret eder. Adı geçen 1956 yılındaki yayın, daha çok belirli katkıları sürdürür.

B. Yasa alımının yaşama geçirilmesinden 70 yıl sonraki en yeni değerlendirmeler ve görüşler (1996):

Alman Karşılaştırmalı Hukuk Birliği'nin son kongresinde (Jena, Mart 20-22, 1996) yapılan çalışmanın "Hukuk Tarihi ve Hukuk Etnolojisi"[11] adlı bölümünde Alman ve Türk uzmanlar, bir kez daha, bu oldukça önemli ve eşi olmayan yasa alımını genelde ve hukuk düzeninin her bölümündeki sonuçlarını analiz etmişlerdir. Genelde Batı hukukunun düzen, disiplin ve bireysel hakların mantıklı bir dağılımını gerçekleştirdiği kanısına varılmıştır.[12] Adaletin içinde bulunduğu durum eleştirilmektedir, fakat, aslında, adaletin ifade edilen yanlışlıkları, her durumda

Batı hukukunun alınması yüzünden değildir. Aşağıda belirtilen sebeblerden biri olabilir: demokratik kültür yoksunluğu, güç edinme isteği, mahkemelerin bağımsızlığını ihlal etme, yargıçların düşük maaşları.

Dil sorunları ele alındığı zaman, İsviçre medeni hukuku zamanın baskısı altında Türkçeye çevrildiğinde –Fransızca versiyonundan– yanlışlıklar yapıldığı çok belirgindir. Bununla birlikte, bu sorunlar, zaman içerisinde Temyiz Mahkemesi hukukçuları tarafından önce kelimesi kelimesine titiz olarak yorumlama ve daha sonra doğa düzenine uygun usavurma *a la Suisse* yoluyla çözümlenmiştir. Bu durumlarda (yeni) İsviçre hukukuna yakınlaşarak sorunu çözmek zorunda kalmıştır.

Medeni hukukun alamının gerçek takdiri ele alındığında, bilimsel yazarlar, en yeni yasa olduğu ve bundan başka uygulamada geleneklerden tam bir uzaklaşma istendiği için İsviçre medeni hukukunun başlıca mantıklı nedenlere dayandığı düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Hedef, hukuk düzenini anında ve ivedi olarak yasayı, yalnızca mantık ve toplumun pratik gereksinimlerine uydurmak amacıyla İslam dini inançlarındaki dogmalardan arındırmaktı. Bu nedenle, yasa, toplumsal gelişmenin bir aracı olmuştur (bir tür "toplum mühendisliği"). Sonuç, İsviçre medeni hukukunun alınmasının belirgin bir biçimde eğitimsel bir işlevi olduğu gösterir.[13]

Yabancı bir yasanın bu tür bir tanıtımının önkoşulu, politik, sosyoljik ve ekonomik durumun az ya da çok karşılaştırılabilir olmasıdır. Açık olan nokta, başlangıçta durumun bu olmadığı ve günümüzde de böyle olmadığıdır. Yasa koyucu, bu durumun çok iyi farkındaydı. Günümüzde karşılaştırmalı hukuk bilimi, yasa transferleri tarafından elde edilecek başarının açıklaması için farklı bir yaklaşımı seçmiştir. Özellikle kişisel yaşam alanını ve bundan dolayı dinsel ve ailesel gelenekleri (örneğin evlilik hukuku ve çocukların hukuksal durumu gibi) ilgilendiren "hissi hukuk" diye adlandırılan alanda sorunlar ortaya çıkacağı tahmin edilebilir. Diğer yanda, hissi olmayan hukuk alanında daha az zorlukların ortaya çıkacağı görülmektedir ya da az çok bunların üstesinden gelinebilir..

Borçlar hukuku ile ticaret hukukunun alımı, büyük sorunlara neden olmamıştır. İsviçre "Obligationenrecht"i (OR), İslami geleneklerin olduğu bir topluma büyük sorunlar çıkmadan transfer edilebilirdi. 1926 yılında ticaret hukukunun alımı, bazı yasal düzenlemelerin az çok bir *mixtum compositum*'u ve bundan başka yalnızca metin alımıydı, çünkü o zamanlar medeni hukukun diğer bölümleri ile ticaret hukuku arasındaki hukuk düzeni birliği fikri ve sistematik sorunlara kimse ilgi göstermiyordu. Ancak, 1957 yılında yeni bir ticaret hukukunun yaşam geçirilmesinden sonra bu konuyla ilgili tutarlı bir yasa hükmü ortaya çıkabilmiştir.

Diğer sorunlar da şunlardır: Medeni hukuk, toprak transferini içeren tüm işlemlerin, bir *acte authentique* biçiminde yapılması zorunluluğunu gerektirir. (Alternatif olarak, tapu kaydını ilgilendiren yasanını 24. maddesine göre butür işlemler, tapu kaydı sahibinin önünde sonuçlanmalıdır.) Bundan dolayı, tapuda kaydı olmayan bir arazinin, bu yönteme göre geçerli olarak transfer edilemeyeceği uzun bir süre tartışma konusu olmuştur. Kadastro ve tapu kaydının uzun bir süre tamamlanamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, bu durum, uzun yıllar boyunca memnunsuzluk yaratmıştır. Fakat, sonunda Temyiz Mahkemesi hâkimler kurulu 1946 yılında kaydedilmemiş mülkiyetin transferini geçerli olarak tanımış ve satıcının tazmin isteğini geri çevirmiştir. Buradaki gerekçe, bu tür bir arazinin, taşınabilir mal olarak muamele edilmesiydi. Bu durumda mülkiyetin transferi, iyi

bir tasarruf hakkı yaratmak için yeterliydi. Bu karar –İsviçre medeni hukukuna dayalı uygulamayı ilgilendiren–, yararlı olarak görüldü ve aynı zamanda iyi bir biçimde yerleşmiş oldu.

Diğer bir örnek, sigorta anlaşmalarını oluşturur ve çok olağan bir biçimde iyi bir kabul görmüştür, gerçi Müslümanların dini görüşlerine göre yaşam sigortası, kaderle ya da Tanrı ile "bahse girme" anlamına gelebilirdi. Diğer bir sorun da olağan faiz uygulamalarında görülebilir; bu, son yıllarda en azından kuramsal olarak İslami görüşler nedeniyle tekrar tartışılmaktadır. Enflasyonu ele aldığımızda, günlük yaşamda ve bankacılık işlemlerinde faize izin vermek ekonomik bir zorunluluktur. Bundan dolayı, en azından yükümlülükler yasası açısından şu sonuca varılır: bu, Türk halkı tarafından kabul görmektedir, bu alandaki Türk mahkemeleri, yasayla uyum içinde kararlar almaktadır ve zamanla yasa koyucular ve hâkimler tarafından yeni bir ulusal medeni hukuk geliştirilmektedir. Gelecek için özellikle bu alanda Avrupa Topluluğu standartlarına ulaşılacağı varsayılabilir ve böylece İsviçre yasası ile olan kısıtlı ilişkinin eskiden olduğu gibi sürdürülüp sürdürülemeyeceği tahmin edilemez.

Medeni hukukun diğer bölümlerine baktığımız zaman bazı nedenlerden dolayı İsviçre medeni hukuk yasalarının birçok koşullarının en baştan beri transfer edilmediğini ifade etmek gerekir.

1. Nedenlerden biri, medeni hukuk yasasının bazı koşulları, gerçekten uygulanamaz çünkü federal yasalar ve İsviçre kanton yasalarıyla ilişkilidir. Bundan dolayı, bu gerçekten uygulanamazdı ya da referansları yerel bir kullanıma ya da geleneğe aktarmak arzu edilemezdi. Fakat, özellikle aile hukukunda bazı koşullar, yaşam geçirilmelerinden hemen sonra ya da daha sonra değişikliğe uğramıştır. Günümüzde başka reformların gerekli olduğu düşünülmektedir. Örneğin, bu koşullardan biri, evlilik yaşı ile ilgili yasal normdur. Medeni hukukun alımı zamanındaki bu yaş, erkekler için 18 ve kadınlar için 17 olarak tespit edilmişti, yani İsviçre yasası ile karşılaştırıldığında bu yaş, indirilmişti. Bu değişiklik, Türkiye'deki genç insanların Orta Avrupa ülkelerine oranla fiziksel ve zekâ olarak daha erken olgunlaştıkları nedenine dayanmaktaydı. Bundan başka, kentsel ve kırsal nüfus arasına belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Diğer bir örnek de şudur: İsviçre medeni hukukuna göre, evli eşlerden biri, zinaya izin verirse ve bu davranışı bağışlarsa boşanma talep edemez, oysa Türkiye'de böyle bir rıza ahlaki görüşlere ters düşerdi. Bunan başka, Türk yasası, belirsiz bir süre için eşlerin ayrı yaşamasını tanımamaktadır, çünkü sıradan insanların değerlerine göre boşanma olağan yasal bir kurumdur. Dahası, malların paylaşımı, evli eşler arasındaki olağan yasal bir statü olarak görülür, çünkü bu statü İslam öncesi dönemlerde de kullanılmaktaydı. Bundan dolayı, mülkiyet normlarının iyi kabul gördüğü ifade edilebilir. Ailenin kendi durumu ile ilgili kurallar ele alındığında, bunlar, büyük kentlerde herhangi bir sorunla karşılaşmadan iyi kabul görmüştür; fakat dini ve sosyo-ekonomik geleneklerden dolayı, küçük illerde ve kırsal alanlarda birtakım zorluklar ortaya çıkmıştır. Fakat, yine de şu ifade edilebilir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kırsal alandan kentlere insan göçünden ve birçok Türk'ün Batı Avrupa'ya göçüp burada uzun bir süre kalmalarından dolayı Türkiye'de sosyo-ekonomik değer ve geleneklerde kökten değişiklikler olmuştur. Yaşama alışkanlıklarının ve kaderin değişimi yoluyla evlilik hukukunu ilgilendiren değerlerin de değiştiği görülebilir. Evliliğin yasal yapısını göz önünde bulundurduğumuzda doktrin ve yasaya göre evlilik, bir sözleşmedir. Te-

keşlilik, evliliğin yapısından kaynaklanmaktadır. Zorunlu yasal evlilik sunulduğu zaman, önceden yasal olarak evlenmek koşuluyla İmam evliliğine izin verilmiştir. Fakat, bu, uygulamada İmam tarafından evlendirilme geleneğinin popülaritesini azaltmamıştır. Yasaya göre İmam evliliğinin var olmadığı olgusuna rağmen bu gerçek bir durumdur ve bu tür evliliklerden olan çocuklar gayri meşru olarak sayılırlar. Fakat, Türk toplumu, bu durumu evlilik olarak görmektedir. 1942 yılında Adalet Bakanlığı'nın yaptığı bir araştırmada medeni evliliğe olan yaygın çekince, birçok insanın bunu gereksiz bir formalite olarak görmesinden kaynaklandığı biçiminde açıklanmıştır. Sonuç, resmi olarak gayri meşru bir ilişkiden olan birçok çocuğun, bazı özel yasalar yoluyla meşru ilan edilmek zorunda olmasıydı (af yasaları diye adlandırılan yasalar yoluyla, bu yasalar, İmam evliliği geleneğinin zaman içinde azalacağı umuduyla geçici yasalar biçiminde yaşama geçirilmiştir. Gerçekten, günümüzde yüzde 25'ten yaklaşık olarak yüzde 5 seviyelerine gerilemiştir. En yeni anayasal yargılama hakkının gelişmesi çok önem kazanmıştır. 1982 anayasasına göre aile, yasanın özel koruması altına alınmıştır, Anayasa Mahkemesi, bazı durumlarda aile hukuku ve veraset yasasının bazı hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle, bu, veraset yasasında gayri meşru ve meşru çocukların eşitliğine yol açmıştır. Bundan başka, evli bir kadının, çalışmak için kocasının rızasını almasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu duyurulmuştur. Sonunda, aile büyüklerinin durumu ve torunlarını ziyaret etme ve onlarla kişisel ilişkiye girme (özellikle erkek evladın ölümünden sonra) hakları çocukların yararı ve ailenin korunması gerektiği sebeplerinden dolayı onaylandığını da belirtmek gerekir. Yasal normların bu alanını ilgilendiren genel sonuç, şöyledir[14]: Batı hukukunun kabulünden 70 yıl sonra, bu durum amacına ulaşmıştır. Aile ve veraset hukuku kök salmıştır ve ulusal bir Türk yasası olarak görülebilecek bir biçimde Türk hukuk düzeni çerçevesine bağımsız olarak gelişme göstermektedir. İslam gelenekleri, gittikçe etkisini yitirmektedir. Bunların hepsi, İsviçre medeni hukukunun halk tarafından kabül görmüş olmasından dolayı mümkün olmuştur. Yine de, bazı reformlara gereksinim duyulmaktadır: örneğin,

* Evli çiftler arasında mal varlığının dağılımı durumu (günümüzde her yönüyle bu mümkün değildir);

* Çocuk yasası (anne ve babanın eşit yükümlülükleri gerekmektedir);

* Evli çiftlerin hakları ve yükümlülükleri, eşitlik ilkesine göre yeniden gözden geçirilmeli.

Böylece, son olarak bugünkü gerçek durumda Batıya yönelme ve laikliğin anlamı üzerinde duracağım.

V. Batı'ya Yönelme ve Laikliğin Anlamı

Bu konuyu jeopolitik, kültürel ve sosyo-politik açılardan ele alacağım.

1. Dünyadan Türkiye'ye coğrafi ve politik konumu açısından bakıldığında, Türkiye'nin Asya'ya mı yoksa Avrupa'ya mı ait olduğu sonsuza kadar sürecek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Asya'dan bakıldığında İslam dünyasının hemen hemen Batı'ya en yakın bölümü olarak görülmektedir. Avrupa'dan bakıldığında, Avrupa ile olan yüzlerce yıllık ilişkileri boyunca Türkiye, her zaman, diğer

İslam ülkeleri ile bir köprü görevi görmüştür, fakat diğer birçok İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında belirgin olarak ayrı bir konumu bulunmaktadır.[15]

2. Entelektüel ve kültürel bakış açısından Türkiye, yıllarca Batı ile belirgin bir bağlantı içinde olmuştur, özellikle açık demokratik ve laik bir toplumun politik ilkesini kararlaştırdığı için. Bu, geçen yılın sonunda ünlü makalelerde çok açık olarak görülür. Örnek olarak ele aldığım bu makalelerin ilki, Patrik Bartholomaios'un (İstanbul Patriği) Evrensel Kiliseler Birliği'ni ziyaret etmesini haber olarak vermektedir. Türkiye'deki Ortodoks Hıristiyanların konumu için istediği şey çok açıktır. Türkiye'de papazların eğitimine yeniden izin verilmesi dileğinden başka herhangi bir şikayeti bulunmamaktadır. Fakat, açık olarak şunu söylemektedir: laik Türkiye, müslüman nüfusu olan ülkeler için bir model olabilir. Aynı zamanda Atatürk'e gönderme yaparak Türkiye'nin yerinin Avrupa olduğunu söylemekte ve bunun yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini teşvik etmektedir.[16]

Neue Zürcher Zeitung'da yayınlanan diğer makale, Türkiye'deki mevcut politik sistem[17] ve özellikle parti sistemi ve Atatürk'ün geleneklerini eleştiren ve Osmanlı milllet sistemine dönmeyi isteyen Refah Partisi ile ilgili bilgiler vermiştir. Bazı sosyologlar, Kemalist dönemde Türkiye'de birbirini tanımayan iki grup olduğunu ve kentlerdeki Kemalist seçkinler grubunun kırsal toplumun dini gereksinimlerini algılayamadıklarını söylerler. Sorun, İslamcı görüşleri, çok partili demokrasi spektrumuna nasıl yerleştirilmesi gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı, Batılı kamu yaşamı ve siyasal bilim uzmanları, dikkatli olarak şu sonuca eğilim göstermektedirler: günümüzdeki Türk seçkinleri, Kemalizm ile bazı İslami gelenekler arasında bir uzlaşma arayışı içine girmeşlerdir.[18]

3. Son olarak, Batı'nın bakış açısı, 1968 yılında Prof. Suna Kili tarafından yapılan mükemmel politik analizlerin sonuçlarından bazılarını doğrulamaktadır.[19]

a) Osmanlı İmparatorluğu zamanında modernizasyon çabaları, az çok "savunmacı modernizasyon" özelliği taşımaktaydı, fakat çağdaşlaşma yalnızca Kemal Atatürk ile gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte Suna Kili, reformların bir zincirleme reaksiyon yarattığını belirtir. Her reform dönemi, diğer reformları gerektirmiştir ve Türk devleti ve toplumunun diğer yönlerinde de değişikliklerin önünü açmıştır. Bu ise bizleri şu sonuca götürür: süren reformların gereksinimi, gelecek yüzyılın başında hızla değişen dünya ve toplum içinde de gelişecektir.

b) "Türkiye'deki çağdaşlaşmanın diğer önemli bir özelliği de modernizasyon sürecinin tepeden başlatılmış olmasıdır; yani, sultanlar, ordu, devlet hizmetinde olanlar ve aydınlar tarafından. Daha sonra, Türk hükümeti ve Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün önderliğinde, Osmanlı tipi toplumu bütünüyle sona erdirecek reformları yürüterek politik modernizasyonun ana öğeleri olmuştur. Halk kitleleri, geleneksel yaşam biçimlerinde tam bir değişim yerine ekonomik durumlarının iyileştirilmesini talep etmektedirler."

Bu açıdan her şey kesinlikle değişime uğramıştır. 20. yüzyılın sonunda sıradan insan ve hatta kırsal bölgelerdeki köylüler bile kendi atalarından daha çok bilgiye sahiptir. Medya kolay yoldan ve hızlı bir biçimde bilgi sağlamaktadır ve yurttaş, politik yaşama daha çok katılmaktadır. Yine de, nüfusun etkin olan ile daha pasif olan bölümü arasında bir farklılık her zaman var olacaktır. Fakat, her durumda demokratik bir toplumda açıklık ilkesine saygı göstermek zorundayız.

c) Bunu yanı sıra, şu da bir gerçektir ki "1945 yılından beri çok partili rejim

olayı, politik arenada muhafazakâr ve tepkici öğelerin yeniden ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır ve böylece eski ile yeni arasındaki sonsuz mücadele –gelenekselcilik ile reformculuk arasındaki savaşım– yeniden ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu yönde şunun farkına varılmalıdır: reformizm, yok edilemez ve reformcu güçler, çağdaş bir toplumun standatları olan reformcu başarıları sürdürmede ısrarlı olacaklardır.

NOTLAR

1 1839 yılındaki Gülhane Hatthümayunu, 150 yıldan beri birikmiş olan sorunları çözmeyi ve zayıflamış devlete yeniden güç kazandırmayı amaçlamaktaydı. 1856 yılındaki Islahat Fermanı da, yenilenmeyi ve din ve inanç özgürlüğünü sağlamayı amaçlamaktaydı. Aynı zamanda, Ceza ve Medeni Usul yasalarında bu şekilde kararlaştırıldığı koşuluyla bu işkence ve kötü muameleyi yasaklamıştı. 1875 yılındaki Adalet Fermanı, yargıçların güvenliğini sağlamıştır. Bu ferman, yargıçların herhangi bir onay olmadan diğer bir göreve transfer edilemeyeceğini garanti altına almıştır.

2 1876 yılındaki Kanun-u Esasiye (Temel Yasa ya da Anayasa), yazılı Batı anayasalarına benzeyen bir belge gibiydi. Devletin temel örgütsel yapısını tanımlamanın yanısıra Osmanlı tebaası için dört temel hak ve özgürlükler sağlamıştır ve mahkeme ve yargıçların dışardan gelen her tür etkiye karşı korunlarını güvence altına almıştır; bu tür bir yazılı ilke, ilk kez bu Anayasada yer almıştır.

3 Mondros Ateşkes Antlaşması: 30 Ekim 1918.

4 20 Ocak 1921 Anayasası, "Anayasa Hukuku" olarak adlandırılır ve Osmanlı hukuk sistemi ile karşılaştırıldığında radikal yeni bir kavram içerdiği görülür. Bu kavrama göre, yasama gücü, parlamentonun elinde olduğu için yetkili güç, Parlamento üyeleri arasından en çok oyu alan bir "yetkili kurul" tarafından yürütülürdü.

Bu "Anayasa Hukuku"na göre bakanlar arasındaki fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar, Parlamento içinde çözülmeliydi. Buna ek olarak, bakanların değiştirilmesi, Parlamento'daki güçler tarafından yapılırdı. Kurtuluş Savaşı boyunca hükümetin adı, "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ve düzenli ordunun adı "Büyük Millit Meclisi Ordusu"ydu. Diğer yandan, hükümetin kendisi, Parlamento'yu feshetme ve Meclisi seçimle yenileme yetkisini eline almıştı.

Resmi bir "Devlet Başkanı" olmayan bu sistem içinde, Bağımsız Mahkemeler'in üyeleri Meclis üyeleri arasından seçilirdi.

Devletin şeklinin "Cumhuriyet" olması konusunda bir önerge 23 Ekim 1923'te yasalaştığı zaman Bakanlar Kurulu'na daha fazla hareket serbestisi sağlamak amacıyla önemli bir adım atılmıştır; Cumhurbaşkanı, bir dönemlik olmak üzere Meclis üyelerinden seçilecekti. Yasaya göre Cumhurbaşkanı, Parlamento üyelerinden Başbakanı seçecekti. Başbakan, dönüşümlü olarak Parlamento üyelerinden bakanları seçecekti ve son olarak Cumhurbaşkanı, Parlamentonun onaylanması için tüm Bakanlar Kurulu'nu ilan ederdi.

5 1924 Anayasası, parlamenter hükümet sisteminin sürdürülmesine olanak sağlamıştır. Yasama ve yürütme güçleri, Parlamento'nun elindeydi. Parlamento'nun denetim hakkı vardı ve gerektiği zaman hükümeti düşürebilirdi, ne Cumhurbaşkanı ne de Hükümet, Parlamento'yu feshedebilirdi. 1924 Anayasası hükümlerine göre yürütme gücünün Cumhurbaşkanı ya da Bakanlar Kurulu tarafından gerçekleşmesine karşın 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının politik sorumlulukla yetkili olmadığı kavramı ve Bakanlar Kurulu'nun Parlamento'ya karşı tümden sorumlu olduğu ilkesi bulunmaktadır. Yasama ve yürütme güçleri tamamen ayrılmıştı.

6 Anayasa Mahkemesi, 1961 yılında Anayasa tarafından kurulmuştu –diğer demokratik ülkeleri örnek alarak.

7 Bu alıntılar, Türk Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı, *Atatürk'ün Yaşamı– Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu* (Ankara, 1961) 191. ve sonraki sayfalardan yapılmıştır.

8 Ayrıca Suna Kili'nin şu eserlerine bakınız: *Kemalizm* (İstanbul 1969); *Türk Devrim Tarihi*, 3. baskı (İstanbul 1983); *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Örneği*, 4. baskı (Ankara 1985).

9 Ayrıca Atatürk'ün kişisel yaşamı ve gelişimi için şu eserlere bakınız: Gerd Frank, *Allahs grosse Söhne: Staatengründer un Reformer* (Frankfurt/M. 1990); Dietrich Gronau, *Mustafa Kemal Atatürk oder die Geburt der Republik* (Frankfurt/M. 1994); Önder Renkliyıldırım, *The Speech. Mustafa Kemal Atatürk*, 3. baskı (İstanbul 1990).

[10] K. Lipstein'ın "The Reception of Western Law in Turkey" adlı çalışması, *Annales de la Faculté d e Droit d'Istanbul* adlı yayının 5. sayısı (1956) 11. sayfa.
[11] Konu başlığı şudur: "Kuruluşundan 70 Yıl Sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı Hukuku"
[12] Özellikle Prof. Ahmet Mumcu'nun (Ankara) kendi sunuş raporunda
[13] Karşılaştırma için şu eserlere bakınız: Bülent Davran, *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul* adlı yayının 5. sayısı (1956) sayfa 133, "Berichte über die Anderungen im türkischen ZGB gegenüber dem schweizerischen, verbunden mit einigen Bemerkungen über den Sinn der Rezeption"; aynı bağlamda yukarıda sözü geçen 1996 yılında yapılan Jena kongresinde Hilmar Krüger; "Rezeption, Implantation und Rechtstransfer."
[14] Jena konferansındaki Bilge Ötzan'a göre
[15] Cahit Kurt, *Die Türkei auf dem Weg in die Moderne: Bildung, Politik und Wirtschaft vom Osmanischen Reich bis heute* (Frankfurt /M. 1989); Dankwart Rüstow, *Die Türkei: Brücke zwischen Orient ond Okzident* (Göttingen 1990); Klaus Kreiser, *Kleinees Türkei-Lexikon* (Münih 1992); Zafer Şenocak (ed.), *Der gebrochene Blick nach Westen, Positionen und Perspertiven türkischer Kultur* (Berlin 1994); Başbakanlık Bürosu, Basın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (ed.) Türkiye, resmi elkitabı; *Yıllık* (Ankara 1993)
[16] 18 Aralık 1995, NZZ (sayı 294)
[17] 21 Aralık 1995, NZZ (sayı 297)
[18] Esther Debus, *Sebilürreşad: Eine vergleichende Untersuchunge zur islamischen Opposition der vorundnachkemalistischen Ara* (Frankfurt/M. 1991)
[19] Suna Kili, *Türkiye: Politik Gelişmenin Bir Durum İncelemesi* (İstanbul 1968), s. 32.

KAYNAKÇA

Biyografiler
a) Türkçe:
P.S., *Mustafa Kemal Paşa* (İstanbul, 1922)
Türkiye Cumhuriyeti Devleti Yıllığı, 1925-1926, s. 48-64 (İstanbul, 1926)
Gazi'nin Yaşamı (Türk Yayınlar Merkezi tarafından yayımlanmış, İstanbul, 1928).
Burhan Cahit (Morkaya), *Gazi Mustafa Kemal* (İstanbul, 1930).
Herbert Melzig, *Kemal Atatürk* (Ankara, 1938).
Ziya Şakir, Atatürk "Büyük Önder'in özel, askeri ve politik yaşamı" (İstanbul, 1938), *Atatürk'ün Yaşamı* (İstanbul, 1938).
İhsan Sungu, Atatürk'ün Babası Ali Efendi ve bağlı bulunduğu Selanik Ulusal Askeri Taburu, *Bülten* sayı 10, s. 289-348 (İstanbul, 1939)
Haluk Cemil Tanju, *Beyaz Kitap, Kemal Atatürk* (1881-1938) (Bursa Halkevi tarafından yayımlanmıştır, Bursa, 1939).
Niyazi Banoğlu, *Atatürk* (İstanbul, 1943)
Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi* (İstanbul, 1944).
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk* (İstanbul, 1946).

b) Yabancı Dilde:
Said ve Sabit, *Siret-i Mustafa Kemal Pasha* (Cairo, 1922).
H. Tröbst, *Soldatenblut Vom Baltikum zu Kemal Pascha* (Leipzig, 1925)
Emin Elhancı, *Muzkerat-ül Gazi Mustafa Kemal Basha*, (Cairo, 1926)
J. Deny, *Souvenirs du Gazi Moustafa Kemal Pacha* (Tirage a part de la Revue des Etudes Islamiques) (Paris, 1927).
P. Gentizon, *Moustapha Kemal ou l'Orient en Marche* (Paris, 1929)
Mikusch, *Gazi Mustafa Kemal, Zwischen Europa und Asien* (Leipzig, 1929)
J. Melia, *Moustapha Kemal ou la Renovation Turque*, (Paris, 1929)
Battaglia, "Prozess der Diktatur" (*Mustafa Kemal Pasha*: s. 296-319) (Vienna, 1930)
H.E. Wortham, *Mustapha Kemal of Turkey*, (New York-Boston, 1930)
Maksim Savar, *Gazi Mustafa Kemal Pasha*, (Njegov Zwoti I djela) (Sarejevo, 1931)
Mikusch- J. Linton, "Mustapha Kemal," (*Between Europe and Asia*) (London, 1931).
Mikusch-Von V. Vaillant ile J. Kuckenburg, *Ghazi Mustapha Kemal, La Resurrection d'un Peuple* (Paris, 1931).
Sekai Jukets, *Su Den* (*Atatürk*: s. 459-509) (Tokyo, 1931)
H. Armstrong, Grey Wolf, *Mustafa Kemal, An Intimate Study of a Dictator* (London, 1982, New York, 1933)

H. Armstrong- Peter Wit, "Der Grau Wolf". (*Das Leben des Diktators Mustafa Kemal*) (Berlin, 1933).
H. Armstrong- Soulie ve Vaney, *Mustafa Kemal* (Paris, 1933)
İkbal Ali Şah- Angielskiego *Kemal –Tworca Nowej Turcji* (Warsaw, 1933)
Mehmet Elhaşimi, El –Ebtalus– Selase El- Melik Faysal, El-Gazi Mustafa Kemal, El-Pehlevi Riza Shah, (*Mustafa Kemal*: s. 47-69) (Baghdad, 1933).
Mikusch- Mesiha, *Mustafa Kemal El-Mesel-ul Ala* (Beyrut, 1933)
Rossi, *I Ghazi Mustafa Kemal Pascia* (Rome, 1933)
F. Rössler, *Kemal Pascha* (Berlin, 1933)
A. Aniante- l. Lenoir, Moustpha Kemal Le Loup gris d'Angora. *L'Epopeede Victorieux* (Paris, 1934).
Auren, *Kemal Slar Naven Ibordet* (Stockholm, 1934)
Scherrill-P. Carolet, *Mustafa Kemal, l'homme, l'loeuvre, le pays* (Paris, 1934)
H. Armstrong-Ozerovitch, *Kemal Pasha* (Grey Wolf) (Belgrade, 1935)
H. Armstrong-Kellner, *Mustafa Kemal Pasha* (Prague, 1935)
J. Bainville, *Les Dictateurs* (Atatürk: s. 220-231) (Paris, 1935)
T. Böttiger, *Führer der Völker* (Atatürk: s. 65-87) (Berlin, 1935)
H. Froembgen, *Kemal Atatürk, Soldat und Führer* (Stuttgart, 1935)
İsmet Toto, *Gazi Kemal Atatürk* (Tirana, 1935)
Szimai, *Mussolini, Kemal, Stalin es a többiek* (Kemal: s.163-226) (Budapest, 1935)
Tosevitch, *Mustafa Kemal Atatürk* (Prague, 1935)
W. Dittmann, *Köpfe der Welt -Politik* (Atatürk: s. 210-235) (Essen, 1936)
Enver Elmurabit, *Mustafa Kemal Pasha* (Damascus, 1936).
J.W. Hall, Eminent Asians, *Six Great Personalities of the Near East* (Mustafa Kemal: s. 147-338) (New York-London, 1936)
Mehmed Tevfik, *Kemal Atatürk* (Cairo, 1936)
Scherill-L. Clarence, *Trois Hommes, Roosevelt, Mussolini, Kemal* (Paris, 1936)
Toma A. Vaidi, *Kemal Atatürk* (Athens, 1936)
P. Zara, *Moustapha Kemal, Dictateur* (Paris, 1936)
Aziz Hanki, *Türk ve Atatürk* (Cairo, 1937)
H. Frombgen -K. Kennet, *Kemal Atatürk, The Epic Story of the Man Who Created Modern Turkey* (New York-London, 1937)
Mehmet Sabih Abdülkadir, *Kemal Atatürk* (Cairo, 1937)
H. Melzig, *Kemal Atatürk* (Frankfurt am Main, 1937)
Muhstafa Elhafinavi, Elbatl , *Mustafa Kemal*, (Cairo, 1937)
G. Tongas, *Atatürk et la vrai visage de la Turquie Nouvelle* (Paris, 1937)
Mehmet Tevfik-İsmail Firdevsi Ferhani, *Kemal Atatürk* (Arapça'dan çevirisi) (Iran, 1317=1938)
C. Cahmburn, *Atatürk*, (Paris, 1939)
O. Laub ve E. Schaefer, *Kemal Atatürk* (Leben und Werk in Bildren) (Leipzig, 1939)
Tomitch, *Kemal Atatürk* (Tuvorats nove Turske) (Belgrade, 1939)
G. Tongas, F. Rynd, *Atatürk and The True Nature of Modern Turkey* (London, 1939)
Tzing Djin, Kai Mairg Chuan -chi (Biography of Kemal) (Shanghai, 1939)

Monograflar

Çanakkale Savaşı, Dünya Savaşı'nda Osmanlı Harekatlarının Kısa Bir Tarihçesi, 1. sayı (İstanbul, 1922)
Mustafa Rahmi (Balaban), Gazi Paşa Hazretlerinin Eğitim İlkesi ve Modern Talim ve Terbiye (Ankara, 1923)
Ziya Gökalp, Doğru Yol- Milli Egemenlik ve Sınıflandırma, İlkelerin Analizi ve Açıklaması (Ankara, 1923)
Cevdet Kerim (İncedayı), Türk Kurtuluş Savaşı - Batı Cephesi (İstanbul, 1925) - Türk Kurtuluş Savaşı Üzerine Dersler (İstanbul, 1927)
Sedat (Doğruer), Yıldırımın Kaderi, (İstanbul, 1927)
H. Armstrogn -Ömer Rıza (Doğrul), Türkiye Nasıl Doğdu (İstanbul, 1928)
M. Larcher- Mehmet Nihat, Büyük Savaş İçinde Türk Savaşı, II-III sayılar (İstanbul, 1928).
Mehmet Saffet (Engin), Türkiye'de Demokratik Reform (İstanbul, 1928)
Andrea-Hüseyin Rahmi (Apak), Felakete Doğru - Yunan Ordusunun Anadolu'yu İşgali (İstanbul, 1932)
Türk Tarih Kurumu, *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti* (İstanbul, 1932)
Ali Rıza (Seyfioğlu), *Gazi ve Reformlar* (İstanbul 1933)
Neş'et Halil (Atay), *Büyük Meclis ve Reform* (Ankara, 1933)
Selahattin (Atasu), *Türk Kurtuluş Savaşında Birinci İnönü Meydan Muharebesi*, (İstanbul, 1933)

- *Türk Kurtuluş Savaşında İkinci İnönü Meydan Muharebesi*, (İstanbul, 1933), Suat Tahsin (Türk), *Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Büyük Gazi Mustafa Kemal* (İstanbul, 1933).
Yusuf Hikmet (Bayur), *Yeni Türk Devletinin Dış Politikası*, (İstanbul, 1934)
Şerif Aker, *Çanakkale-Arıburnu Savaşı ve 27. Alay* (İstanbul, 1935)
Bischoff-Burhan Belge, *Ankara- Yeni Türk Devletinin Anlamı* (Ankara, 1936)
Şeref Aykut, *Kemalizm* (İstanbul, 1936)
Tekin Alp, *Kemalizm* (İstanbul, 1936)
Nazmi Malkoç, *1920 yılında Özgürlük Savaşları* (336) (İstanbul, 1937)
Sherrill- Cemil Bukerman, *Üç Adam, Kemal Atatürk, Roosevelt, Mussolini* (İstanbul, 1937).
Stephen Ronart- B.T. Şaman, *Bugünkü Türkiye* (İstanbul, 1937).
M. Saffet (Engin), *Kemalist Reformun İlkeleri* (İstanbul, 1938).
Peyami Safa, *Türk Reformuna Bakış* (İstanbul, 1938)
Buhran Cahit Morkaya, *Atatürk'ün İkinci Yüzü* (İstanbul, 1939)
C.F. Aspinall Oglander- Tahir Tunay, *Büyük Savaşın Tarihçesi: Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatları* (İstanbul, 1939)
C.F. Aspinall Oglander - M. Hulusi, *Çanakkale*, sayı I-II (İstanbul, 1940)
Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk Devrimi* (İstanbul, 1940)
Atatürk kimdir? Kemalizm nedir? (Tasvir tarafından yayımlanmıştır, İstanbul, 1943)
Samet Ağaoğlu, *Milli Mücadele Ruhu* (genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul, 1944)
Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, (Sivas, 1945)
Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum* (Ankara, 1946)
Hasan Cemil Çambel, *Atatürk –Attilla'dan Atatürk'e*, I-II Bölümler (İstanbul, 1948).

Çeşitli Yazılar
Ahmet Hamdi (Başar), Milli Halkın Sultanlığı (İstanbul, 1922)
İktisadi Prensipler-İzmir İktisat Kongresinin Kararları (Ankara, 1923)
Limon von Sanders, Türk Özgürlük Savaşı (Yabancı Yayınların Özetleri, sayı 154, Ankara, 1923).
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir yollarında (Ankara, 1923)
Bursa Seyahati (İstanbul, 1923)
Dumlupınar (Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından ayyımlanmıştır) (Ankara, 1924)
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri (Ankara, 1925)
Enver Ziya Karal, Türk Reformunun Tabiatı ve Önemi (İstanbul, 1937)
Adalet Reformumuzun Ana İlkeleri (Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır, Ankara, 1937)
Adnan Onbaşıoğlu, Atatürk'ün ölümünden sonra dünya basınında çıkan yazılar (İzmir, 1938).
Kadri Kemal Kop, Atatürk Diyarbakır'da (İstanbul, 1938)
Atatürk'ün Vefatı (BYUM tarafından yayımlanmıştır, İstanbul, 1938)
Büyük Kaybımız (İstanbul, 1938)
Atatürk, on dokuz yıl önce bugün Ankara'ya geldi, (Ankara Halkevi tarafından yayımlanmıştır, Ankara, 1938)
Yabancıların Gözüyle Cumhuriyetçi Türkiye (Ankara, 1938)
Afet İnan, Atatürk ve O'nun Tarihsel Tezi, *Bülten*, sayı 10, s. 243-246 (İstanbul, 1939)
Hikmet Bayur, Atatürk, *Bülten*, sayı 10, s. 247-268 (İstanbul, 1939)
Hasan Cemil Çambel, Atatürk ve Tarih, Bülten sayı 10, s. 269-272 (İstanbul, 1939)
Atatürk (Askeri dergi özel sayısı, sayı 114, İstanbul 1939)
O'nun hakkında Yazılanlar ve Söylenenler (Fatih Halkevi tarafından yayımlanmıştır, İstanbul, 1939)
19. Tümen komutanlığı döneminde Gazi Hazretlerinin yönettiği muharebelerin kısa özeti ve muhasebesi (Genel Kurmay tarafından yayımlanmıştır, Ankara, 1941), Cotthard Jaschke-Niyazi Reep Aksu, *Türk Reformunun Tarihi Kronolojisi*, I-II sayı (İstanbul, 1939-1941)
Herbert Melzig, Atatürk'ün Bibliyografyası (Ankara, 1941)
Faik Reşat Unat, Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi, *Tarihi Belgeler*, sayı 10, s. 241-252 (İstanbul, 1942)
Herbert Melzig, Yeni Türkiye'nin Politik Bibliyografyası (İstanbul, 1944)
Afet İnan-Enver Ziya Karal, Atatürk Hakkında Dersler (Ankara, 1946)
Faik Reşat Unat, Atatürk'ün Bibliyografyası ve Türk Reformu (İstanbul'da basılmıştır)
Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey (Oxford, 1961)
Feroz Ahmad, The Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975 (Colorado, 1977)
Klaus Kreiser, Kleines Türkei-Lexikon: Wissenswertes über Land und Leute (München, 1992).

Çeviren: M. Saylık

Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)

Prof. Dr. Jacob M. Landau
Kudüs İbrani Üniversitesi
Siyasal Bilimler Bölümü

BİLDİRİ ÖZETİ

Munis Tekinalp adıyla tanınan Mois 1883'te Seres'te doğmuş, 1912'de Selanik'ten İstanbul'a gelmiş ve 1961'de ölmüştür.

Pan-Türkizm, Osmanlılık gibi kitapları yazdıktan sonra Kemalizmin ilk ve en ciddi uzmanlarından biri olmuştur. 1928-1944 yılları arasında yayımladığı *Kemalizm, Türkleştirme* ve *Türk Ruhu* Kemalist ilkelerinin çok etkileyici birer analizidir. Kemalizmin özünü ve sorunlarını derinliğine inceler ve onlarla başa çıkmanın yollarını arar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul Belediye Meclisi'ne seçilen Tekinalp, bu dönemde Türkiye'nin ekonomik sorunlarını Devletçi + Liberal karışımı yolla çözüm olanaklarını araştıran birçok makale yazmıştır.

Bu yazıda Tekinalp'ın Kemalizm anlayışı ve Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözümdeki katkısı anlatmaya çalışacaktır.

Kemalizmin ilk ve belki de en önemli çözümlemelerinden bir tanesi, çalışmaları günümüze dek hak ettiği ilgiyi görememiş olan, Munis Tekinalp'in (ya da Tekin Alp) çözümlemesiydi. Bu yazı Tekinalp'ın yaşam ve yapıtlarının çok daha sağlıklı bir konuma oturtulması amacını gütmektedir.

Tekinalp 1883 yılında Serezli Yahudi bir anababadan Moiz Kohen adıyla dünyaya geldi. Selanik'te hahamlık eğitiminden geçtikten sonra öğrenimini yeni açılmış olan Ecole Imperiale de Droit'da sürdürdü. Moise Cohen, gerek Selanik, gerek –1912 yılında Yunanistan'ın Selanik'e el koymasından sonra– İstanbul'daki Jön Türk çevrelerinde çok etkin bir kilişikti. I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş döneminde son kerte üretken bir yazar olarak, makale ve kitapları ya gerçek adı Moiz Kohen (Türkçe'de yazıldığı biçimde) ya da, daha sonra resmi olarak aldığı, takma adı Tekinalp imzasını taşıyordu. Onun çok geniş bir ilgi alanına sahip olduğu daha o yıllarda göze çarpmaktaydı: Tekinalp bir yandan ticaretle geçiniyor, bu arada da İstanbul Üniversitesi'nde hukuk ve siyasal ekonomi dersleri veriyor, Türk ve yabancı basın için ekinsel ve ekonomik konularda çok sayıda makale yazı-

yordu. O yıllarda, I. Dünya Savaşı'nın bitimine dek, Türkçülük akımını yürekten desteklemiş, bu konuda Türkçe ve Almanca çok sayıda makaleyi kaleme almıştı.

Ne var ki, Kemalizmin yükselişiyle Tekinalp yeni düzenin ve düzenin temsil ettiği tüm öğretilerin etkin bir savunucusu oldu ve bu tutumunu 1961 yılında ölümüne dek kararlı bir biçimde korudu. Tekinalp zamanın büyük bir bölümünü Kemalist çevrelerde geçiriyor ve Yunus Nadi gibi, Türk Dil Kurumu'nda etkin ve halkevlerinde sürekli konuşmalar yapan, sözü geçen kişilerle dostluk kuruyordu.

Tekinalp'ın azınlıkların hızla Türkleştirilmesi yönündeki direngenliği de siyasal görüşlerinin bir göstergesiydi. Özel kartlar üzerinde hazırladığı ve Türkiye'deki Yahudilere dağıttığı "On Emir" onun olaya genel bakışının bir yansımasıydı. 1934 yılında başka iki Yahudi, Hanri Soriano ve Marsel Franko ile birlikte "Türk Kültür Cemiyeti"ni kurarak hızla ekinsel Türkleştirme yönündeki görüşlerini yaymaya çalıştı. 1945 ile 1950 yılları arasında İstanbul Belediye Meclisi üyesi olan Tekinalp, 1954 ile 1957 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekilliğine adaylığını koydu ama başarılı olamadı. 1961 yılında yaşama veda etti.

Gelgelelim, Tekinalp'ın Kemalizme en önemli ve anılmaya değer katkısı yazılarından kaynaklanmaktadır. Gazete ve dergilere yazdığı çok sayıda makale dışında, Cumhuriyet döneminde yazdığı ve tümü de farklı biçimlerde Kemalizm ile ilintili olan üç kitaba imzasını attı. Bu yapıtlardan ilki 1928 yılında basılan *Türkleştirme*, ikincisi, 1936 yılında basılan *Kemalizm*, üçüncüsü ise, 1944 yılında basılan *Türk Ruhu* idi. Bir üçlü oluşturması amaçlanmamakla birlikte, bu üç kitap vardıkları sonuç açısından birbirleriyle yakından ilintilidir ve yazarın Kemalist öğreti ve uygulama konusundaki görüşlerini açıkça irdelemektedir.

Türkleştirme, Latin abecesinin kabul edilmesinden birkaç ay önce, Arap abecesiyle yayımlanmıştır. Bu şansız zamanlama kitabın önemli niteliklerine karşın hak ettiği değeri görmeyip bir bakıma karanlıkta kalmasına yol açmıştır. Tekinalp kitabın Fransızca bir çevirisini yayımlamayı tasarlamışsa da, bu düşü asla gerçekleşememiştir. Kitap baştan sona, tüm çabaların Türkiye'deki etnik azınlıkların Türkleştirilmesi yöründe harcanması, böylece bu insanlara anavatanlarının yazgısıyla tam anlamıyla özdeşleşme olanağı tanınması gerektiği görüşüne adanmıştır.

Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'den çok sayıda alıntılar yapan Tekinalp Türkçülüğe, Türk toplumunun güçlendirilmesi ve Türk ekin ve bilincinin korunması için gerekli tek şeyin Türkleştirme olduğunu savunan, kendine özgü bir yorum kazandırmıştır. Türkleştirmeyi benimseyen her yurttaş, böylece hem devlet hem de ulusun gücüne güç katmış olacaktı. Tekinalp, kendisini Türk olarak tanıtan her bireyin ilke olarak da öyle kabul edilmesi gerektiğine inanıyordu. Ne var ki, bu adı taşımasına ancak ve ancak Türk olduklarını ruhlarının en derinliklerinde duyanlara izin verilmesi gerektiği konusunda da bir uyarıda bulunuyordu. Türkiye'de yaşayan tüm öbeklere seslenerek onları birleşmeye ve Büyük Türk Devrimi'ne (Inkilâb-i kebir) katılmaya çağırıyordu. Kuşkusuz bu hedefe, Tekinalp'ın aşağıda belirlediği on yükümlülüğü içeren Türkleşme yoluyla ulaşılacaktı:

1. Adlarını (kişi) Türkçeleştir!
2. Türkçe konuş!
3. Dualarını (en azından bir bölümünü) Türkçe oku!
4. Okullarını Türkleştir!
5. Çocuklarını devlet okullarına gönder!
6. Devlet işlerinde katılımcı ol!

7. Türklerle kaynaş!
8. Ayırımcılığın köklerini içinden kazı!
9. Ulusal ekonomi için payına düşeni yap!
10. Haklarını bil!

Bunlar Kemalist düzenin Türkeleştirme yönündeki çabalarına Tekinalp'ın, büyük ölçüde azınlıklara (özellikle de, kendisinin bir üyesi olduğu, ama kamu işlerinde etkin olmadığı Yahudi cemaatine) yönelik görünürdeki katkılarıydı.

Tekinalp'ın ikinci, daha kapsamlı kitabı *Kemalizm*, ele alınan konuyla ilkinden çok daha fazla ilintilidir. Türkçe yayımlanmasından bir yıl sonra yine Tekinalp tarafından Fransızcaya çevrilen bu kitap, Edouard Herriot'nun önsözüyle *Le Kemalisme* başlığı altında yayınlandı. Kısa bir süre sonra kitabın Çekce çevirisi yayınlandı. Kitabın bir bölümü de Profesör Elie Kedourie tarafından İngilizceye çevrildi ve onun *Natonalism in Asia and Africa* (Asya ve Afrika'da Ulusçuluk) adlı yapıtında yer verildi.

Tekinalp'ın Kemalizm konusundaki tartışmaları ne Türkiye ne de yurt dışında bu alanda yayınlanan yazıların ilki değildi. Daha 1921 yılında, tanınmış bir Fransız Türkseveri olan Berthe Georges-Gaulis *Le nationalisme turc* adlı yapıtında, özünde salt betimsel olmakla birlikte, Kemalizme değinmişti. Benzer biçimde, Mediha Muzaffer'in *İnkılabın Ruhu* da Tekinalp'ın *Kemalizm*'inden üç yıl önce yayımlanmış, ancak kısa bir araştırmanın ötesine geçememişti. Oysa ki, Tekinalp'ın yapıtı Kemalizm üzerine Türkçe ya da Fransızca yazılmış en ayrıntılı ilk çözümleme niteliğini taşıyordu. Kısa sürede başka, benzer çalışmaların bunu izlemesine karşın, "Kemalizm" hiç kuşkusuz kendi alanında öncüydü.

Tekinalp'ın *Kemalizm*'inde temel tartışma konusu, Mustafa Kemal'in yeniliklerini konu alan daha önceki çalışmaların büyük bir bölümünün ulaşılan özdeksel başarılara odaklanmış olmasıydı. Tekinalp, bunların da belirgin yararlar sağladığını, ama Kemalizmin en kalıcı başarısının Türk ruh ve düşüncesinde gerçekleştirilen ve özellikle Türklerin ırasına çok iyi uyarlanan değişimden kaynaklandığına inanıyordu. Kemalizmi tarihsel bağlamda ele aldığında, Tekinalp bunun Türklerin uzun tarihsel zincirinin salt bir halkası olmadığı, tam tersine, geçmişle tüm bağları kopartıp atan bir devrim niteliği taşıdığı sonucuna vardı. Kemalizmin en önemli töresel katkısı dinerki karşısında üstünlük sağlaması ve yerine ulusçuluğun getirilmesiydi. Kemalizm ile Ankara bilim, sanat ve sanayide olduğu denli, yazın ve dil alanında (esas itibariyle özünde ulusçu ve laik) ulaştığı yepyeni başarılarıyla gerçek bir "Kızıl Elma"ya, yani Türkler için dünyevi bir Cennetten sonra en iyi şeye dönüşmüştü.

Tekinalp, Kemalistlerin hedeflerine ulaşırlarken gereksiz bir telaşa kapılmak yerine sistemli bir biçimde yol almalarını övgüyle karşıladı. Bu hedeflere yöntemli bir biçimde ulaşılması sırasında yaşanan aşamalara, Kurtuluş Savaşı sırasında halkın askeri gücünden yararlanılmasına, Lozan Sözleşmesi ile bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün onaylanmasına ve Türkiye'nin yeniden oluşturulması yolunda ülke içinde verilen savaşımın sürdürülmesine yakından tanık oldu. Tekinalp'a göre, tüm bu aşamalardan başarıyla geçilmesi, Kemalizmin töresel niteliklerinin ve devrimci istek, yüreklilik ve yiğitliğin yanı sıra, gücün önemi ile ilgili olarak ortaya çıkan ve günümüzün siyasa bilimcilerinin belki de başarılı bir "Reelpolitik" olarak tanımlayacakları ağırbaşlılık ve mantıklı gerçekçiliğin bir sonucuydu. Mustafa Kemal, alınan önlemler konusunda karşıtlarına zaman zaman boyun eğmiş, ancak

asla hedefinden şaşmamış ve her köklü değişimin zamanlamasını inceden inceye düşünüp, gerekli tüm hazırlıklarını tamamlayarak yapmıştır.

Tekinalp, esas olarak Kemalizmi, yeni bir devletin kurulması ve yeni bir Türk imgesinin yaratılması amacıyla, elden geldiğince az zaman yitirilerek geçmişle tüm bağların kopartılması biçiminde algılamıştır. Eğitim olanakları açısından son kerte uygun bir ortam sayılan Ankara için yeni kadroların oluşturulması bu hedeflere ulaşmak için gerekli bir ön koşuldu. Tekinalp'a göre, Kemalizm bundan sonra tüm çabalarını baş düşmanı sayılan dinerkinin kısıtlanması ve laik ulusçuluğun yüreklendirilmesi yönünde harcadı.

Tekinalp'ın görüşüne göre, Kurtuluş Savaşı sırasında yeşeren Türk ulusçuluğu, yabancı ülkelerdeki ulusçuluk gibi gizemli olmaktan çok, ayakta kalabilmenin, yaşamı sürdürebilmenin bir önkoşuluydu. Bu yeni yaklaşım, daha önce olduğu gibi ortak bir dinden çok, ortak bir dile, kültüre ve ülküye dayanan Kemalist ulus kavramının özelliklerini betimliyordu. Tekinalp'a göre, Mustafa Kemal'in Türkiye tarihi üzerine görüşleri ve kitapları bu yaklaşımın bir yönünü oluşturmaktaydı. Laikliği, özellikle 1928 yılından başlayarak, kadınların özgürlüklerine kavuşmaları, dil devrimi, sanatsal etkinliklerin yüreklendirilmesi, soyadı alma zorunluluğu vb gibi gerek özdekçi gerek tözel analarda gerçekleştirilen ve bu kitapta Batılılaşma ile özdeşleştirilen hızlı bir çağdaşlaştırma izledi. Tekinalp, tüm bu önlemlerin sürekli olarak ödünsüz devrimcilik ruhuyla gerçekleştirildiğini, Kemalizm tutkusunda meydana gelecek herhangi bir azalmanın onu hedefinden uzaklaştıracağını savunuyordu.

Bu cildin üçte birinden çoğu, Tekinalp'ın "Altı Ok" doğrultusunda ele aldığı, Kemalist öğretinin yakından incelenmesine adanmıştır. Söze, bu düşüngüde kimi belirgin çelişkiler olduğuna parmak basarak başlar. Devlette yetkili denetim sürerken demokrasinin, ya da yine yetki sahipleri tüm bireysel eylemlere karışırlarken liberalizmin ilanı bunun birer örneğidir. Bu nedenle Tekinalp Kemalizmi gerçeklik ortamına göre, yani Türkiye'nin o dönem içinde bulunduğu koşullar açısından gözden geçirmeyi önerdi. Kemalizmi savunurken sık sık yandaşlarının Türkler için en olumlu sayılacak adımlar attıklarını ileri sürdü. Örneğin, Kemalizmin asla demokrasi karşıtı olmadığına, tam tersine, demokrasinin kimi yozlaşmış biçimlerine karşı çıktığına, bunun yerine, ulusun egemenliğini gözetmek ve Türklerin daha üstün bir ortak düşünceye sahip olmalarını sağlamak amacıyla, o sırada Türkiye'de zorunlu olan kimi saltçı (otokratik) önlemleri benimsediğine dikkat çekti.

Benzer bir biçimde, Tekinalp Kemalistlerin devletçi siyasalarına da Türkiye'nin durumu ve gereksinimleri açısından bir açıklama getirdi. Tekinalp devletçiliğin, Türkiye ekonomisinin yabancıların kapitalizmine karşı korunmasında en etkili yöntem olduğuna inanıyordu; gerçekten de, devletçiliği, Türkiye'nin yenilenmiş ekonomik kölelikten kurtuluşunun tek yolu olarak görüyor, Türk devletçiliğini, özel mülkiyet tanındıkça ve özel girişimlere izin verildikçe, her ne kadar ikincisini eşgüdümlüyorsa da, Moskova devletçiliğinin tam tersine, *sui generis*, yani "nev'i şahsına münhasır" olarak değerlendiriyordu. Bu "güdümlü ekonomi"nin Türkiye'nin ekonomik iyileşmesine giden en kısa yol olduğu söyleniyordu. Tekinalp'ın kavradığı anlamda devletçilik, Halk Partisi'nin yalnızca ekonomiyi denetlemekle kalmayıp, siyaset ve kültürünü de, halkevlerinin desteğiyle denetlemesi anlamına geliyordu.

Kemalist yöntemleri çözümlerken Tekinalp, Mustafa Kemal'in de yaptığı gibi –tümü yasal hükümlerin ve bitmek usanmak bilmeyen yoğun bir çabanın ürünü olan– önceden belirlenen hedeflere ulaşmak için, sürekli inandırma yöntemlerinden yararlanmak ve kişisel örnekler vermek suretiyle, en uygun anı sabırla bekleyecekleri sonucuna varıyordu.

Ne var ki, Tekinalp'a göre Kemalizm yalnızca gerçekçi bir siyasa olmakla kalmıyor, haşhaş ekiminin ve satışının kısıtlandırılması örneğinde olduğu gibi, aynı zamanda insancıllığı ve barışçılığı destekleyen bir düşüngü olma özelliğini taşıyordu.

Her yönüyle ele alındığında kitap, Mustafa Kemal'in yaşamı süresince Kemalizmin kapsamlı bir özeti olma niteliğini taşıyor. Tekinalp'ın de belirttiği gibi, "İşte 1935 yılına geldik. On iki yıllık bir dönem içinde, yeni Türkün kendisine yeni bir ruh, yeni töreler, yeni bir tarih ve dahası artık adı 'Allah' olmayan yeni bir Tanrı yarattığına tanık olduk. Yeni Türk artık yepyeni bir kafaya ve yepyeni bir başlığa sahip; farklı bir abecesi, farklı bir devleti, farklı bir ekonomisi ve sonunda yepyeni bir dili var." Tekinalp yalnızca Kemalizmin geçmişi ve bugünü konusunda emin olmakla kalmıyor, geleceğine de güvenle bakıyor. Kısmen Yakup Kadri'nin *Ankara* adlı romanından yola çıkarak, Kemalizmin 1942 yılındaki durumunu kestirmeye çalıştığında (bir hayli uzun-menzilli bir kestirim) Kemalistler tarafından yürütülen gerek tözel gerek özdekçi ilerlemenin sürmekte olduğu bir "ütopya" düşleyerek, "geçmiş geleceğin aynasıdır," sonucuna varıyor.

Tekinalp Kemalizmin geleceği konusundaki görüşlerini bir sonraki yapıtı *Türk Ruhu*'nda doğrulamak olanağını bulacaktı. Bu kitabın Fransızca çevirisini de hazırlamış olmasına karşın, yalnızca Türkçesi basıldı. Bu kitabın en geniş bölümü Türklerin tarihçesinin ve yazının bir araştırması olmakla birlikte, son birkaç bölüm Kemalist dönemi ele almakta ve Tekinalp'ın daha önceki yapıtında tartıştığı konuların birçoğunu yineleyip incelemektedir.

Tekinalp Kemalist Devrimi, Türkiye'yi Osmanlının geçmişteki haklara el uzatmasından koruyan süreğen bir süreç olarak algılıyordu. Mustafa Kemal ve İsmet İnönü Türkiye'nin tarihçesindeki (yani Osmanlı öncesindeki) olumlu öğeleri koruyup "arındırdı" ve bu öğelerin Cumhuriyet Türkiye'sine uygulanmasına çalıştı. Gerçekleştirdikleri düzeltimin temel bir özelliği özünde, Cumhurbaşkanlığı Köşkünden en alt katmanlara dek, herkesi kapsamasıydı. Çok farklı iki kişilik olmalarına karşın, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü tek bir ruh gibi davranmışlar ve tarihe de böyle geçmişlerdir. Belirgin bir biçimde Batıya yönelmekle birlikte, her ikisi de, tüm eylemlerini yalnız ve yalnız devlete adamış, Türk özgeçmişinin gerçek temsilcileriydi. Bu nedenle, her ikisi de, gerek demokrasi gerek otoriter rejimlerin basit kıyaslamalarına meydan okuyan, yeni bir varlığı yaratan ve Mustafa Kemal'in de Tekinalp'ın Kemalizmin temel hedefinin bir özeti olarak yorumladığı, "Garp medeniyeti seviyesinin üstüne yükselmelisin," biçiminde dile getirdiği gibi, Batı uygarlık düzeyini aşmayı hedefleyen büyük önderlerdi.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Tekinalp gazetecilikle ilgili yoğun bir çalışma içine girdi ve Türk dergilerine özellikle ekonomi ile ilgili konularda yazılar yazdı. Çok sayıda makalesi, belki de çoğunluğu İstanbul'da yayımlanan ve Tüccar Derneği'nin yayın organı olan ve kendisinin de genel yayın koordinatörlüğünü yaptığı aylık *Türkiye İktisat Mecmuası*'nda basıldı. Bu dergi 1948 ile 1956 yılları arasında onun çoğu meslek ve ticaretle ilgili, ama birçoğu da kent ve ulus açısından

önem taşıyan ekonomik ve toplumsal konuları ele alan bir dizi makalesine yer verdi. Söz konusu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekonomik devletçiliği öteki siyasal çevrelerin yaylım ateşine tutulmuştu. Tekinalp partiye, dahası, Kemalizme olan bağlılığını, "Türk Mucizesi"ni gerçekleştiren devletçiliğin değişen bir dünyada geçerliliğini ve değerini koruduğunu ileri sürerek gözler önüne serdi.

Tekinalp'ın Kemalizmin incelenmesindeki katkısını tam olarak değerlendirmek hiç de kolay bir iş değil. Mustafa Kemal ve eylemleri konusunda bu denli çok şeyin yazılıp söylendiği günümüzde, Tekinalp'ın bu alanda kendi payına düşenin azımsanması yolunda haksız bir eğilim göze çarpıyor. Ne var ki, Tekinalp'ın bir ülkü olarak Kemalizme odaklandığı apaçık ortadadır. Bu nokta, Profesör Suna Kili'nin son çalışmalarından birinde de değinildiği gibi, az sayıda başka ilim adamları tarafından da göz önünde tutulmaktadır.

Tekinalp'ın yayımlanmış yapıtları, yazarlarda da sık sık olduğu gibi, kuşkusuz onun daha önceki siyasal ve kişisel görüşlerinden esinlenmiştir. Tekinalp'ın durumunda, bu en çok onun Türkiye Cumhuriyeti içindeki ulusçuluk ve laiklik değerlendirmesindeki yaklaşımında göze çarpmaktadır. İlkine göre, Tekinalp'ın pantürkçülük yönündeki daha önceki yazıları göz önünde tutulursa, Türk ulusçuluğunda Kemalizmi oturttuğu konumun öncelikle geçmiş kültüre verdiği öneme ve Türkçülüğün uygarlığa katkısına dayanması ve daha yenilikçi bir yön olan Kemalizmin ulusçuluğa olan katkısının göz ardı edilerek (tümü-Türk yerine) Türkiye odaklı bir yaklaşımda direnmesi hiç de şaşırtıcı değildir. İkincisine göre ise, Tekinalp'ın Yahudi kökenli olması ve hahamlık eğitimi onun sık sık teokrasiye karşı haykırmasına ve Kemalizmin laik siyasalarını göklere çıkartmasına ışık tutabilir; din karşıtı olmamakla birlikte, İslamcı bir teokrasi düzeninde siyasal ve sosyo-kültürel açıdan eşit olma şansının laik bir düzende olacağından çok daha az olduğunu çoki yi kavrayabiliyordu.

Tekinalp'ın en kalıcı katkılarından bir tanesi de onun ekonomi üzerine yazmış olduğu ve üzerinde durulması gereken çok sayıda makaleleridir. Onun ekonomik düşünce biçimini daha iyi kavramak için, geç Osmanlı dönemindeki görüşleri ile ilgili bir iki şeye değinip, özellikle Cumhuriyet dönemindeki görüşlerine ağırlık vermek gerekiyor.

Daha önce de belirtildiği gibi, Tekinalp'ın resmi eğitimi iki ana bölümden oluşmaktadır: hahamlık eğitimi ve hukuk eğitimi. Ekonomiden tümüyle bağımsız sayılmayan bu dalların onun ekonomik işler konusunda yorumcu ve çözümleyici rolüne katkısı pek fazla olmadı. Tekinalp'ı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde içine düştüğü ciddi ekonomik durumu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yıl içindeki belirsizliği iyileştirmek yönünde yabancı kaynaklı (özellikle Alman) kitapları karıştırarak ülkeye uygulanabilecek kimi sonuçlara varmaya iten onun bu konuya olan yoğun ilgisi ve ülkesine olan tutkuydu. Bu halka yönelik yaklaşım onu ülkenin üç farklı aşaması olan Ulusal Ekonomi, Devletçi Dönem ve Yarı-Liberal Dönemde ekonomik yazılar yazmaya itti.

1. Ulusal Ekonomi Dönemi

Tekinalp'ın ekonomik görüşlerine ilk olarak, Birlik ve İlerleme Heyeti'nin maddi desteğiyle yayımlanan, geniş bir okuyucu kitlesine sahip ve hakkında ol-

dukça yoğun yorumlar yapılan *İktisadiyat Mecmuası*'nda yer verildi. Düzensiz bir biçimde (bir, iki ya da üç haftalık aralıklarla) yayımlanan bu derginin odak noktasını İmparatorluğun ekonomik durumu ve bunu düzeltmenin yolları oluşturmaktaydı. Dergide yer alan makalelerin çoğu aynı zamanda hem Türkçe hem Fransızca, kimi zaman da Almanca yayınlanıyordu. Bu üç dil *İktisadiyat Mecmuası*'nın ilk sayısında ilk kez birlikte yer aldı. Tekinalp'ın "Milli İktisada Doğru" başlığını taşıyan başmakalesi derginin ana tartışma izleğini belirlemiş oldu. Gerçekten de, Ziya Gökalp gibi başkaları da aynı konu üzerine yazmışlar, ama Tekinalp'ın makalesi konuyu açık seçik ve mantıklı ele almasının yanı sıra onu yaymak ve halka benimsetmek yolunda sergilediği kararlılıktan ötürü öne çıkmıştı. Tekinalp'ın bu dergide yayımlanan birçok (belki de çoğu) makalesi ulusal bir ekonominin önem ve gerekliliğini ele alan "durum incelemeleri" idi.

Friedrich List'in "Nationalekonomie" ve başka kaynaklardaki kavramlardan yola çıkan Tekinalp ilk başmakalesinde okurlarını kimi etkilerini dışalım-dışsatım, madencilik, ormanlar, tarım ürünleri, demiryolları, limanlar, bankalar, sigorta şirketleri ve kooperatiflerle, çiftçi ve emekçileri ilgilendiren alanlarda etkilerini algıladığı temel ulusal ekonomi konusunda bilgilendirme ve onların bu konuda ilgilerini çekme sözü veriyordu. Burada üzerinde durulması gereken temel nokta ulusal ekonominin kapsamlı özelliğinden çok, onun toplumsal ve ekonomik yaşamla ilgili önemidir. O dönemde Tekinalp'ın ulusal ekonomide devletin rolü konusunda kimi kuşkuları olduğu ve yeni ekonomik kurumları yüreklendirmekle sınırlı kalmayı, işçi ile işveren arasında bir köprü oluşturmanın dışında, doğrudan araya girme yireni üretkenliğe ivme kazandırmayı yeğlediğini anımsamakta yarar var. Gerçekten de, Tekinalp savunduğu toplumsal dayanışmayı yalnızca ulusal ekonominin gelişmesi için bir koşul olarak görmekle kalmayıp, bunun aynı zamanda devletin araya girmesini engelleyeceğine inanıyordu. Bir rastlantı olarak, bu durumda, toplumsal dayanışmayı kesin ve açıkça belirtmek ve önermek yolunda tüm ilgiyi yine Ziya Gökalp çeker. Son dönem çalışmalarda bile, her ne kadar Osmanlı basını yakından incelendiğinde bu konuda Tekinalp'ın de en az Ziya Gökalp denli katkıda bulunduğu belirtilmiş olsa da, durum böyledir.

İktisadiyat Mecmuası'nın altmış sekiz sayısında ve aynı dönemde başka yerlerde (örneğin, *Yeni Mecmua*) yayımlanmış olan makaleleri inceden inceye ele alındığında, Tekinalp'ın ulusal ekonomi anlayışının oldukça sağlam ve eksiksiz olduğu görülür. Yerimizin kısıtlı olması bu noktanın ancak seçilmiş örneklerle kanıtlanmasına olanak vermektedir. Tekinalp, İmparatorluğun ulusal ekonomisi ve Türk halkının ekonomik eğitimine hep bilimsel ve sistemli bir biçimde yaklaştı. Bu tür bir yaklaşım o zamanlar İstanbul Üniversitesi'nde ekonomi konusunda yardımcı okutman olarak görevli biri için tipik bir başlangıç noktası sayılmaktaydı. Aynı görüş çizgisinden yola çıkarak ekonomi kuramcıları ile bu konuda yaşam deneyimi olanların bir noktada birleşmelerini ve ekenomik araştırma ve eşgüdüm alanında etkin üst düzey bir kurulun oluşturulmasını yürekten savunuyordu.

Benzer biçimde, Tekinalp ulusal bir ekonomiyi devinime geçirecek araçların yaratılması çağrısında bulunuyor, örneğin, ulusal sermayenin arttırılması amacıyla ülke çapında tasarruf bankalarının, daha doğrusu çiftçilere ülke çapında kredi verecek bir Ziraat Bankası'nın kurulmasını ön görüyordu. Aynı duygularla, özünde Türk olan büyük bir yörede gerçekleştirdiği çeşitli etkinliklerden ötürü Konya Bankası'nı övgüylü karşılıyordu. Türk halkının büyük bir çoğunluğunun yaşamını

tarımla sürdürdüğünün bilincinde olarak, İmparatorluğun geniş ve bitek topraklarının ülkenin en değerli varlığı olduğunu ve bu topraklardan elde edilecek ürünün ulusal ekonomi için can alıcı bir önem taşıdığını vurgulamaya çalışıyordu. Dahası, Tekinalp üretimin arttırılması ve Türk tütününün daha nitelikli bir düzeye getirilmesi amacıyla tepeden tırnağa ulusal bir yaklaşım önerisinde bulunuyor, bunu İmparatorluğun bütçe açığının kapatılması yönünde tek etkili çözüm olarak görüyordu. Sanayileşme çağrısında, özellikle ağır sanayinin desteklenmesi ve yeni maden kaynaklarının bulunması ve bunu kamu yararına kullanılması için özel çaba harcanması gerektiğini söylerken de aynı oranda inandırıcıydı.

2. Devletçi Dönem

Jön Türk döneminde Tekinalp, devletin, kimi kısıtlamalarla, ekonomiye ılımlı bir biçimde el koyması gerektiğini savunuyordu. Bu nedenle aşırı liberal bir ekonomik siyasaya ve kısıtlı korumacılığa karşı çıkarak bir Ekonomi Bakanlığının kurulması yolunda bir kampanya başlattı. Ne var ki, özel girişimin yalnızca savaş dönemlerinde çekilmesi gerektiği, barışın sağlanması durumunda da özel girişmle Devlet arasında çok daha dengeli –bir bakıma, Türkiye'de anamalcı dönemin başlangıcı sayılacak özel girişimin yeşermesine olanak tanıyacak bir oran beklentisi içinde olduğu konusunda emin görünüyordu. Kemalist, özellikle de 30'ların devletçi dönemi Tekinalp ve ötekilerin savaşın sonlarına doğru benimsedikleri daha liberal görüşlerden çok, I. Dünya Savaşı sırasında savundukları görüşlerin doğrudan sürdürüldüğü ve benimsendiği bir dönemdi. Kemalist ekonomi modellerinin kökenleri hiçbir zaman kapsamlı bir biçimde belirtilmemiş olmakla birlikte, bunların büyük ölçüde Jön Türk ekonomicilerinin seçkin görüşlerinden oluştuğu görülmektedir (Kemalistler bunu doğrulamaktan sakınsalar bile, Jön Türklerin tutum ve görüşlerinin büyük bir bölümü Cumhuriyet'e yansımıştır).

Eğer durum böyle ise, Tekinalp'ın Kemalizmi neden benimsediği de çok daha kolaylıkla açıklanabilir. Jön Türk döneminde gereksinim duyulan büyük miktarda anamalı toplamak için İmparatorluğun farklı ekonomi dallarına katkıda bulunan İttihat ve Terakki (Birlik ve İlerleme) Partisi'ne alkış tutmuştur. Yeni sınırları ile toprakları hatırı sayılır ölçüde azalan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşları nedeniyle yoksullaşan tek parti Türkiyesi'nde Tekinalp'ın Cumhuriyet'in güçlü önderliği altında gerçekleştirilen ekonomik ve öteki tasarıları, özellikle de büyük bir bölümünün kendi görüşlerine tıpatıp uymasından ötürü destekleyeceği gün gibi ortadaydı. Pek saygınlığı olmayan bir Jön Türk ve küçük bir etnik azınlığın bir üyesi olarak, inandırıcı bir biçimde yazmayı sürdürmekle birlikte, kuşkusuz başkalarından çok daha az etkileyici olması kaçınılmazdı.

Birkaç dağınık makalenin yanı sıra, Tekinalp'ın Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi ile ilgili esas değerlendirmesi yukarıda sözü edilen *Kemalizm* adlı kitabıydı. Bu kitabın en önemli bölümlerinden biri sayılan devletçilik ile ilgili bölüm, Tekinalp'ın, devletin ekonomiyi oluşturan tüm öğeleri ivedilikle el koyması ve denetlemesi gerektiği konusuna devrimci bir tutumla eğilmesi üzerine başka şeylerin de rayına girdiği yönünde bir sonucun çıkartılmasına yol açar. Kitapta, Tekinalp'a göre başarılı sonuçları alınan önlemleri haklı kılan altı yıllık devletçilik dönemini

de içeren, Kemalizmin on iki yılının bir değerlendirmesi yapılmıştır. Tekinalp'ın değindiği önemli başarılar arasında şunlar yer almaktadır: binlerce kilometrelik demiryolları, geniş bir tasarruf bankaları ağı, özel bankaların yerine ulusal bankaların kurulması, ödemeler dengesinde artı bir konuma gelinmesi, şeker ve tekstil fabrikaları sayısındaki çarpıcı artış, döviz istikrarı, maden kaynaklarının giderek büyüyen sanayi dallarında kullanılması ve Ziraat Bankası'nın verdiği krediler sayesinde makineleşmenin tarımda gerçekleştirdiği gelişme. Tekinalp bu başarıların Ekonomi Bakanlığı tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarına bağlıyordu. Bu bir dizi başarının Tekinalp'ın Ulusal Ekonomi yönünde I. Dünya Savaşı sırasında savunduğu görüşlerle neredeyse özdeş olması son kerte ilginçtir. Bir başka deyişle, onun "Kemalizm" adlı kitabı, daha önceki görüşlerinin temel öğelerini de içeren ulusal bir ekonominin, bir bakıma farklı yollarla da olsa, kuruluşu yönünde epey yol kat edildiği iletisini vermektedir.

3. Yarı-Liberal Dönem

Yukarıdaki devletçilik üzerine görüşler kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde belirtilirken, Tekinalp'ın bu konu üzerine yazılarında ufak bir duraksamanın da izleri görülür. Gerçekten de onun devletçilik üzerine tartışması, demokrasi ile devletçilik arasındaki temel karşıtlıkların doğrulanmasının yanı sıra, o dönemde Türkiye için hiç uygun görmediği ekonomik liberalizmin yararlarına gönülsüzce değinilmesiyle başlar. Bunu izleyen yıllarda Tekinalp'ın ekonomik alanda kapsamlı bir devlet denetimi gereksinimi ile ilgili kuşkuları giderek arttı. Gelgelelim, II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönem bu görüşlerin dile getirilmesi için pek uygun bir dönem sayılmazdı. 1942 yılında azınlıklara uygulanan (ona ve daha birçok kişiye ağır bir darbe vuran) varlık vergisi Tekinalp'ı da sarstı. Onu Türkiye'de yabancı kökenli bir tütün şirketini temsil eden devlet tekelinin üzerine yüklediği aşırı bürokratik süreçlerden bunalmış bir işadamı olarak düşünmek işten değil. Bu koşullar 1946 seçimlerinde ve daha da etkili olarak 1950 seçimlerinde seçmenlerin bir bölümünün Demokrat Parti'nin liberal ilkelerine yönelmesine katkıda bulundu. Tekinalp bu denli ileri gitmeyerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin sadık üyesi olmayı sürdürdü. 1945 yılında aynı partinin şemsiyesi altında beş yıllık bir süre için İstanbul Belediye Encümenliği üyeliğine seçildi. Ardından yine aynı parti adına iki kez parlamento üyeliğine aday oldu ancak her iki girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Bu arada ekonomi yazarlığına geri dönerek, 1948 ile 1956 arasında, zaman zaman günlük gazetelere, çoğunlukla da İstanbul'da yayınlanan aylık *Türkiye İktisat Mecmuası*'na yazılar yazdı. Bu derginin Tüccarlar Birliği'nin yayın organı olarak kurulmasına aracı oldu ve yıllarca editörlüğünü yaparak düzenli katkıda bulundu. Bu dergiye yazdığı kırk iki makalesi onun ekonomik görüşleriyle ilgili değerlendirmeleri yansıtmaktadır. O dönemde görüşleri hâlâ ulusal ekonomi temellerine dayanıyor ve 1951 yılına gelindiğinde bile Mithat Paşa'nın bunun yandaşları arasında yer aldığını kanıtlamaya çalışıyordu.

Döneminde Tekinalp'ın yazılarına iki eğilimin egemen olduğu göze çarpıyor. İlk olarak, belki de geç evrelerindeki bir yumuşamanın etkisiyle, ekonomik sorunlara ılımlı çözümler getirme eğilimi sergiliyor. Bir yandan ulusal ekonominin

denetlenmesinde devletin hemen hemen tümüyle el koymasından yana olanların, öte yandan da özel girişime üstünlük tanınmasını isteyenlerin tersine Tekinalp o dönemde karma bir ekonominin en ateşli savunucularındandı. Gençlik çağlarında pantürkçülük akımını ve tepeden tırnağa bir ekonomik planlamayı savunan bu ateşli ülkücü II. Dünya Savaşı sonrası yazılarında giderek pragmatik bir çehreye büründü. Devlet gözetimciliğinin şu temel formüle göre özel girişmel birleştirilmesini önerdi: Gerekli olduğunda devlet gözetimini sürdürmelidir, ancak ekonomik açıdan geçerli ve yararlı olduklarını gözler önüne seren kuruluşlar özel girişmle işletilmelidirler. Bir başka deyişle, pazar ekonomisi devlete ayak uydurmak yerine, ekonomik kararları yansıtmalı ve devlet de buna uymaya çalışmalıdır.

Böylece, *Türkiye İktisat Mecmuası*'nda yayınlanan "İktisadi Demokrasiye Doğru!" başlıklı ilk makalesinde Tekinalp, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumda devletçiliğin çeşitli yararları olduğuna, ancak bürokrasi yerine demokrasiyi yeğleyerek yeni bir yol izlemesi gerektiğine parmak basıyordu. Makalenin en can alıcı bölümü şöyleydi: "Bu yeni veçhesini araştırırken başlıca düsturumuz şudur: Devletçilikte devletin rolü doğrudan doğruya tacirlik, sanayicilik ve müteşebbislik yapmak değildir. Bunlar ferdi iktisadın vazifesidir; devletin rolü tanzimden başka bir şey olmaz." Daha sonra kaleme aldığı bir makalesinde Tekinalp devletin kimi ekonomik girişmlerinin Sümerbank ve Etibank gibi varsıl gruplara aktarılabileceğine dikkat çekiyordu. Bundan kısa bir süre sonra, gerek birey gerekse devletin yararına devlet sektörü ile özel sektör arasında bir eşgüdümün sağlanması amacıyla Kemalizmin yeniden yorumlanması gerektiğini savunuyordu. Bu aylık dergide yayınlanan ve ilkiyle aynı başlığı taşıyan son makalelerinden birinde Tekinalp özellikle bürokrasi kösteksiz ticarete değinerek aynı görüşleri yinelemiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Tekinalp'ın yazdığı yazılarda göze çarpan ikinci eğilim onun bireye ve bireyin ekonomik gönencine giderek artan bir ilgi göstermesiydi. "Sturm und Drang" (Fırtına ve Sıkıntı) evresinde tüm toplumun ekonomik gönenci için bireyin özveride bulunması gerektiğini savunurken, şimdi bireyin toplumsal ve ekonomik gereksinimlerinin savunucusu oluvermişti. Bu durum bir ölçüde, devlet adamları ve gazetecilerin giderek bireylerin üzerindeki yükün arttığının bilincine vardıkları Türkiye'deki çok partili dönemin, bir ölçüde de Tekinalp'ın kendi insancıl eğilimlerin ve alçakgönüllü özgeçmişinin bir sonucuydu. Toplumsal bilinci, o aşamadı hem birey hem de toplumun çıkarlarını gözeten ekonomik görüşleriyle (yukarıda açıklandığı gibi) içiçe kenetlenmişti. *İller ve Belediyeler Dergisi* adlı bir başka aylık dergide yayınlanan bir makalesinde Tekinalp Türkiye'de ucuz lojmanlar sağlanması konusunda son kerte ayrıntılı ve etkileyici bir öneride bulundu. Daha sonraki bir makalesinde ekonomik gelişmeyi kitlelere sağladığı yararlar bağlamında değerlendirdi; yine bir başkasında, Türkiye'deki köklü toplumsal değişimler açısından (kentlere akın etme gibi) ekonominin en azından kısmen dizginlenmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Tekinalp'ın Türkiye'deki genel ekonomik çizgiye katkısını değerlendirmek kolay bir iş değildir. Siyasal bir ülkücü olarak Tekinalp kalemini özgün ve keskin bir biçimde kullandı. Onun ekonomi tutkusu yaşamı boyunca sürdü. Tekinalp'ın ekonomiye katkısı, özünde o dönemin Almanca yazılarından açıkça esinlendiğinden, belki de pantürk ülküsüne olan katkılarına kıyasla daha az özgünlük taşıyordu. Bu nedenle, her iki alanda da onun başlıca rolü sistematikleşme, uyarlama ve belli ilkelerin bir öğreti altında toplanması ile ilgiliydi. Gerçekten de, geç Osmanlı

ve Cumhuriyet'in ilk dönemine tıpatıp uyan etkili ve kapsamlı bir ulusal ekonomi kuramı oluşturmayı başararak bunu çok sayıda ayrıntılı örneklerle bıkmadan usanmadan okurlarına sundu.

Özetleyecek olursak, Tekinalp'ın yazılarının, özellikle seslendiği eğitimden geçmiş seçkinler arasında ne gibi bir etki yarattığını düşünmeden edemeyiz. Ne var ki, Kemalist ülküsü ile ilgili çalışmalarının çok sayıda belirgin yarar sağladığını söylemek hiç de haksız olamaz:

1. Tekinalp, Türkiye tarihinin çifte geçmişine karşı Kemalist ülkücülükle ve başka devletlerin siyasal rejim ve ekonomileriyle ilgili ciddi ve sistematik bir araştırma yazan ve yayımlayan ilk kişiydi (en azından "durumun içyüzünü bilen" ilk kişiydi.

2. Bu konuda hem Türklere hem yabancılara yönelik olarak yazılar yazan ilk kişiydi.

3. Kemalizmin en ince ayrıntılarına girerek bu akımı inceden inceye gözden geçirip, en ufak noktalarda bile akımın savunucularının günden güne gösterdikleri etkinlik açısından geçirliliğini denetimden geçirip çözümsel bir inceleme oluşturma konusunda ilk kez girişimde bulunan kişiydi.

4. Son olarak da, Tekinalp konuya tutkulu bir hümanist olarak yaklaşan çok az sayıda insandan bir tanesiydi; güçlü bir Türkiye'ye gereksinim duyulduğunu "Reelpolitik" bir ruhla dile getirirken, Kemalizmi yalnızca yeni Türkiye'nin özdeksel gereksinimleri çerçevesinde yüceltmekle kalmamış, töresel gereksinimleri açısından da desteklemiştir.

Çağdaş eleştirmenler Tekinalp'ı Kemalizm ile ilgili görüşlerinde, hiç eleştiri getirmemek ve bir bakıma aşırı övgü yağdırmakla suçlayabilirler. Gelgelelim, büyük tutku ve isteklerin egemen olduğu bir dönemde yaşayan biri olarak Kemalizmin büyük başarılarından etkilenmesi ve coşkuya kapılması denli doğal bir şey düşünülemezdi. Şimdi elimizde olan bilgilerle onun gerek Kemalizmin çözümlenmesi gerek kendi toplumunun Türkleştirilmesinde ne denli etkili olduğunu tam olarak kestirmek çok güç olsa da, bir Türk Yahudisinin yaşamının büyük bir bölümünü Kemalizmin araştırılmasına ve bu akımın tanıtılmasına adaması gibi bir olgunun özel bir ilgiyi hak ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Çeviren: Rita Urgan

Yazarların Özgeçmişleri

Prof. Dr. Øyvind Østerud

1944'te doğdu. 1970'te Oslo Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'nü bitirdi. London School of Economics'ten 1974'te doktora derecesi aldı. 1980'den beri Oslo Üniversitesi Siyasal Bilgiler Bölümü'nde "Uluslararası Çatışma" konusunda dersler vermektedir. 1993-95 yılları arasında bölüm başkanı oldu. Norveç Bilim Akademisi üyesidir. 1981'den beri Norveç Nobel Komitesi'nin resmi danışmanıdır.

Çok sayıda araştırma enstitüsü, dernek ve bilimsel dergi (*Cooperation and Conflict; Journal of Peace Research* gibi) yönetim kurullarının üyesidir. 1983'te Londra, LSE'de ve 1987-88'de Avustralya'da Canberra Ulusal Üniversitesi'nde konuk profesör olarak görev yaptı. Uluslararası Siyasal Bilimler Derneği ve Uluslararası Bilimler Derneği gibi kuruluşların uluslararası araştırma oturumlarının organizatörüdür.

Halen "ulus-devletin Avrupalılaştırılması hakkındaki ileri araştırma" konusuyla ilgilenmektedir.

Yüzden fazla bilimsel metin ve 11 kitap ve monografi yayımlamıştır. En son yayımlananlar şunlardır: *Studies of War and Peace (1986), Det moderne statssystem (1987), Statsvitenskap: Innforing i politisk analyse (1991), Hva er nasjonalisme (1994).*

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı

1939 yılında Zile'de doğdu. İstanbul Kabataş Lisesi'ni ve Ankara SBF'yi bitirdi. Paris'te "Siyaset bilimi ve anayasa hukuku" dalında doktora yaptı. 1972 yılında doçent oldu. 1977 yılında CHP listesinden İzmir milletvekili seçildi. 1978 yılı başında kurulan Ecevit hükümetinde kültür bakanı olarak yer aldı. 12 Eylül sonrasında üniversiteye döndü ve 1988 yılında profesörlüğe yükseldi.

Halen AÜ İletişim Fakültesi'nde siyaset bilimi ile ilgili dersler vermekte ve *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığı yapan Kışlalı'nın siyaset bilimi, Kemalizm ve gençlik hareketleri konularında yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunuyor.

Prof. Dr. Aydın Zevkliler

1943'te yılında Antalya da doğdu.1965'te AÜ Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çok kısa bir dönem avukatlık yaptıktan sonra, AÜ Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk Kürsüsü'nde asistanlığa başlamıştır.

1970'te doktorasını, –üç yıl Zürih Üniversitesi'nde sürdürdüğü tez çalışmalarından sonra– kazandı ve 1976 yılında da A. Ü. Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Doçentliğine atandı. 1982 yılı başında da profesör oldu.

1982-1988 yılları arasında Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı ve Rektör Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1988'den sonra Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk Anabilim Dalı öğretim üyeliği başkanlığı yaptı; şu anda Özel Hukuk Bölümü Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Bu çalışmaları arasında bir yıl süre ile Hür Berlin Üniversitesi'nde, iki yıl süre ile de Münster Westfalya Wilhelm Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak dersler verdi; seminerler yönetti.

Yabancı dilde ve yurt dışında yayımlanmış iki kitabı ve Türkçe yayımlanmış 15 hukuk kitabı bulunmaktadır. Türkiye Hukuk Makaleleri Yarışması birincilik ödülü sahibidir; Almanca ve İngilizce bilmektedir.

Prof. Dr. İzzettin Önder

2 Ağustos 1940'ta Erzurum'da doğdu.

İ.Ü. İktisat Fakültesi'ni bitirdi. 1970'te doçent, 1979'da profesör oldu.

Yurtiçi ve yurtdışında İngilizce makaleler, yurtiçi akademik dergilerde İngilizce ve Türkçe makaleler ve tercümeler, Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Maliye konusunda kitaplar yayımladı.

Uluslararası Maliye Enstitüsü Üyesi, Maliye Eğitimi Sempozyumu Komitesi üyesidir.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü öğretim üyesidir; ayrıca Boğaziçi Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans düzeylerinde maliye dersleri vermektedir.

Prof. Dr. Leslie Lipson

Leslie Lipson, California Berkeley Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'ndeki görevinden emekli profesör. Bu fakültede 33 yıl çalıştı; Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler için ve Paris'te Atlantik Enstitüsü için çalışmalar yaptı; Yeni Zelanda'da siyasal bilimler kürsüsünü kurdu. USIA'nın himayesi altında, iki defa Türkiye'de olmak üzere tüm dünyadaki üniversitelerde ders verdi. "Politikanın Büyük Konuları" adlı kitabının onuncu baskısı çıkmak üzeredir ve bu kitap Türkçeye ve diğer dillerce tercüme edilmiştir. Aynı şey "Demokratik Uygarlık" adlı kitabı için de geçerlidir. En son kitabı "Uygarlığın Ahlaki Krizi", Sage tarafından 1993'te yayımlandı. Makaleleri birçok ülkenin profesyonel dergilerinde, *Encyclopedia Britannica*'da ve UNESCO'nun "Sosyal Bilimler Sözlüğü"nde çıkmıştır.

Prof. Dr. Heinz Schäffer

1941 Viyana'da doğdu. Frieburg ve Luxemburg'da hukuk okudu. 1964'te Viyana Üniversitesi'nden hukuk doktoru ünvanını aldı. Genel devlet kuramı, anayasa ve idari hukuk dalında 1971 yılında doçent oldu. 1976'dan beri kamu hukuku Salzburg Üniversitesi'nde profesördür. 1979-1981 yıllarında bu üniversitenin hukuk fakültesi dekanlığını yaptı.

1982 yılında Avusturya Yasama Birliği'ni kurdu ve bu birliğin başkanı oldu. 20 basılmış kitabı, yaklaşık 250 makalesi ve birçok bilim ödülü vardır. Pek çok Avrupa ülkesinde bilimsel konferanslara katıldı ve bildiri sundu. Uluslararası karşılaştırılmalı hukuk akademisinde bulunan Alman Kamu Hukuku Öğretim Üyeleri Birliği'nde ve Uluslararası Anayasa Hukuku Birliği (IACL) IISA ve EGPA'da Avusturya temsilcisidir.

İlgilendiği bilimsel alanlar; Anayasa yorumu, siyasal partiler, kamu hizmeti, ekonomik idari hukuk, yasama kuramı.

Prof. Dr. Jacob Landau

Jacob Landau Kudüs İbrani Üniversitesi'nde Gersten Siyasal Bilimler Kürsüsü başkanı ve Siyasal Bilimler profesörü; başlıca öğretim ve araştırma alanı Ortadoğu yönetim ve politikalarıdır. Yeni yayımlanmış kitapları: *Jews, Arabs, Turks* (1993; Yahudiler, Araplar, Türkler), *Aspects* (1993; Siyasal Bakışlar), *The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization* (1994; Panislam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme), *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation* (1995; İrrentizmden İşbirliğine).

Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk
Haz. Suna Kili

Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali
Haydar Kazgan

Osmanlı Döneminde İki Dava
Yaşar Şahin Anıl

İsmet İnönü
Necdet Uğur

Lozan Barış Konferansı
Tutanaklar Belgeler

Atatürk'te Konular Ansiklopedisi
Seyfettin Turhan

Atatürk'le İkibuçuk Yıl (1915-17)
İzzettin Çalışlar

Yunanlıların Anadolu Macerası
A.A. Pallis

20-21 Nisan 1996'da İzmir Atatürk Platformu'nda gerçekleştirilen "Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk" adlı uluslararası konferansa sunulan bildiriler:

Prof. Dr. Suna Kili: "Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk" Konulu Uluslararası Konferans Hakkında Bazı Düşünceler

•

Øyvind Østerud: Ulus Kurma Modelleri ve Kemalist Modernizasyon

•

Prof. Dr. Suna Kili: Kemalizm ve Çağdaşlaşma

•

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı: Kemalist Devrim ve Türk Aydınlanması

•

Prof. Dr. Aydın Zevkliler: Türk Hukuk Devrimi ve Çağdaşlaşma

•

Prof. Dr. İzzettin Önder: Ekonomik Kalkınma Yönünde Atatürk Devrimleri

•

Prof. Dr. Leslie Lipson: Atatürk: Batılı Gözüyle Aydın Bir Devrimci

•

Prof. Dr. Heinz Schaffer: Batı'nın Gözüyle Atatürk ve Türk Hukuk Reformunun Anlamı

•

Prof. Dr. Jakob M. Landau: Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-621-0

